

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

ISSN: 2586-8144

ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๑

Vol. 2 No.2 July – December 2018

วัตถุประสงค์

- เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัยของผู้บริหารและคณาจารย์ในคณะพุทธศาสตร์
- เพื่อเผยแพร่บทความวิจัยของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์
- เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านศาสนาและปรัชญา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยตามหลักจรรยาบรรณของนักวิชาการ เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ บทความทั้งหมดที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ ได้รับการตรวจสอบทางวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) บทความละ ๒ ท่านเรียบร้อยแล้ว

ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือทฤษฎีที่ปรากฏในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

● เจ้าของ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ถนน
พหลโยธินตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์
๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐, ๐๓๕ ๓๕๔ ๗๑๑ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๖
http://buddhism.mcu.ac.th/site/major/major_index.php

● คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร.	ประธานที่ปรึกษา
พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต	ที่ปรึกษา
พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญฺโญ), ศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), รศ. ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชสิทธิมนูญ วิ. ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชวรมนูญ (พล อากาศโร), รศ. ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชปริยัติมนูญ (เทียบ สิริญาโณ), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร), รศ. ดร.	ที่ปรึกษา
ศ. (พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต	ที่ปรึกษา
ศ. (พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. วัชร งามจิตฺตเจริญ	ที่ปรึกษา
ดร. พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์	ที่ปรึกษา

● บรรณาธิการ

พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนตเสโน, ดร.

● ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ดร.

● กองบรรณาธิการ

พระศรีวินยาภรณ์, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร. วัชร งามจิตฺตเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล

ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน (ขอนแก่น)
รศ. ดร. สุวิญ รักษ์สัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. ณัฏธีร์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Prof. Dr. Iromi Ariyaratne	Sri Lanka International Buddhist Academy, Palkekele, Sri Lanka
Dr. R. Gopalakrishnan	Department of Philosophy, University of Madras, Chennai, India

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

๑. พระราชปรีดีถิวกวี, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. พระมหาสมบุญญ์ วุฑฒิกโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. ศ. (พิเศษ) รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. รศ.ดร. ปฐม บัญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๖. ผศ.ดร. ทวีวัฒน์ ปุณทริกวัฒน์	มหาวิทยาลัยมหิดล
๗. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๘. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

๑. ศ. (พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐ	ราชบัณฑิต
๒. ศ. (พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
๓. ศ.ดร. กิรติ บุญเจือ	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
๔. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. ศ.ดร. วัชร งามจิตระเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๗. รศ. พิเชษฐ์ กาลามเกษตร	มหาวิทยาลัยมหิดล
๘. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๙. รศ.ดร. สมิตีพล เนตรนิมิต	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๐. ผศ.ดร. ณัฏธีร์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความสาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

๑. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต
๒. พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. รศ. ดร. สำเนียง เลื่อนไส มหาวิทยาลัยศิลปากร
๔. ผศ. ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร
๕. รศ. ดร. จำนง คั่นจิก มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๖. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๗. รศ. ดร. ประเทือง ทินรัตน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๘. ผศ. ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะกรรมการวิจารณ์หนังสือประจำภาค/สาขา (Book Review)

๑. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา/สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
ศ. (พิเศษ) รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๒. สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
ศ. (พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต
ผศ.ดร. ณ์ธีร์ ศรีดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต
พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), รศ. ดร. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

● ผู้ประสานงาน

พระมหายุทธนา นรเชษฐ, ดร.
พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐุทธิ, ดร.
ดร. คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

● ภาพ/ศิลปะ และออกแบบปก

พระมหาศตวรรษ คมภิรมเมโธ

● จัดรูปเล่ม

พระมหายุทธนา นรเชษฐ, ดร.

พิสูจน์อักษร

พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร. พระมหาบุญเกิด ปณญาปวุฑฺฒิ, ดร.

พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฺฒโน, ดร. ดร. คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕

โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๕๖, ๐๙๕-๔๙๙-๓๗๒๕, ๐๙๕-๕๐๓-๒๗๖๔, ๐๘๔-๓๘๕-๐๕๓๕

จำนวนที่พิมพ์ ๑๐๐๐ เล่ม

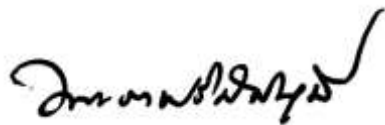
คำนิยม

คณะพุทธศาสตร์ เป็นคณะแรกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เปิดทำการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลานานถึง ๗๒ ปีแล้ว ได้มีส่วนสำคัญในการผลิตบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทำให้การศึกษาในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยมีความเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ และบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากคณะพุทธศาสตร์นี้ ได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและกิจการของคณะสงฆ์ไทยด้านอื่นๆ ด้วยดีตลอดมา เช่น เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม พระเดชพระคุณ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศาสตราจารย์ (พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต เป็นต้น

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ หรือฉบับที่ ๕ แล้ว จัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของคณาจารย์ในคณะพุทธศาสตร์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จากสถาบันอื่นๆ ทั้งในและนอกประเทศ ได้มีโอกาสนำผลงานด้านวิชาการมาเผยแพร่ต่อสาธารณชน ซึ่งจะ使人ในสังคมไทยและต่างประเทศมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

ในการจัดทำวารสาร **มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** ครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากคณะผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของคณะพุทธศาสตร์ขึ้นเป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คณะพุทธศาสตร์มีความพร้อมในด้านคณะทำงานด้านวิชาการ มีศักยภาพในการจัดการองค์ความรู้ตามหลักเกณฑ์การประกันคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และมีความพร้อมในทำหน้าที่เพื่อบริการด้านวิชาการแก่สังคมประเทศชาติ ตามพันธกิจของคณะพุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในฐานะ**คณบดีคณะพุทธศาสตร์** จึงขอชื่นชมคณะทำงานทุกรูป/ทุกท่านที่มีส่วนร่วม ในการดำเนินงานจัดทำวารสารครั้งนี้ ขอเป็นกำลังใจ และอวยพรให้วารสาร **มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** ฉบับนี้ ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานด้วยดีตลอดไป

(พระราชาธิบดีมุนี, รศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้ เป็นปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ นับเป็นฉบับที่ ๕ แล้ว ที่คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือเพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย บทความวิชาการที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการ ดังนี้

บทความวิชาการเรื่องที่ ๑ คือเรื่อง “ทศพิธราชธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีด้านธุรกิจ” โดย ดร. สุพัตรา ชื่นสุวรรณ นักวิชาการอิสระ และมีพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. เป็นที่ปรึกษา บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ต้องการค้นหาคำตอบว่า หลักทศพิธราชธรรมจะสามารถนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีที่เป็นผู้บริหาร ทั้งในระดับองค์กรและในระดับประเทศในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่? ผู้เขียนได้เสนอบทวิเคราะห์ว่า หลักทศพิธราชธรรมสามารถนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาบทบาทสตรีที่เป็นผู้นำให้แข็งแกร่งได้ แม้จะไม่ได้เป็นพระราชกฤษฎีกา เพราะหลักทศพิธราชธรรม หมายถึงหลักการปฏิบัติที่ผู้นำหรือบุคคลจะให้มหาชนเกิดความยินดี ความพอใจโดยชอบธรรม

บทความวิชาการเรื่องที่ ๒ คือเรื่อง “บทบาทความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย” โดย ดร.ณัฏฐวณ วัชรสารทรัพย์ นักวิชาการอิสระ และมี ผศ.ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม เป็นที่ปรึกษา บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การศึกษาวิเคราะห์บทบาทในความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย ซึ่งผู้เขียนได้พบว่า ในอดีตบทบาทของสตรีในสังคมไทยยังไม่เท่าเทียมกับบุรุษ แต่เมื่อสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไป สังคมได้เปิดพื้นที่ให้สตรีได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น สตรีไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกันได้รับการยอมรับจากสังคมไทยในหลายด้าน โดยเฉพาะบทบาทด้านการเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บทความวิชาการเรื่องที่ ๓ คือเรื่อง “วัดคำประมง : ศูนย์ดูแลผู้ป่วยมะเร็งเชิงพุทธบูรณาการ” โดยพระครูพระครูพิบูลกิจจารักษ์ (ทองมาก จันทร์เทียะ), ดร. นักวิชาการอิสระและมีพระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ., ดร. เป็นที่ปรึกษา บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญคือต้องการวิเคราะห์ว่าวัดคำประมง จังหวัดสกลนคร สามารถนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการดูแลรักษาสุขภาพของผู้ป่วยโรคมะเร็งได้อย่างไร มีการนำเอาวิธีการทางพระพุทธศาสนามาใช้ร่วมกับการดูแลรักษาสุขภาพอย่างไร ผู้เขียนได้แบ่งพุทธวิธีในการดูแลรักษาสุขภาพออกเป็น ๔ ด้าน และแบ่ง

พุทธวิธีในการดูแลรักษาออกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ๑) พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทางกาย ประกอบไปด้วย พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร และพุทธวิธีในการออกกำลังกาย และ ๒) พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทางใจ

บทความเรื่องที่ ๔ เป็นบทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการวิปัสสนากัมมัฏฐาน” โดยพระครูภาวนาวิริยานุโยค วิ.,ดร. และพระครูปริยัติปัญญธรร ดร. อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดฉะเชิงเทรา บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของวัดในจังหวัดฉะเชิงเทรา ๒) เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นปัจจัยพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ผู้วิจัยได้พบว่า รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ไม่แพร่หลายมากนัก และรูปแบบในการปฏิบัติไม่มีความเป็นเอกภาพ ขึ้นอยู่กับหลักการสอนของแต่ละสำนัก ส่วนวัดตัวอย่างได้แก่ วัดสุวรรณมาตร วัดบ้านช่อง และวัดปากน้ำบางคล้า มีปัจจัยที่เกื้อหนุนแตกต่างกัน

บทความเรื่องที่ ๕ เป็นบทความวิชาการเรื่อง “ศึกษาปัจจัยสมุปบาทในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม” โดยเสถียร ทังทองมะดัน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ และมีพระมหายุทธนา นรเชษฐ, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่า ปัจจัยสมุปบาทกับธรรมชาตินิยมมีความสัมพันธ์อย่างสอดคล้องกัน เพราะปัจจัยสมุปบาทเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ทั้งปัจจัยสมุปบาทและธรรมชาตินิยมมีกฎของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปภายใต้กฎความเป็นธรรมชาติ โดยปราศจากการสร้างหรือดลบันดาลของเทพเจ้าองค์ใดๆ

บทความเรื่องที่ ๖ เป็นบทความที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ภยเภทวสูตร” โดยพระไพรัช พุทธิสาร, นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และมีดร.อติเทพ ผาหา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ภยเภทวสูตร เป็นพระสูตรที่มีขนาดเล็กที่กล่าวถึงเรื่องของการถามปัญหาของชาณุสโสนิพราหมณ์กับพระพุทธองค์ โดยพระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายเหตุที่เป็นบ่อเกิดของความกลัว และวิธีการที่จะกำจัดความกลัว คือ สาเหตุที่ก่อให้เกิดความกลัว เมื่อสมณพราหมณ์หรือนักบวชผู้ยังไม่หมดกิเลสเข้าไปสู่ป่ามีอยู่ ๑๖ ประการ มีความมึนกาย วาจา และใจไม่บริสุทธิ์ เป็นต้น และทรงแสดงเหตุที่พระสาวกของพระองค์ไม่กลัว เพราะเหตุ ๑๖ ประการตรงข้ามกัน

บทความเรื่องที่ ๗ เป็นบทความที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร” โดยพระอธิการพยอม อุกกวิโส นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และมีดร.อติเทพ ผาหา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า อุชชยสูตร เป็นพระสูตรที่มีขนาดเล็กที่กล่าวถึงเรื่อง (๑) ทิฐุจัมมิกัตถประโยชน์ คือหลักธรรมที่ช่วยให้บุคคลสามารถสร้างประโยชน์ปัจจุบัน ๔ ประการ (๒) อบายมุข คือทางแห่งความเสื่อม ๖ อย่าง (๓) สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือหลักธรรมที่จะสามารถสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นกับชีวิตในอนาคต ๔ ประการ

บทความเรื่องที่ ๘ เป็นบทความที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดีในพระวินัยปิฎก” โดยพระสมพร ธมมกาโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และมีตร.อติเทพ ผาธา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า พระภิกษุที่มีพฤติกรรมไม่ดีที่ละเมิดต่อพระธรรมวินัย มีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาล ภิกษุเหล่านี้โดยมากจะเป็นคนที่ว่ายากสอนยาก ไม่สนใจต่อการอบรมสั่งสอนของผู้รู้หรือผู้ที่มีศีลเป็นที่รัก และไม่ละอาย เป็นคนทุศีลรวมกลุ่มกันสร้างปัญหาอยู่ตลอด นอกจากนั้นยังพบว่า พฤติกรรมของภิกษุหัวดีทั้งหลายมีผลกระทบต่อตนเองและสังคม โดยพระพุทธองค์ทรงมีพุทธวิธีแก้ไขปัญหาวัดตามหลักการของพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องเหมาะสม

บทความเรื่องที่ ๙ เป็นบทความวิชาการ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์กรรมและการเกิดใหม่ที่ปรากฏในวิมานวัตถุ” โดยสิริรัศมี สิงห์สนธิ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และมีพระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา บทความเรื่องนี้ได้พยายามวิเคราะห์หลักกรรมที่ปรากฏในวิมานวัตถุ คัมภีร์ขุททกนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖ ซึ่งพบว่า ในวิมานวัตถุนี้ได้ประมวลเรื่องของผู้ได้วิมานไว้ จำนวน ๘๔ เรื่อง และมีหลักพุทธธรรมที่penสามารถใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตสำหรับพุทธศาสนิกชนอยู่หลายข้อ เช่น ปฏิสันถาร ๒ บุญกิริยาวัตถุ ๓ พระรัตนตรัย ๓ อริยสัจ ๔ อนุบุพเพกขา ๕ วัตตบพ ๗ เป็นต้น

บทความเรื่องที่ ๑๐ เป็นบทความวิชาการ เรื่อง “ศึกษาหลักธรรมอนัตตาในคัมภีร์พระไตรปิฎก” โดยณัฐฐาพรรณ กรรภิรมย์พิชรา นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และมีพระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา บทความเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาหลักอนัตตาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และเพื่อศึกษาหลักอนัตตาที่สัมพันธ์กับกฎธรรมชาติคือขั้น ๕ ผลการศึกษาพบว่า หลักอนัตตาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีปรากฏทั้งหมด ๓๖๕ หน้า และหลักอนัตตานี้เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่เกิดขึ้นแห่งพระไตรลักษณ์ที่มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเสื่อมสลายไปจากเหตุปัจจัยอันเกิดจากหลักธรรมแห่งปฏิจจสมุปบาทแล้วนั้น ยังมีหลักธรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทาที่เป็นทางสายกลางให้มนุษย์ได้ปฏิบัติเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์

ในฐานะบรรณาธิการของวารสาร หวังว่า บทความวิชาการและบทความวิจัยในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร จึงขอเจริญพรอนุโมทนาขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่านที่ได้ส่งบทความของท่านมาเผยแพร่ในวารสาร **มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** และคณะทำงานของวารสารทุกท่าน ที่ร่วมกันดำเนินการจัดทำด้วยความรับผิดชอบทำให้วารสารฉบับนี้ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ตามระยะเวลาที่กำหนด

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๒ ๑๐

พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน, ผศ.ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

คำนิยม โดย พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.....(๑)

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ.....(๒)

บทบรรณาธิการ โดย พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.....(๔)

บทความวิชาการ/บทความวิจัย

ทศพิธราชธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีด้านธุรกิจ

Development of Women in Business Leadership through Dasa Morality

ดร. สุพัตรา ชื่นสุวรรณ, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.....๑

บทบาทการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรมของสตรีในสังคมไทย

The Roles of Women's Leadership in Dhamma Practice in Thai

Society ดร.ณัฏฐวดี วัชรสารทรัพย์, ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ.....๑๖

วัดคำประมง : ศูนย์ดูแลผู้ป่วยมะเร็งเชิงพุทธบูรณาการ

Wat Kampramong : Care Cancer Patients in The Integrated Buddhist

Perspective พระครูพิบูลกิจจารักษ์ (ทองมาก จันทร์เทียะ), ดร.

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ., ดร.....๓๑

การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการวิปัสสนากัมมัฏฐาน

A Development of the Temples to the Vipassana Meditation

Center พระครูภาวนาวีรยานุโยค วิ, พระครูปริยัติปัญญาวุธ ดร.๔๙

ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยสมุปบาทกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

An Analytical Study of the Dependent Origination and Nationalism in Theravada Buddhist

Philosophy ดร. เสฐียร ทังทองมะดัน, พระมหาอุทธรณ์ นรชนูญ, ดร.๖๑

การศึกษาวิเคราะห์ภยภรวสูตร

An Analytical Study of the Bhayabherava Sutta

พระไพรัช พุทธิสารโร (โพธิ์ประพาฬทอง), ดร.อติเทพ ผาทา.....๗๙

การศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร

An Analytical Study of the Uccaya Sutta

พระอธิการพยอม อุกกวิโส (ดาวเรรัมย์), ดร.อติเทพ ผาทา.....๘๗

สารบัญ

หน้า

การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อในพระวินัยปิฎก

An Analytical Study of the Behavior of the Obstinate Buddhist Monks in
Vinaya Tipitaka

พระสมพร ธมมกาโม (จุลเอียด) ดร.อิทธิเทพ ผาธา.....๙๕

ศึกษาวิเคราะห์กรรมและการเกิดใหม่ที่ปรากฏในวิมานวัตถุ

An analytical study of Karma and reincarnation that appear in

Vimanvatthu น.ส.สิริรัศมี สิงห์สนธิ, พระมหาอุทตนา นรเชษฐโก, ดร.๑๐๑

ศึกษาหลักธรรมอนัตตาในคัมภีร์พระไตรปิฎก

A Study of Anatta Principle in The Tripitaka

น.ส.ณัฐฐาพรรณ กรรภิรมย์พิชิตา, พระมหาอุทตนา นรเชษฐโก, ดร.๑๑๒

ภาคผนวก

คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับบทความ.....๑๒๗

แบบฟอร์มการส่งบทความทางวิชาการ/บทความวิจัย.....๑๓๒

แบบประเมินบทความ.....๑๓๔

ใบสมัครสมาชิกวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.....๑๓๖

ทศพิธราชธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีด้านธุรกิจ

Development of Women in Business Leadership through the ten Royal Virtues

ดร. สุพัตรา ชันสุวรรณ^๑

Dr. Supatra Chansuvan

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.^๒

Assoc. Prof. Dr. Phramaha Hansa Dhammahaso

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นที่จะตอบคำถามว่า หลักทศพิธราชธรรมจะสามารถนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีที่เป็นผู้บริหาร ทั้งในระดับองค์กรและในระดับประเทศในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่? ผลจากการศึกษาพบว่า ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา หลักทศพิธราชธรรมสามารถนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาบทบาทสตรีที่เป็นผู้นำให้แข็งแกร่งได้ แม้จะไม่ได้เป็นราชาเหมือนบุรุษเพศ โดยที่แท้หลักทศพิธราชธรรม หมายถึงหลักการปฏิบัติที่ผู้นำหรือบุคคลจะให้มหาชนเกิดความยินดี ความพอใจโดยชอบธรรม การที่กลุ่มสตรีที่เป็นนักบริหารองค์กรหรือที่เป็นผู้นำทั่วไปนำหลักทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อ มาเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของตนให้แข็งแกร่งเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและนำมาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่า ผู้นำที่เป็นสตรีก็สามารถที่จะทำให้กลุ่มคนที่อยู่ในองค์กรหรือในชุมชนสังคมนั้นๆ เกิดความพอใจ และเชื่อมั่นว่าจะนำพาองค์กรและสังคมนั้นๆ บรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ ฉะนั้น ประเด็นสำคัญในบทความนี้จึงเน้นและให้ความสำคัญไปที่คุณสมบัติด้านการปกครองและด้านการเป็นผู้นำของสตรีกลุ่มธุรกิจ

คำสำคัญ: ทศพิธราชธรรม, การพัฒนา, ภาวะผู้นำของสตรี

Abstract

This article aims to answer the question whether, the ten royal virtues can develop leadership of women in both the corporate level and the national level? From the study, it was found that In Buddhism the ten royal virtues can develop the role of women as a strong leader. Although not a king like a men. The ten royal virtues mean the method to make the public have happiness. The women are a corporate executive led the ten royal virtues as a tool to develop for their strong immunity. And as a tool

^๑ นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

^๒ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ และเลขานุการอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Permanent Lecturer in Graduate School, Director of International Buddhist Studies College, and Secretary of Rector of Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

for management. To build confidence that, Women leaders are able to make the people in the organization or in the community have a satisfied and confident that she can be a leader the organization and society achieve the goals set.

Keywords: The ten royal virtues, development, Leadership of Women

๑. บทนำ

ผู้นำมีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการองค์กรต่างๆ เพราะการเป็นผู้นำจะสัมพันธ์กับการตัดสินใจ และการกระตุ้นให้ผู้ตามตระหนักรู้และเห็นภาพในการทำงานว่าจะนำองค์กรให้เดินไปในทิศทางใด ฉะนั้น เมื่อผู้นำเป็นตำแหน่งที่สูง การตัดสินใจย่อมมีความเสี่ยงสูง อีกทั้งมีความรับผิดชอบต่อความเจริญและความล้มเหลวขององค์กรที่สูงเช่นเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อผู้นำมีคุณค่าและความสำคัญต่อความอยู่รอดขององค์กรในระดับที่สูง คุณธรรมและจริยธรรมที่จะนำมาเป็นกรอบในการพัฒนา หรือสร้างภาวะผู้นำเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาองค์กรก็ย่อมมีความสำคัญในระดับที่สูงเช่นเดียวกัน พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับภาวะของผู้นำที่ตั้งอยู่ในธรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรม อันเป็นคุณธรรมของผู้นำ หรือธรรมนักรปกครอง^๓

ทศพิธราชธรรมเป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำ และเมื่อก้าวถึงผู้นำนั้น ไม่ได้จำกัดวงอยู่ในกลุ่มของผู้นำที่เป็นบุรุษเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมไปถึงสตรีด้วยเช่นกัน ในขณะที่งานวิจัยและบทบาทจำนวนมาก มักจะมุ่งเน้นไปอธิบายถึงการพัฒนาภาวะผู้นำของบุรุษ และไม่มีการทางวิชาการใดเลยที่พยายามจะนำหลักทศพิธราชธรรมมาเป็นกรอบในการพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีในยุคปัจจุบัน เพราะหากจะวิเคราะห์หลักฐานเชิงประจักษ์นั้น จะพบว่า สตรีที่เป็นผู้บริหารองค์กร ไม่ว่าจะเป็นองค์กรทางการเมือง และองค์กรภาคเอกชน ประสบกับวิกฤติการณ์ด้านการบริหาร และเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ จำนวนมาก เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน การไม่ซื่อตรงต่อการปฏิบัติงาน การขาดสันติวัฒนธรรมสำหรับเชื่อมสมานของกลุ่มคนต่างๆ ในองค์กร การบริหารงานขาดความโปร่งใส และการขาดความยุติธรรมในการบริหารจัดการ^๔

ดังนั้น บทความนี้ จึงมุ่งที่จะตอบคำถามว่า เราจะสามารถนำหลักทศพิธราชธรรมมาเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีด้านธุรกิจได้อย่างไร? โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำหลักทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีให้สามารถนำไปพัฒนา

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๗), หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

^๔ดูเพิ่มเติมใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. “ทศพิธราชธรรม ๑๐ ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร”, *วารสารพุทธจักร*. ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๙) : ๑.

ตนเอง พัฒนาคคน และพัฒนางาน เพื่อให้การบริหารจัดการธุรกิจในศตวรรษที่ ๒๑ ให้ประสบความสำเร็จ และกลุ่มคนต่างๆ ในองค์กรสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขต่อไป

๒. ความหมายของคำว่า “ผู้นำ” และคุณสมบัติของผู้นำ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ออกหน้า ผู้ไปข้างหน้า ผู้เริ่มต้นโดยมีผู้อื่นหรือสิ่งอื่นตามหรือทำตาม^๕ ผู้นำไปรอบ ผู้บริหาร ตรงกับคำบาลี แปลว่า นำไปโดยรอบ นำไปโดยสมบูรณ์ มีความหมาย ๓ อย่าง คือ (๑) วัชชนะ ได้แก่ เว้น หลบหลีก หลีกเลียง คือหลีกเลียงภัยอันตราย ความเสื่อมเสีย ที่จะเกิดแก่ตนและหน่วยงานที่รับผิดชอบ (๒) สักการะ ได้แก่ ดูแล บริการ คือให้การดูแล และช่วยเหลือกิจการ และบุคลากรของหน่วยงาน (๓) รักษา ได้แก่ รักษา ค้ำครอง พิทักษ์ ค้ำครอง^๖ ผู้บริหาร คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นทำงานตามที่ต้องการ ผู้นำ คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นต้องการทำงานตามที่ต้องการ^๗

ผู้นำ คือ บุคคลที่ประสานช่วยให้คนทั้งหลายมารวมกัน โดยเป็นการอยู่ร่วมกันหรือการกระทำการร่วมกันเพื่อไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจ^๘ ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้^๙ การจะเป็นผู้นำที่ดีได้ จำเป็นจะต้องเป็นผู้มีฝีมือและคุณสมบัติอันเหมาะสม ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ได้ คุณสมบัติของหัวหน้างานเป็นสิ่งสำคัญ อาจกล่าวสรุปได้ ๒ ประการ คือ (๑) ต้องรู้งานที่รับผิดชอบ เช่น รู้จุดหมายและนโยบายทั้งองค์กรและประเทศรู้และเปิดใจในความรับผิดชอบของตน (๒) ต้องรู้วิธีการบริหารงานและการปกครองบังคับบัญชาให้ได้ผล คือรู้กระบวนการต่างๆ ในการบริหาร และมีความสามารถในการวินิจฉัยสั่งการที่ดี

ในขณะเดียวกัน ผู้นำควรมีลักษณะสำคัญในการเรียนรู้และเข้าใจผู้อื่น ดังนี้ (๑) มีปัญญาเหนือบุคคลอื่น (๒) มีความรู้ความสนใจรอบด้าน (๓) พูดและเขียนภาษาง่ายๆ (๔) มีจิตใจ ร่าเริง และอารมณ์สมบูรณ์ (๕) มีความคิดริเริ่มอย่างสูง และตั้งใจแน่วแน่ อยากเห็นความริเริ่มเกิดผล

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๕๗๘.

^๖เสถียรพงษ์วรรณ ปก, ภาวะผู้นำของพระพุทธเจ้า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.taladhoon.com>. [วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^๗พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^๙พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, หน้า ๒๗.

(Powerful inner drive) (๖) มีฝีมือที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาประสานงานกันอย่างดีที่สุด (Social skill) (๗) มีฝีมือทั้งในทางบริหารและวิชาการ (Administrative and technical skill)^{๑๐}

นอกจากนี้ ผู้นำที่จะประสบความสำเร็จต้องมีวิสัยทัศน์ และเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ไปสู่ความสำเร็จ มีลักษณะ ๗ ประการ คือ (๑) ทำงานเป็นทีม ไม่ปฏิบัติตามลำพัง (๒) มุ่งเน้นความคิดจินตนาการที่เป็นไปได้ ไม่มุ่งเน้นอุดมการณ์จนเกินไป (๓) ให้ความสำคัญเชิงกลยุทธ์และภาพรวม ไม่ให้ความสำคัญระดับล่างจนเกินไป (๔) สร้างองค์การให้มีชีวิตจิตใจ และหลีกเลี่ยงความเฉื่อยและความไร้ชีวิตจิตใจขององค์การ (๕) มีความสามารถในการสื่อสารลดความเข้าใจผิด ความไม่ราบรื่นได้อย่างน่าประหลาดใจ (๖) มีความยืดหยุ่นและอดทนสูง (๗) มีความคิดใหม่และสร้างโอกาสในอนาคตอยู่ตลอดเวลา^{๑๑}

กล่าวโดยสรุป ผู้นำ คือบุคคลที่มีบทบาทในการในการเป็นผู้นำ สามารถนำพาหรือชักจูงสั่งการและชี้นำบุคคลในองค์กรให้ปฏิบัติงาน จนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพ ช่วยประสานความขัดแย้งของสมาชิกในองค์กร ประสานผลประโยชน์ของมวลชนในระดับต่างๆ ดังที่พุทธองค์ตรัสไว้ใน อัมมิกสูตร โดยการเปรียบเทียบฝูงโค และโคจำฝูงเกี่ยวกับผู้นำ และ ผู้บริหารตลอดผู้ตามไว้ว่า

เหมือนโคหัวหน้าฝูงจะนำไปสู่ฝูงตรงกันข้าม หากโคหัวหน้าฝูงจะไปตรงฝูง โคทั้งหลายก็ตรงตามกัน และประสบกับความปลอดภัยหากโคหัวหน้าฝูงพาฝูงไปคด โคทั้งฝูงที่ติดตามย่อมจะดำเนินไปคด และประสบกับความลำบาก ฉะนั้น ในหมู่มนุษย์ ก็ฉนั้น บุคคลผู้ได้รับการแต่งตั้งให้ เป็นใหญ่ หรือเป็นผู้นำหากมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต หรือในการปกครองแล้ว ผู้ตามย่อมจะเดินตามแบบ ของผู้นำด้วยดีและประสบกับความปลอดภัยหากว่าผู้นำ หรือหัวหน้าไม่ประกอบด้วยคุณธรรมใน การดำเนินชีวิตหรือในการปกครองแล้ว ผู้ตามย่อมจะดำเนินไปตาม และประสบกับความลำบากเช่นกัน^{๑๒}

พุทธพจน์นี้แสดงถึงความสำคัญของผู้นำในการนำประชาชนและประเทศชาติหรือองค์กรไปสู่ความชอบธรรมและความไม่ชอบธรรม ในการอยู่ร่วมกัน ถ้าหากผู้นำมีคุณธรรมและจริยธรรมก็จะนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่การดำรงชีวิตที่ดี มีสันติสุข ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากผู้นำขาด

^{๑๐}บุญชนะ อรรถาการ, **ทฤษฎีการเมืองและการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๖.

^{๑๑}B. Nanus, **Visionary Leadership**. San Francisco: Jossey-Bass, 1992, p 7. อ้างใน เสน่ห์ จัยโต, **วิสัยทัศน์และกลยุทธ์ผู้นำยุคใหม่**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

^{๑๒}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

คุณธรรมและจริยธรรมแล้ว ย่อมนำพาประชาชนหรือองค์กรไปสู่ความวิบัติ ทั้งนี้ การเป็นผู้นำมีความสำคัญ และพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับภาวะของผู้นำที่ตั้งอยู่ในธรรม

๓. ภาวะผู้นำของสตรีกับการบริหารธุรกิจในโลกสมัยใหม่

หลังการปฏิวัติทางปัญญาที่มีการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรเป็นสังคมอุตสาหกรรมภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในสังคมตะวันตกตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา ถือเป็นยุคเปลี่ยนผ่านสังคมจารีตไปสู่สังคมอุตสาหกรรมใหม่ เป็นช่วงเวลาของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อปรับตัว บนพื้นฐานการแข่งขันช่วงชิงและเข้าถึงทรัพยากรผู้มิบทบาทในสังคมมักเป็นผู้ใช้ความสามารถควบคุมผู้อื่นให้กระทำตามความต้องการของตนในขณะที่สังคมดั้งเดิมถือว่าผู้หญิงเป็นผู้สนองตอบทางอารมณ์ของผู้ชายและถูกกดขี่ ข่มเหงรังแก ถูกเอาเปรียบมาโดยตลอด จึงเป็นเหตุให้ต่อสู้เรียกร้องการมีโอกาสในสังคมจนเกิดโคกนาฏกรรมกลายเป็นบทเรียนอันล้ำค่าจากการสูญเสียพื้นที่ แม้สังคมมีทัศนะว่าผู้ชายมีอิทธิพลเหนือผู้หญิง แต่ผู้หญิงก็มีความสามารถในการแสวงหาความร่วมมือเพื่อให้เกิดสันติสุข มิใช่ควบคุม หรือครอบงำใคร ดังนั้น ผู้หญิงก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ จุดหมายในการใช้ความสามารถในทิศทางสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดความสามัคคี ลดความขัดแย้ง ซึ่งเกิดจากความรับผิดชอบต่อสังคมและความเสียสละอันยิ่งใหญ่บนฐานของครอบครัวให้การสนับสนุนรวมทั้งเครือข่าย องค์กรทางสังคม การได้รับการศึกษาประสบการณ์สภาวะแวดล้อมเอื้อต่อการก้าวขึ้นสู่บทบาทสำคัญจนเกิดการยอมรับในสังคม^{๑๓}

โดยเฉพาะในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป สภาพเหตุการณ์ดังกล่าวมีผลให้สตรีต้องหารายได้เลี้ยงตนเอง นับเป็นจุดเริ่มเข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น การได้รับโอกาสทางการศึกษาหาความรู้มากกว่าในอดีต แสดงให้เห็นถึงค่านิยมดั้งเดิมของสตรีในการเป็นผู้นำต้องดูแลบ้านและงานนอกบ้านก็ต้องเก่งด้วย ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างของบทบาทระหว่างกลุ่มสตรีในเขตเมืองกับสตรีอยู่ชนบทอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ส่งผลให้เจตคติและค่านิยมของสังคมไทยที่มีผลต่อสตรีเปลี่ยนไป^{๑๔}

ในยุคปัจจุบัน เมื่อสตรีเริ่มมีการศึกษามากขึ้น เริ่มเรียนรู้สิทธิและหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคม สนใจการเมืองการปกครองของประเทศ ความเชื่อเก่าๆ ที่ว่าสตรีควรอยู่แต่ในบ้านนั้นได้ถูกยกเลิกไป สังคมเริ่มให้การยอมรับว่า สตรีมีคุณภาพและบทบาทในการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก

^{๑๓}วราลีณี พิพิธกุล. “ผู้หญิงกับเทคโนโลยีข่าวสาร,” ใน *สตรีศึกษา ๒ ผู้หญิงในประเด็นต่าง ๆ*.

กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒๓ – ๒๒๔.

^{๑๔}เกสร วิวัฒน์ปฐพี, “กระบวนการสร้างผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎี*

บัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๙๗.

เพราะการพัฒนาประเทศจะบังเกิดผลเต็มที่หากสตรีได้รับการพัฒนา และมีโอกาสได้พัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ ฐานรากของผู้นำยิ่งต้องแข็งแกร่งมั่นคงพอที่จะรับทุกสถานการณ์ได้ แม้หลายคนเข้าใจว่าหากสตรีเป็นผู้นำต้องมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้สูง มีประสบการณ์มากมักจะมีอำนาจมากและสามารถเป็นผู้นำผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดอย่างยิ่ง เนื่องจากการเป็นผู้นำมิใช่แค่การเป็นผู้รู้มาก เก่งกว่า ฉลาดกว่าและมีอำนาจมากกว่าและใช้อำนาจเหล่านั้นเหนือผู้อื่นได้นั้น แท้จริงแล้วต้องแสดงพลังความดีงามในเชิงสร้างสรรค์ออกมา ด้วยบทบาทในการเป็นผู้นำตนเองต่องานที่รับผิดชอบ และต่อบุคคลอื่นภาพเพื่อให้เกิดการยอมรับหรือมีศรัทธาต่อตนเองจนพร้อมที่จะยอมตามใจผู้นำทุกอย่างโดยไม่ต้องบังคับฝืนใจหรือสร้างเงื่อนไขเพื่อให้คนอื่นทำตามด้วยอำนาจเทียมที่ตนสร้างขึ้นบทบาทของผู้นำที่ดีต้องเป็นบุคคลที่ทำให้องค์กรก้าวหน้าและบรรลุผลสำเร็จรู้จักการบริหารงาน บริหารคน และบริหารตนเองอย่างลงตัว มีความเชี่ยวชาญและเป็นผู้สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีกับได้บังคับบัญชาได้ นอกจากนั้นมีอิทธิพลสร้างแรงจูงใจเหนือผู้อื่นให้ปฏิบัติตามรวมทั้งสามารถใช้อำนาจทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำกลุ่มประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรด้วย

การเปิดพื้นที่ใหม่ของสตรีเป็นการก้าวออกจากบ้านสู่พื้นที่สังคมภายนอกในปัจจุบันเริ่มเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำในการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจสมัยใหม่ เหตุผลสำคัญเกิดจากการที่สังคมเปิดพื้นที่ให้สตรีได้มีบทบาทในการเข้าไปทำงาน และร่วมตัดสินใจในการพัฒนาองค์กรต่างๆ เพื่อสูงขึ้น อันเนื่องมาจากพื้นฐานทางการศึกษาที่ดี รวมไปถึงความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาธุรกิจ และการบริการที่ขยายตัวเพิ่มสูงขึ้น ในขณะเดียวกัน สตรีจำนวนมากที่ได้รับโอกาสในการบริหารได้พิสูจน์ให้สังคมเห็นว่าตนเองมีความสามารถไม่แตกต่างจากผู้ชาย การได้ทำงานแบบเดียวกับผู้ชายถือว่าเป็นคนเก่ง และต้องการให้สังคมยอมรับในรูปแบบของการบริหารจัดการธุรกิจ

เมื่อกล่าวโดยภาพรวม แม้ว่าสตรีในยุคปัจจุบันจะมีเริ่มมีศักยภาพและมีบทบาทในการพัฒนาองค์กรธุรกิจภาคเอกชน แต่เมื่อประเมินจากบริบท และสถานการณ์ในการบริหารจัดการองค์กรทางการเมือง และภาคธุรกิจแล้ว พบว่า ประสบกับปัญหาในหลายด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการเรื่องความโปร่งใส ความไม่ยุติธรรม พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม การขาดสันติวัฒนธรรม การมุ่งประโยชน์ส่วนตนมากเกินไปจนหลงลืมความอยู่รอดของสังคมในภาพรวม และการขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์

จากเหตุผลดังกล่าว บทความนี้ จึงประสงค์จะนำหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักการในการพัฒนาผู้นำ มาพัฒนาและส่งเสริมภาวะผู้นำของสตรีด้านธุรกิจ อันจะส่งผลต่อการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้มีความมั่นคง และมีภูมิคุ้มกันในการทำงานเพิ่มสูงขึ้น อันส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานต่อไป

๔. ความหมายของทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ

การที่จะนำหลักทศพิธราชธรรมไปพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีด้านธุรกิจให้มีประสิทธิผลนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและนำเสนอทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อ อย่างรอบด้าน คำว่า “ทศพิธราชธรรม” มิได้มีนัยที่สะท้อนถึง ธรรมของพระราชา หรือ กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ เท่านั้น หากวิเคราะห์ถึงแก่นและแกนของคำว่า “ราชา” มีความหมายที่สะท้อนถึงคำว่า “พอใจ” อันหมายถึงการดำเนินการ หรือตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว ทำให้ผู้รับบริการ หรือเกี่ยวข้องเกิดความพึงพอใจจากตัวผู้นำ ด้วยเหตุนี้ หลักการที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจจึงมี ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้

๑) ทาน (การให้) คือ สละทรัพย์สินของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒) ศีล (ความประพฤติดีงาม) คือ สำรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริตรักษา กิตติคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์

๓) ปริจจาคะ (การบริจาค) คือ เสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์ สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔) อาชชวะ (ความซื่อตรง) คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕) มัททวะ (ความอ่อนโยน) คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์มีความงาม สง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดี

๖) ตปะ (ความทรงเดช) คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยัจิตระงับยับยั้ง ช่มใจ ได้ ความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร

๗) อักโกธะ (ความไม่โกรธ) คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความ และกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจ

๘) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์ แรงงาน เกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙) ขันติ (ความอดทน) คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจไม่ยอมละทิ้ง ภารกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐) อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรม) คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่มี ความเอนเอียงหันไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากลักการะ อารมณ์ที่น่าปรารถนาหรือไม่ปรารถนาใดๆ

สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผน หลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม^{๑๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยืนยันในประเด็นนี้ว่า แม้ทศพิธราชธรรมจะมีชื่อเรียก “ธรรมสำหรับพระราชา” แต่ประชาชนพลชนิกกรทั้งหลายก็สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ หากพิจารณาด้วยดีแล้วจะเห็นว่าไม่ใช่เป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองสูงสุด คือเฉพาะพระราชาหรือพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นธรรมะสำหรับผู้ทำหน้าที่ปกครองทั่วๆ ไปตั้งแต่ ระดับชาติตลอดลงมาจนถึงระดับประชาชนในชาติทั่วไป จะแตกต่างกันก็ตรงที่เขตแห่งความรับผิดชอบในการปกครอง ซึ่งก็คงมากน้อยแตกต่างกันไปตามฐานะของบุคคลนั้นๆ ทั้งนี้เพราะความผาสุกของคนที่อยู่ รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะนับแต่ครอบครัวไปจนถึงประเทศชาตินั้นขึ้นอยู่กับผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นสำคัญ^{๑๖}

จะเห็นได้ว่า หลักทศพิธราชธรรมไม่ใช่เป็นธรรมเฉพาะพระราชาเท่านั้น ถ้าหากผู้นำบริหารจัดการองค์กรโดยธรรม คือนำหลักทศพิธราชธรรม ทั้ง ๑๐ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ ย่อมนำไปสู่การสร้างเชื่อมั่นได้ว่า ผู้นำย่อมสามารถที่จะทำให้บุคคลหรือกลุ่มคนอื่นๆ เกิดความพอใจแก่ผู้ตามหรือกลุ่มคนต่างๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในองค์กร ชุมชน หรือสังคม^{๑๗} ดังนั้น หลักการนี้สามารถนำไปพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีในการบริหารจัดการองค์กรทางธุรกิจให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มมากยิ่งขึ้น ดังจะนำเสนอโดยละเอียดในข้อถัดไป

๕. ทศพิธราชธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำสตรีด้านธุรกิจ

เมื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อในเบื้องต้นแล้ว หลักการดังกล่าวสามารถนำมาพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีในด้านธุรกิจให้สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ ทั้งนี้ ผู้เขียนจะศึกษาภาวะผู้นำของสตรีที่ทำงานด้านธุรกิจ จำนวน ๓ ท่าน ประกอบด้วย นางอมรา พวงชมพู นางศุภมาส สุทธิสัมพันธ์ คุณหญิงกัลยา โสภณพานิข เพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษาและประกอบการนำเสนอในบทความชิ้นนี้ ดังต่อไปนี้

^{๑๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, หน้า ๔.

^{๑๗}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. “ทศพิธราชธรรม ๑๐ ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร”, วารสารพุทธจักร. ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๙) :๔๒.

(๑) รู้จักให้ ทาน การให้ในที่นี้หมายถึงให้วัตถุภายนอกเป็นสิ่งของต่าง ๆ โดยต้องมีผู้รับโดยตรง จึงจะเป็นการให้ที่เรียกว่า ทาน ซึ่งให้แล้วมีผลเป็นความผูกพัน เป็นการสร้างสรรค์ความสงบสุขการที่นำองค์กรหรือผู้ปกครองจะสร้างการยอมรับแก่บุคคลอื่นๆ เพื่อการให้บริการเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่ดีนั้นสิ่งแรกที่ผู้นำจะต้องทำ คือการสร้างเชื่อมั่น ซึ่งความเชื่อมั่นจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและผู้ตาม จนทำให้เกิดความกล้าในการที่จะแสดงศักยภาพของตัวเองออกมาโดยไม่หวาดเกรงอำนาจของผู้นำ คำถามคือ อะไรเป็นตัวเบื้องต้นของความเชื่อมั่น คำตอบคือ การให้ ด้วยเหตุนี้ กฎข้อแรกของการเป็นผู้นำ คือผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักการให้

ดังกรณีตัวอย่างของผู้นำสตรีในองค์กรภาคธุรกิจที่เสียสละนำผลกำไรที่ได้จากการทำธุรกิจไปช่วยพัฒนาและทำกิจกรรม เสื้อแดงโมสมานฉันทที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นพื้นที่อันตรายในภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างต่อเนื่อง ไม่เพียงส่งผลให้ประชาชนทั่วไปต้องอยู่อย่างหวาดผวาคือเหตุการณ์ที่ไม่อาจจะคาดเดาได้เท่านั้น หากแต่ยังทำให้ความรู้สึกของผู้คนภายนอกตระหนักได้ถึงอันตรายจนแทบไม่มีใครอยากเข้ามาในพื้นที่จังหวัดนราธิวาสนี้เลย แต่กลับมีนักธุรกิจหญิงคนหนึ่งเดินทางเข้าออกมาพบปะกับชาวบ้านและกลุ่มผู้หญิงพร้อมเสียงทักทายอย่างอารมณ์ดีแทบทุกวัน คือ คุณอรมา พวงชมพู กรรมการผู้จัดการบริษัทสยามแฮนด์ จำกัด ผู้ผลิตและจัดจำหน่ายเสื้อดั่งยี่ห้อ “แดงโม” เธอกล่าวว่า การลงทุนทำสิ่งใดก็ตามของนักธุรกิจส่วนใหญ่จะมองในเรื่องผลประโยชน์และกำไรเป็นหลัก แต่สำหรับเธอในฐานะกรรมการผู้จัดการสยามแฮนด์กลับบอกว่า การทำเสื้อแดงโมสมานฉันทที่บ้านบอเกาะ ตำบลสากอ อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส ด้วยการจัดโครงการแดงโมสมานฉันทโดยนำแดงโมไร้สารพิษที่ทหารได้เข้ามาสอนชาวบ้านในพื้นที่อำเภอสุไหงปาดี ปลูกแล้วนำไปจำหน่ายที่โรงงานผลิตเสื้อ ในจังหวัดนครปฐมให้กับประชาชนทั่วๆ ไป และการช่วยเหลือในการจัดทำโครงการพัฒนาอาชีพสตรีบ้านบอเกาะ คือการส่งชิ้นส่วนของเสื้อสมานฉันทฉลองสิริราชครบ ๖๐ ให้ชาวบ้านเย็บอย่างเดียว แล้วให้นำเงินที่ได้จากการจำหน่ายเสื้อดังกล่าวนี้ไปบำรุงมัสยิด เธอกล่าวว่า การทำทั้งสองโครงการนี้ไม่ใช่เรื่องกำไรมันเป็นเรื่องของสันติภาพ สุขภาพ สุขสบายที่เกิดบนแผ่นดินไทย และเป็นเรื่องของความรักที่อยากจะให้ผู้คนสื่อสารถึงกันมากกว่าและเหนือสิ่งอื่นใดคือความสุขที่ได้ทำ ไม่ได้สิ้นเปลืองอะไร ไม่เป็นไรค่ะ ยิ่งให้ยิ่งได้รับ ^{๑๘}

จะเห็นได้ว่าบทบาทภาวะผู้นำของนางอรมา พวงชมพู เป็นการบำเพ็ญประโยชน์โดยธรรม และสามารถปกครองบุคลากรในองค์กรของตนได้อย่างเข้มแข็ง ย่อมสอดคล้องกับหลักทศพิธ

^{๑๘}กิ่งอ้อ เล่าฮง, ศูนย์ข่าวอิสรา สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยแดงโม สมานฉันทความสุขอยู่ที่ได้ทำ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://prachatai.com>, [๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

ราชข้อแรกคือทาน การให้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การให้ในกรณีนี้ เป็นการความรู้ในด้านอาชีพหรือธรรมทาน

๒) รู้จักควบคุมพฤติกรรม (ศีล) แปลว่าปกติ ภาวะปกติไม่มีอะไรวุ่นวาย หมายถึงการสำรวมพฤติกรรมทางกาย^{๑๙} และการระมัดระวัง การใช้คำพูดต่อสาธารณะ เพราะพฤติกรรมทางกายและทางวาจา จะมีผลต่อการเป็นแบบอย่างในการนำต่อกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนและในสังคม คำว่า ศีลของผู้นำจะเป็นการสะท้อนแง่มุมของตัวผู้นำเอง ศีล จึงเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถยืนยันคุณค่าของตัวผู้นำเองว่า มีคุณลักษณะที่ทำให้สังคมได้รับความไว้วางใจได้ ในทางตรงกันข้ามถ้าไม่มีศีลก็จะทำให้ตัวผู้นำนั้นประพฤติทุจริตคอร์รัปชันได้

๓) รู้จักเสียสละ บริจาคะ คือการบริจาค เป็นการให้ แต่เป็นการให้ภายในทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ จึงแตกต่างจากทาน เป็นการบริจacsสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน อะไรที่ไม่ควรมีอยู่ในตน บริจาคออกไป เป็นการบริจาคที่เรียกว่า สละสิ่งที่ไม่ต้องมีผู้รับ ไม่ซ้ำกับคำว่าทาน

อีกนัยหนึ่ง การจะเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่สมบูรณ์นั้น ต้องรู้การรู้จักเสียสละความสุขสำราญหรือผลประโยชน์ของตน โดยที่ผู้นำที่แท้จริงยอมเสียสละได้แม้กระทั่งชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า จงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ จงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และจงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม^{๒๐}ซึ่งดำรงตนให้เหมาะสมกับความเป็นธรรมราชานั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเสียความสุขและผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์แก่มหาชน ดังที่ปฐมบรมราชาในพระบาทพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงตรัสว่าเราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

๔) รู้จักซื่อตรง อาชชวะ ความเปิดเผย ไม่เกิดโทษเกิดภัย ไม่เกิดอันตรายใด ๆ เป็นที่ไว้วางใจได้ ซื่อตรงตั้งแต่ตนเอง คือความเป็นมนุษย์ของตนเอง และซื่อตรงต่อผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้องโดยสรุปคือความ ซื่อตรงต่อหน้าที่ที่จะต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ให้ซื่อตรง ให้เพียงพอ ให้เหมาะสมกับความเป็นมนุษย์ ความซื่อตรงในบริบทนี้ หมายถึง ความซื่อตรงต่อธรรม^{๒๑} มิได้หมายถึงความซื่อตรงต่อคน ซึ่งลักษณะซื่อตรงนั้นเหมือนกับกระสวยของการทอดผ้าด้วยหูก เมื่อใดก็ตามที่คนทอดผ้าคันกระสวยเข้าไปในหูกแล้วตัวกระสวยวิ่งตรงไปอีกด้านของหูกโดยไม่ติดกับด้านใดด้านหนึ่งของตัวผ้า ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า ซื่อตรง^{๒๒}

^{๑๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๐.

^{๒๐}ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๗๐/๑๗๗.

^{๒๑}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๑๖๘.

^{๒๒}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. “ทศพิธราชธรรม ๑๐ ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร”, วารสารพุทธจักร. ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๕) :๑๖.

ตั้งกรณีของผู้นำสตรีในองค์กร คือ นางศุภมาส สุทธิสัมพันธ์ ประธานกรรมการ บริษัท ยูไนเต็พดิส จำกัด (มหาชน) ผู้ผลิตและจัดจำหน่ายเวเฟอร์ ตราเซียงไฮ้ กล่าวว่ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริโภคให้ความไว้วางใจ บริษัทได้วางแผนขยายฐานลูกค้ากลุ่มคนรุ่นใหม่อายุ ๑๕-๒๐ ปี ต่อเนื่องเป็นปีที่ ๒ เนื่องจากบริษัทมีสินค้าที่ทำตลาดมานาน การบริหารงานภายในองค์กร ซื่อตรง โปร่งใส^{๒๓}

จะเห็นได้ว่า การบริหารงานของนางศุภมาส สุทธิสัมพันธ์ เป็นไปอย่างซื่อตรง จึงทำให้สามารถขยายฐานลูกค้า ออกไปได้อย่างกว้างขวาง และเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค และเกิดปัญหาภายในองค์กร ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้นำในองค์กรบริหารงานแบบไม่ซื่อตรง ย่อมเป็นสาเหตุของการนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างครอบครัว

กรณีของคุณหญิงกัลยา โสภณพนิช ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมของธนาคารกรุงเทพอย่างซื่อตรงจึงทำให้ธนาคารกรุงเทพได้รับความไว้วางใจจากคนทั้งประเทศและพัฒนามาจากรุ่นสู่รุ่น^{๒๔}

จากกรณีที่ยกตัวอย่างมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ความซื่อตรงเป็นฐานสำคัญของการที่จะนำไปสู่ความไว้วางใจแก่บุคคลทั่วไปที่มาเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับผู้นำ หรือผู้ปกครองและเมื่อเกิดความไว้วางใจแล้วก็ส่งต่อความสัมพันธ์ ที่แน่นแฟ้นมากขึ้นระหว่างผู้กับกลุ่มคนในต่างๆ ในสังคม ในทางตรงกันข้ามเมื่อผู้นำหรือผู้บริหารองค์ไม่ซื่อตรงแล้วย่อมเป็นสาเหตุของการแตกแยกในระหว่างครอบครัวและทำให้ขาดความเชื่อมั่นต่อสังคมอีกด้วย

๕) รู้จักอ่อนโยน มัทวะ หมายถึงผู้นำต้องมีความอ่อนโยน ความอ่อนโยนภายนอกคือ อ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้า มาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งความรัก ความสามัคคีไม่ถือตัว มีความสง่าความในกิริยามารยาทในการดำรงตำแหน่งของตนในภาวะความเป็นผู้นำ คุณลักษณะของความอ่อนโยน เป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับท่าทีของผู้นำ ที่เกี่ยวกับความอ่อนโยน ภายในคือ ความอ่อนโยนของจิตใจ จิตที่อบรมไว้ดีแล้วมีความถูกต้องเหมาะสมอ่อนโยน พร้อมทั้งจะใช้ทำหน้าที่ทุกอย่างทุกประการจนสำเร็จประโยชน์ กล่าวคือ เพื่อสร้างการยอมรับและชักนำกลุ่มต่างๆ ไปสู่เป้าหมายได้อย่างมั่นคง อนึ่งความอ่อนโยนของผู้นำนี้สามารถเป็นเครื่องในการเชื่อมสมานฉันท์ได้เป็นอย่างดี

^{๒๓} ผู้จัดการรายวัน, เซียงไฮ้ทุ้ม ๘๐ ล้านสลัดภาพแก่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [www.manager.co.th/Daily/View News](http://www.manager.co.th/Daily/View%20News), [๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

^{๒๔} นิตยสารผู้จัดการ, โสภณ พนิชที่ ๓ ในแบงก์กรุงเทพ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://info.gotomanager.com>, [๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

๖) รู้จักยับยั้งชั่งใจ ตปะ โดยปกติหมายถึงวิริยะ ความพากเพียร ความบากบั่น ความก้าวหน้า ความไม่ถอยหลัง อีกนัยหนึ่งการรู้จักยับยั้งชั่งใจหมายถึงผู้นำจำเป็นต้องฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้สามารถทนต่อกิเลสหรือสิ่งยั่วยวนที่เข้ามากระทบจิตใจขมิใจมิให้ความอยากได้ (ตัณหา) ความอยากใหญ่ (มานะ) และจิตที่คับแคบ (ทิฏฐิ) เข้ามาครอบครองจิตใจ และมุ่งมั่นตั้งใจในการดำเนินกิจกรรมที่ทรงคุณค่าแก่บุคคลอื่นในชุมชนและสังคม

กล่าวโดยสรุปผู้นำหรือผู้ปกครองจึงต้องมีความยับยั้งชั่งใจในขณะที่อารมณ์ของความอยากเข้ามาครอบงำตัวเอง ผู้นำต้องอยู่เหนือพลังอารมณ์สโนจำหรือลากสักการะ หากจิตใจขาดภูมิคุ้มกันที่ดีคือความยับยั้งชั่งใจแล้ว เป็นการง่ายที่จะคล้อยตามแรงผลักดันฝ่ายต่ำที่มายั่ว ด้วยเหตุนี้ผู้นำมีคุณสมบัติเผลาญกิเลสและความชั่วทั้งปวง ในที่นี้จะระบุไปยังอิทธิบาท ๔ ก็ได้

๗) รู้จักระงับความโกรธ อักโกธะ ไม่โกรธหรือไม่กำเริบ ไม่มีความกำเริบภายใน คือ กลุ่มอยู่ในใจ ไม่มีความกำเริบภายนอกอันจะทำให้ประทุษร้ายคนอื่น ซึ่งหมายถึงผู้นำไม่ควรทำ อากการเกรี้ยวกราดและตกอยู่ภายใต้อิทธิพลความโกรธ ซึ่งผลตามจะทำให้เกิดวินิจฉัยความหรือการตัดสินใจดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งผิดพลาดและสูญเสียความเป็นธรรม ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า “บุคคลฆ่าความโกรธเสียได้ย่อมอยู่เป็นสุข” (โกธ ฆตวา สุข เสติ)^{๒๕} จะเห็นได้ว่า การย่ำเตือนให้ผู้นำระงับความโกรธหมายถึงการเปิดโอกาสให้ผู้นำเริ่มต้นที่จะรักคนอื่นมากยิ่งขึ้น เพราะในความเป็นจริงแล้ว การรักคนอื่นมีคุณค่าทั้งสองด้าน กล่าวคือเมื่อผู้นำมีความรักต่อผู้ตาม ผู้ตามก็ย่อมรักในความรักที่ผู้นำมีความเมตตา เป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน

๘) รู้จักไม่เบียดเบียน อวิหิงสา คือไม่มีการกระทำอันเบียดเบียนอันกระทบกระทั่งตนเองหรือผู้อื่น การเบียดเบียนตนเอง หมายถึง การไม่บีบคั้นกดขี่ เช่นเก็บภาษีหรือชุดรีดแรงงานจนเกินขนาด ขาดความเมตตา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชากรราษฎร์ คำว่า การเบียดเบียน ในบริบทนี้ อาจจะมีนัยที่เกิดจากตัวผู้นำเข้าไปเบียดเบียนโดยตรง และเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่ใกล้ชิดใช้อำนาจหน้าที่เข้าไปเบียดเบียนคนอื่นโดยมิชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดำเนินนโยบายสาธารณะ ของผู้นำ หรือผู้ปกครองที่ขาดความรอบคอบ และการขาดป้องกันไม่ให้เกิดการทุจริตอย่างครบวงจร

๙) รู้จักอดทน ขันติ คือรอได้ คอยได้ คำนี้บางครั้งก็แปลว่า ความสมควร เพราะอดทนได้ คอยได้ ก็ สมควรแก่ความเป็นผู้ที่ทำอะไรได้สำเร็จ ถ้าไม่อดทน รอไม่ได้ คอยไม่ได้ ก็เป็นบ้าตลอดเวลา ยิ่งเป็นผู้นำยิ่งต้องอดทนมาก อย่าเข้าใจว่าต้องเอาความอดทนหรือการจำต้องอดทนนั้นไปไว้แก่ฝ่ายผู้น้อย ผู้นำหรือเป็นผู้ใหญ่ก็ยิ่งต้องอดทนต่อความโง่ของผู้น้อย เพราะผู้น้อยมักจะเป็นคนโง่ ทำให้เกิดปัญหาขึ้น ความอดทนจึงเป็นเรื่องของฝ่ายผู้ใหญ่ ไม่ใช่ฝ่ายผู้น้อย ยิ่งมีผู้อยู่ในบังคับ

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๗/๖๔.

ปัญหามากเท่าไรยิ่งจะต้องมีความอดทนมากขึ้นเท่านั้น มิฉะนั้นจะ ไม่ประสบความสำเร็จดังนั้น ความอดทนเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ความอดทน เป็นธรรมที่ทำให้ผู้นำเกิดความงาม สิ่งที่สำคัญของผู้นำคือความนิ่งการอดทนเพื่อที่จะรอจังหวะเพื่อวิเคราะห์เหตุผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน และบุคคลต่างๆ ที่เข้ามาแวดล้อมจะเห็นในขณะที่ยังกำลังเผชิญหน้ากับแรงเสียดทานอย่างต่อเนื่องและรุนแรงนั้น คุณสมบัติที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดชัยชนะหรือความแพ้ คือความอดทน

กล่าวโดยสรุป ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความอดทนของผู้นำนั้น หมายถึง การอดทนต่อวิกฤติการณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาพิสูจน์ใจของผู้นำ ความอดทนทำให้เกิดความงามและนิ่งสงบมากยิ่งขึ้น เพราะจิตใจที่นิ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่ให้นำนได้ใช้เวลาในการคิด ตรึกตรองทางเลือกต่างๆ ก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อจะข้ามพ้นอุปสรรค และปัญหา จนสามารถนำองค์กรชุมชน และสังคมไปสู่เส้นทางชัยได้

๑๐) รู้จักหนักแน่น อวิโรธนะ หมายถึงการวางใจให้หนักแน่นในธรรม^{๒๖} คนที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ ตั้งมั่นอยู่ในความเที่ยงธรรม ยุติธรรมตามแบบแผนการปกครอง ตลอดจน ประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป หลักการของการเป็นผู้นำในข้อนี้ ถือได้ว่าเป็นหลักการสูงสุด สำหรับบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้ง และจำเป็นที่ผู้นำจะต้องยึดถือหลักการอันนี้ไว้ให้มั่นคง

จะเห็นได้ว่า ทศพิธราชธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาภาวะผู้นำสตรีด้านธุรกิจ ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ จึงเน้นและให้ความสำคัญไปที่คุณสมบัติด้านการปกครอง และด้านการเป็นผู้นำที่ใช้อำนาจด้วยความหนักแน่นและแฝงไปด้วยคุณธรรม ความเที่ยงธรรม และพร้อมที่ยืนความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มคน ที่อาศัยอยู่ในองค์กร หากสตรีผู้นำสามารถดำรงตนอยู่บนฐานของหลักการทั้ง ๑๐ ข้อนี้แล้วเชื่อมั่นว่าจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ของสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันได้รับการพัฒนาให้เป็นไปในเชิงบวกและทำให้สังคมมีภูมิคุ้มกันมากยิ่งขึ้น

๖. สรุป

บทความนี้ มุ่งเน้นที่จะตอบคำถามในเบื้องต้นว่า หลักทศพิธราชธรรมจะสามารถนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะผู้นำของสตรีที่เป็นผู้บริหารทั้งในระดับองค์กรและในระดับประเทศ ในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่? ผลจากการศึกษาพบว่า ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา หลักทศพิธราชธรรมสามารถนำมาพัฒนาบทบาทสตรีที่เป็นผู้นำให้แข็งแกร่งได้ แม้จะไม่ได้เป็นราชาเหมือนบุรุษเพศ โดยที่แท้หลักทศพิธราชธรรมหมายถึงหลักการปฏิบัติที่ผู้นำหรือบุคคลที่จะให้มหาชนเกิดความยินดีพอใจ

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๑.

โดยชอบธรรมซึ่งมี ๑๐ ประการ โดยสามารถแยกออก ๑๐ ประการออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) รู้จักให้ (ทาน) รู้จักควบคุมพฤติกรรมตัวเอง (ศีล) (๒) รู้จักเสียสละ (บริจาค) รู้จักซื่อตรง (อาชชวะ) รู้จักอ่อนน้อม (มัททวะ) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ) และ ๓ รู้จักระงับโกรธ (อภิกโรธ) รู้จักการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) รู้จักอดทน (ขันติ) รู้จักหนักแน่น (อวิโรธนะ)

วิกฤติการที่เกิดขึ้นต่อบทบาทของสตรีที่เป็นผู้นำทั้งในองค์กรทั้งในระดับประเทศในสังคมปัจจุบันนี้ ถือได้ว่า มีความท้าทายต่อจิตวิญญาณของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้ขนานนามว่า เป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง บุคคลเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างชุมชนหรือสังคมให้เกิดความสันติสุขทั้งในแง่ของการบังคับใช้กฎหมายและกติกามีให้คนกลุ่มในองค์กรเอาใจเอาเปรียบ และทำร้ายซึ่งกันและกัน รวมการใช้วิถีทัศน์เพื่อที่จะนำองค์ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยการชักนำกลุ่มคนต่างๆ เข้ามาร่วมพัฒนาองค์กรให้เกิดความเป็นเอกภาพ ด้วยเหตุผลดังกล่าว กลุ่มสตรีที่เป็นนักบริหารหรือที่เป็นผู้นำทั่วไปควรนำหลักทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อ มาเป็นเครื่องมือพัฒนาภาวะของตนให้แข็งแกร่งเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและนำมาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่า ผู้นำที่เป็นสตรีก็สามารถที่จะทำให้กลุ่มคนที่อยู่ในองค์กรหรือในชุมชนสังคมนั้นๆ เกิดความพอใจ และเชื่อมั่นว่าจะนำพาองค์กรและสังคมนั้นๆ บรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยสวัสดิภาพ

เอกสารอ้างอิง

ก. ภาษาไทย

เกศรี วิวัฒน์ปฐพี. “กระบวนการสร้างผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑.

นพวรรณ สุโขทัย. ๕๐ สุดยอดผู้นำหญิงของโลก. กรุงเทพมหานคร: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์ (๒๐๐๖), ๒๕๕๔.

บุญชนะ อัดถากร. ทฤษฎีการเมืองและการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. “ทศพิธราชธรรม ๑๐ ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร”, วารสารพุทธ

จักร. ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๙) :๔๒.

พาริดา บินลาเต๊ะ. “บทบาทสตรีในการสร้างทุนทางสังคมและความยากจนในชุมชนผู้มีรายได้น้อย : กรณีศึกษาชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ ชุมชนคลองลำนูน และชุมชนเพชรคลองจั่น กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์และผังเมืองมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๒.

วิลาสินี พิพิธกุล. “ผู้หญิงกับเทคโนโลยีข่าวสาร”, ในสตรีศึกษา ๒ ผู้หญิงในประเด็นต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕.

ข. ภาษาอังกฤษ

B. Nanus, *Visionary Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass, 1992.

ค. เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

กมลชนก ทีชะกุล. ศีกมรดก น้ำพริกเผาแม่ประนอม. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/detail>. [๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

กิ่งอ้อ เล่าฮง. ศูนย์ข่าวอิศรา สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยแถลงโม สمانฉันท ความสุขอยู่ที่คุณได้ทำ. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://prachatai.com>. [๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

ชาญชัย คุ่มปัญญา. สถานการณ์โลก. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.the-trent-online.com <https://moneyhub.in.th>. [๒ ธันวาคม ๒๕๕๙].

ผู้จัดการรายวัน. เชียงไฮ้ ทุ่ม ๘๐ ล้านสลัดภาพเก่า. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.manager.co.th [๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

เสถียรพงษ์ วรรณปก, ภาวะผู้นำของพระพุทธเจ้า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.taladhoon.com>. [๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๙].

บทบาทความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย

The Roles of Women's Leadership in Dhamma Practice in Thai Society

ดร.ณัชดวง วัชรสารทรัพย์^๑

Dr. Nutchaduang Watcharasansup

ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม^๒

Assist. Prof. Dr. Kritsana Raksachom

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ ต้องการศึกษาวเคราะห์บทบาทในความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย จากการศึกษาพบว่า ในอดีตบทบาทของสตรีในสังคมไทยยังไม่เท่าเทียมกับบุรุษในหลาย ๆ ด้าน เมื่อประเทศชาติได้เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน สังคมเปิดกว้างและสตรีก็มีการศึกษาสูงขึ้น มีการปรับเปลี่ยนบทบาทพัฒนาตนเองและเนื่องจากค่านิยมของโลกได้เปลี่ยนแปลงไป สตรีในหลายประเทศทั่วโลกได้เป็นผู้นำและมีบทบาทเป็นที่ยอมรับในสังคมในหลายด้าน สตรีไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกันได้รับการยอมรับจากสังคมไทยในหลายด้าน ซึ่งส่งผลถึงด้านบทบาทในทางพระพุทธศาสนาด้วย เพราะทำให้สตรีสามารถเป็นผู้นำในด้านการปฏิบัติธรรมและการสอนธรรมะด้วย อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนี้สังคมมีความพร้อมทำให้สตรีมีบทบาทเป็นที่ยอมรับในการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรม สตรีมีบทบาทในการสอนกรรมฐานไม่ว่าจะสอนกรรมฐานในรูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม เน้นด้านสอนอภิธรรม และเน้นปฏิบัติธรรม ผลที่ได้รับ คือทำให้คนในสังคมเป็นคนดีมีสติสมาธิมากขึ้นจนเกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริงนำตนให้ออกจากทุกข์ สตรียังมีบทบาทเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สตรีทั้งหลายในด้านบทบาทการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรมในสังคมไทยอีกด้วย

คำสำคัญ : ความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรม, สังคมไทย

^๑ นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

^๒ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Permanent Lecturer, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Abstract

This academic article aims to analyze the roles of women's leadership in Dhamma practice in Thai society. From the research, it is found that the roles of the Thai women in the many ways were less than the Thai men in the past. There were many changes in the roles of Thai women when the Thai Society became to be the democracy system especially for the high education of Thai women developing themselves to work in the same level of the role as the Thai men. In addition to the women could develop themselves and success to be the leaders of many organizations in the world wide, and also today the duties and the roles of many Thai women could be the leaders of the people to practice the Dhamma in many Buddhist communities and also being the high potential leaders to propagate the Buddhist doctrines to the people. They are ability to teach a lot of people in many models not only Dhamma lectures including higher doctrine, transcendental law or metaphysics but also in Dhamma practices especially for Insight Meditation of all Thai peoples.

Keywords: Women's Leadership in Dhamma Practice, Thai Society

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นชาวโลกได้ประจักษ์ถึงการยอมรับความเป็นอิสระทางจิตและวิญญาน ยอมรับความสามารถของสตรีว่ามีศักยภาพที่จะพัฒนาทั้งกาย จิต และปัญญาให้เข้าสู่ภาวะสมบูรณ์สูงสุดได้เช่นเดียวกับบุรุษ ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ทางนั้นชื่อว่าปณฺฑิตเป็นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อ คือธรรม หิริเป็นฝาประทุนของรถนั้น สติเป็นเกราะกั้นของรถนั้น เรากล่าวธรรม มีสัมมาทิฐิ นำหน้าว่าเป็นนายสารถิ ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม ผู้นั้นไปไกลถึงนิพพานด้วยยานนี้แล”^๓ สตรีได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ หรือเป็นเลิศในด้านต่างๆ ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนายังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณีที่ได้แสดงธรรมแก่ผู้ชายอยู่หลายเรื่องด้วยกัน มีคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคกันทั้งสตรีและบุรุษ ดังปรากฏในสุลสาชาดก ว่า “ใช้ว่าชายจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้หญิงมีปัญญาเห็นประจักษ์ในเรื่องนั้นๆ ก็เป็นบัณฑิตได้ ใช้ว่าชายจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้หญิงมีปัญญาคิดเนื้อความได้ฉับพลันก็เป็นบัณฑิตได้”^๔

สังคมไทยในอดีตที่ผ่านมาสตรียังไม่เป็นที่ยอมรับให้เท่าเทียมกับบุรุษ มีกลุ่มสตรีที่ได้รับแนวคิดเรื่องสิทธิและความเสมอภาคจากวัฒนธรรมตะวันตก จนกระทั่งหลัง พ.ศ. ๒๕๓๕ สภา

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^๔ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๒/๒๘๘.

สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไป มี “สตรีนิยม” (Feminism) กำลังกลายเป็นกระแสหรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่กำลังมีบทบาทโดดเด่นในโลกปัจจุบันที่เรียกร้องเรื่องสิทธิและความเสมอภาคกันระหว่างชายหญิงในทุกมิติของสังคม การที่สตรีนิยมมีพลังโดดเด่นในโลกปัจจุบันส่วนหนึ่งได้รับแรงหนุนเสริมจากอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของสตรี อันเท่าเทียมกันของมนุษย์ ประเทศตะวันตกมีการยอมรับสตรีผู้นำในทุกๆ ด้าน สังคมไทยปัจจุบันสตรีเริ่มมีบทบาทการเป็นผู้นำทุกๆ ด้าน เมื่อสังคมแห่งการเท่าเทียมกันทุกด้านๆ จึงส่งผลถึงด้านพระพุทธศาสนาทำให้มีการยอมรับสตรีเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านสอนอภิธรรม บรรยายธรรม นกปฏิบัติธรรม และ เป็นผู้นำการปฏิบัติกรรมฐาน เช่น คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร สตรีที่เป็นนักปฏิบัติธรรม และ เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมผู้โดดเด่นที่ถูกลิ้ม^๕ เป็นต้น

เนื้อหาของบทความนี้ผู้เขียนพยายามนำเสนอเรื่อง “บทบาทความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย” โดยจะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอข้อมูลให้เห็นภาพรวมเกี่ยวกับสภาพสังคมของสตรีในสังคมไทย จากนั้นจะนำเสนอ ๑) บทบาทสตรีที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการอย่างไร ๒) มีปัจจัยอะไรที่ทำให้สตรีในสังคมไทยเป็นที่ยอมรับในการเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรม ๓) วิธีการรักษาบทบาทของสตรีที่ประสงค์จะเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมในการแสดงศักยภาพของตนให้ปรากฏ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒. บทบาทการเป็นผู้นำของสตรีในสังคมไทย

สังคมไทยประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน ในขณะเดียวกันแต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง ถ้าปล่อยให้ไปไปตามความต้องการโดยไม่มีการควบคุมแล้วย่อมก่อให้เกิดอันตรายต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ จึงจำเป็นจะต้องจัดระเบียบให้คนในสังคมได้ปฏิบัติตาม ซึ่งก็คือการกำหนดบทบาท (role) ให้กับคนในสังคมนั่นเอง

บทบาท (role) คือ การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู เป็นต้น ดังนั้น บทบาท เป็นเรื่องของพฤติกรรมและหน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าเมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใด ก็ควรแสดงพฤติกรรมให้ตรง และเหมาะสมกับหน้าที่ ความรับผิดชอบนั้น^๖

^๕Dr. Martin และนริศ จรัสจรรยาวงศ์, ศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๔.

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐๒.

ผู้นำ (Leadership) คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม เป็นที่ยอมรับและเชื่อฟังของสมาชิกในกลุ่มที่จะปฏิบัติตามความคิดเห็นหรือคำสั่ง สามารถให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ และบรรยากาศของการเป็นผู้นำในองค์กรใดองค์กรหนึ่ง เป็นปัจจัยผันแปรอันหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการปฏิบัติงาน^๗

สตรีและภาวะผู้นำ (Woman and Leadership) ผู้นำเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของบุคคลในการก่อให้เกิดการกระทำตามความต้องการ โดยที่ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถหลากหลายและมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น มีอำนาจในการวินิจฉัยสั่งการ ชักจูงผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม ตลอดจนเป็นผู้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้อื่น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนเองและของกลุ่ม ด้วยการสนับสนุนภายใต้การยอมรับและได้รับการยกย่องจากกลุ่ม^๘

๒.๑ บทบาทการเป็นผู้นำของสตรีที่สำคัญตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

สตรีไทยในประวัติศาสตร์หลายคนได้มีบทบาทในการสร้างชาติไทย เช่น พระสุพรรณกัลยา พระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงเสียสละพระองค์เป็นองค์ประกันที่เมืองหงสาวดีเพื่อแลกกับอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรที่จะมากอบกู้เอกราชให้แก่กรุงศรีอยุธยาในวันข้างหน้า^๙

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สตรีไทยหลายคนได้มีบทบาทในการต่อสู้ทำสงครามเพื่อปกป้องบ้านเมือง เช่น คุณหญิงจัน ภรรยาเจ้าเมืองกลาง (ภูเก็ต) และนางมุกน่องสาว ได้นำชาวบ้านเมืองกลางต่อสู้ต้านทานกองทัพพม่าเมื่อครั้งสงครามเก้าทัพในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีความดีความชอบจนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทรตามลำดับ^{๑๐}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ คุณหญิงโม ภรรยาของปลัดเมืองนครราชสีมา ได้ใช้อุบายโดยให้หญิงชาวบ้านเลี้ยงสุราอาหารแก้ทหารลาว ทำให้กองทัพของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ตายใจและปล่อยปละละเลยความปลอดภัยของค่ายทัพ เมื่อได้โอกาสก็นำอาวุธเข้าต่อสู้กับทหารฝ่ายลาวจนบาดเจ็บล้มตายจำนวนมากและแตกทัพหนีไป ทำให้ฝ่ายไทยสามารถเอาชนะได้ ต่อมาคุณหญิงโมได้รับการแต่งตั้งให้เป็นท้าวสุรนารี^{๑๑}

^๗นิติย์ สัมมาพันธ์, ภาวะผู้นำ : พลังขับเคลื่อนสู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

^๘บุรชัย ศิริมหาสาร, มุขบริหารการสู่เป็นผู้นำ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันผู้บริหารการศึกษาสำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘), หน้า ๘๑.

^๙กิตติ วัฒนสมหาตม์, ตำนานนางกษัตรี, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๙.

^{๑๐}รายงานการประชุมโครงการอนุสรณ์สถานเมืองกลาง, (มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๑๑}เจ้าอนุวงศ์, “คลีปประวัติศาสตร์ไทย-ลาว”, นิตยสาร สารคดี, ฉบับที่ ๒๙๑ (พฤษภาคม ๒๕๕๒):

นอกจากนี้ เจ้านายสตรีบางพระองค์ทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินครั้งแรกคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวีเป็นสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๔๐ และครั้งที่ ๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จออกผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน^{๑๒}

ในสมัยปัจจุบันมีสตรีไทยจำนวนมากได้มีบทบาททางการเมือง เช่น เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี นอกจากนี้ในหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนยังมีสตรีที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ เช่น ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

สตรีไทยหลายท่านมีบทบาทด้านการประพันธ์ เช่น กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพ) พระน้องนางเธอในรัชกาลที่ ๑ ทรงประพันธ์จดหมายเหตุความทรงจำ บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ ก่อนกรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าจนถึง พ.ศ. ๒๓๖๓ ในช่วงกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นการบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๓}

นอกจากนี้ คุณพุ่มหรือบุษบาทำเรือจ้าง ธิดาของพระยาราชมนตรี (ภู่ ฆมรมนตรี) เป็นกวีหญิงที่มีความรู้ความสามารถ เป็นศิษย์คนสำคัญของสุนทรภู่ และคุณสุวรรณ ธิดาพระยาอุไทยธรรม (สกุล ณ บางช้าง) และเป็นข้าหลวงกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพ ก็ได้เป็นศิษย์ของสุนทรภู่ด้วยเช่นกัน ผลงานที่สำคัญ เช่น เพลงยาวจดหมายเหตุเรื่องกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพประชวร บทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ และบทละครเรื่องอุณรุทร้อย เรื่องดอกไม้สด เรื่องชัยชนะของหลวงนฤบาล^{๑๔}

สำหรับประเทศไทยการยอมรับในสิทธิและบทบาทของสตรีนั้นมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ เริ่มมีบัญญัติรับรองสิทธิสตรี ที่วิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องและยังได้ปรากฏในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้บัญญัติไว้ในมาตราที่ ๓๐ ระบุว่า “บุคคลย่อมเสมอในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

^{๑๒}ส.พลายน้อย, พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดาแห่งราชสำนักสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฐานบุ๊คส์, พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๓๖๘.

^{๑๓}กรมศิลปากร, สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๗). หน้า ๓๖๐.

^{๑๔}ศิริพร ดาบเพชร คมคาย มากบัว และประจักษ์ แป๊ะสกุล, ประวัติศาสตร์ไทย ม.๔-๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, มปป.), หน้า ๕.

เท่าเทียมกัน บุรุษและสตรีมีสิทธิเท่าเทียมกัน”^{๑๕} นอกจากนี้อ่องค์การสหประชาชาติยังให้ความสำคัญกับสตรีที่มีบทบาทสำคัญกับงานพัฒนา การสร้างความมั่นคง ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง รวมทั้งเครือข่ายสตรีไทยร่วมเครือข่ายทำทุกภาคส่วนให้เกิดขึ้น โดยมีหุ้นส่วนความร่วมมือกับบุรุษ ทำให้เกิดพลังสร้างสิ่งที่ดีงาม การกำหนดองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘.^{๑๖}

๓. บทบาทการเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมของสตรีในประเทศไทย

บทบาททางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยก่อนสตรีได้รับโอกาสน้อยมาก ผู้ที่ได้เข้ามามีบทบาทในด้านพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น พระนางจามเทวี ทรงเป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาโบราณได้สร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนถึง ๒,๐๐๐ แห่ง และในกาลต่อมาวัดทั้ง ๒,๐๐๐ แห่งก็มีภิกษุจำพรรษาทุกแห่ง พระนางทรงสมทานเบญจศีลอยู่เสมอ ทุกวันมิได้ขาด ในอุดมการณ์ทางด้านศาสนาทรงเป็นผู้นำแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติธรรม ให้เสนาอำมาตย์ราชมนตรี และ ประชาชนถือปฏิบัติอย่างดี ที่สำคัญยิ่งทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองพัฒนาสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๗} ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระธิดาของพระศรีมโหสถในสมัยสุโขทัย ได้มีโอกาสเรียนพระพุทธศาสนาตั้งแต่อายุได้ ๗ ขวบ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๙-๒๔๘๗ คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร เป็นนักปฏิบัติธรรมที่โดดเด่นในสมัยนั้นแต่ยังไม่เป็นที่ยอมรับ ด้วยบทบาทสตรีที่ถูกจำกัดในสังคมยุคนั้น ผู้นำการปฏิบัติธรรมมีเพียงแต่พระสงฆ์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ถ่ายทอด คุณหญิงใหญ่ มีอุปนิสัยรักทางธรรมตั้งแต่อายุยังน้อย ท่านได้แสดงธรรม “อย่างละเอียดลึกซึ้ง” แก่พระที่วัดธรรมมีการามวรวิหารและก็ได้จำหลักธรรมได้มาก แม้คาถาในพระธรรมบททั้งแปดภาคก็สามารถจำได้ตั้งแต่ยังเยาว์วัย

ดร. มาร์ติน.และนริศ จรัสจรรยาวงศ์ ได้เขียนบทความว่า “ตามรอย เรื่องราวของนักปฏิบัติธรรมหญิงที่โดดเด่นที่ถูกกลืน คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร ” และปัญหาว่าด้วย ความเป็นเจ้าของผลงานประพันธ์เชิงพุทธศาสนาอันสำคัญ ในบทความตีพิมพ์ฉบับนี้ ท่านผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลหลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับชีวประวัติและบทบาทต่างๆ มาแสดงไว้ ได้เล่าถึงกรณีปัญหาหนังสือ

^{๑๕}สถาบันพระปกเกล้า, สตรีกับการเมือง : ความเป็นจริง พื้นที่การเมือง และการขับเคลื่อน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมดาเพลส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

^{๑๖}กานต์ คำสุวรรณ์, *เวทีเครือข่ายไทยปลุกกระแสสิทธิสตรีทำชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน*, [ออนไลน์], www.isaranews.org/กระแสชุมชน/เยาวชน-สตรี-วัฒนธรรม [๒๕ ส.ค.๒๕๕๕].

^{๑๗}สุวรรณา ฉุยกลัด, *บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของผู้หญิงในสมัยปัจจุบัน กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมนิโรธาราม, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๘-๘๙.

“ธัมมานุธัมมปฏิบัติ” บ้างใช้ชื่อว่า “๗ วันบรรลุลหรรณ พุจฉา-วิสัชชา ว่าด้วยการปฏิบัติธรรม”^{๑๘} ซึ่งปัจจุบันเป็นที่เข้าใจผิดกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวพุทธในประเทศไทยว่าหลวงปู่มั่นเป็นผู้ประพันธ์หนังสือเล่มนี้ พิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทว่าไม่ได้ระบุชัดเจนว่าใครเป็นผู้เขียน แต่มีรูปภาพของพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตโตกับพระธรรมเจดีย์ (จุม พนธุมโล) ปรากฏอยู่ในหน้าปก ในบทความนี้ได้อธิบายถึงปัญหาของสังคมไทยในยุคสมัยนั้น ผู้หญิงในสังคมไทยไม่ได้มีโอกาสที่จะได้เรียนในวัด ซึ่งต่างกับผู้ชายที่บวชเป็นพระเป็นเณรได้ ในยุคนั้น ผู้หญิงที่อ่านออกเขียนได้คงมีแต่กลุ่มชนเล็กๆ ในแวดวงของหญิงสาววัง ต่อมาบทบาทสตรีชาวพุทธก็มีการพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามกระแสทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้สตรีที่เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมมีบทบาทที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น

ปัจจุบันนี้ มีสตรีหลายท่านที่เข้ามามีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการจัดการศึกษาในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ เช่น มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย สถาบันแม่ชีไทย สาวิกาสิกขาลัย เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านี้มีบทบาทและให้พื้นที่กับสตรีไทยได้เข้ามามีโอกาสการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม สตรีที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการสอนปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับสอนมากว่า ๓๐ ปี และพื้นฐานมาจากสำนักปฏิบัติธรรมที่แตกต่างกัน หากแต่มีปณิธานแน่วแน่ในการสอนการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนอย่างยั่งยืน ซึ่งทำหน้าที่พุทธสาวิกาในการประกาศคำสอนพระบรมศาสดาที่ล้ำค่า ได้แก่ การปฏิบัติกรรมฐาน” อันเป็นงานสำคัญของมนุษย์ ที่ควรพากเพียรนำตนไปสู่ความพ้นทุกข์และประสบสันติสุขได้

บทบาทสตรีในด้านการปฏิบัติธรรมนั้น สตรีในฐานะอุบาสิกาและแม่ชี มีสิทธิเสรีอย่างเต็มที่ ที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา การศึกษาและการปฏิบัติธรรมในรูปแบบนี้เรียกว่า “วิปัสสนาธุระ” ในปัจจุบันมีสตรี อุบาสิกาและแม่ชี ที่มีความสามารถในด้านนี้จำนวนมาก โดยมีรูปแบบการสอนปฏิบัติธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม ๒) รูปแบบการสอนที่เน้นด้านสอนอธิธรรม ๓) รูปแบบการสอนที่เน้นปฏิบัติธรรม

๑. รูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ได้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถานขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๓๐ ภายใต้การอนุเคราะห์จาก “กองทุนเสถียรธรรม” คือ ส่งเสริมการศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมะ

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน ดร.มาร์ติน (Martin) และ นริศ จรัสจรรยาวงศ์, ศิลปวัฒนธรรม,

ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๑ ได้เริ่มต้นพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน โดยเฉพาะเด็ก สตรีและนักบวช^{๑๙} สอนกรรมฐานให้กำหนดใช้ลมหายใจเรียกว่า “อานาปานสติภาวนา” เป็นหลักในการภาวนาไม่ยึดติดกับสิ่งใด ซึ่งจะนำไปสู่การบรรเทาทุกข์และพ้นทุกข์ทางใจในที่สุด^{๒๐} เพื่อให้สติรู้เท่าทันกายที่เคลื่อนไหวตั้งมั่นต่อไปอีก มีปัญหาในการจัดการชีวิตอย่างรู้เท่าทันปัจจุบันขณะ^{๒๑} ถ่ายทอดด้วยภาษาง่ายๆ แต่มีความไพเราะและความเป็นจริงแต่หน้าฟัง สอนให้มีความเกื้อกูลที่มีต่อผู้คน ต้นไม้ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การปฏิบัติไม่เน้นรูปแบบเดินตามธรรมชาติ และการนำเอาธรรมชาติเท่าที่มีเป็น “สมณะ” เมื่อมีสมณะ จิตเกาะเกี่ยวในทึ้นพ้ออาศัยสงบนิ่ง ได้ผลของสมาธิก็เกิดมาเองทางธรรมชาติ ผลต่อมาก็คือยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาปัญญา^{๒๒}

แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย (แม่แก้ว) เกิดความเบื่อหน่าย เห็นทุกอย่างไม่เพียงเห็นตามความเป็นจริง ทำให้ตั้งใจอันเด็ดเดี่ยวออกจากโลกมาสู่เพศพรหมจรรย์ ได้สร้างศูนย์วิปัสสนาพุทธสาวิกา ที่จังหวัดชลบุรี และได้สร้างสำนักพุทธสาวิกาพุทธคยา สาธารณรัฐอินเดีย แนวทางการสอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบำรุงไปสู่ความดับทุกข์ หรือพ้นทุกข์เป็นสำคัญ โดยปฏิบัติให้รู้ทันจิต จิตไหว จิตกระเพื่อม จิตส่งออกข้างนอกก็ให้รู้เท่าทัน เมื่อกำหนดตามดู ตามรู้เท่าทันจิต ให้อยู่ปัจจุบัน ให้ดูกาย ดูจิต ตามดู ตามรู้อย่างเดียว มีสติทุกขณะจิต นี่คือการบ่มอินทรีย์สังวร หรือที่เรียกว่าสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอารมณ์ต่างๆ เมื่อเกิดมีผัสสะมากระทบ ให้กำหนดรู้เท่าทันทุกอารมณ์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เมื่อฝึกอย่างนี้แล้วจะทำให้สติคมเด่นชัดขึ้น เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นกับจิต สติจะเป็นตัวตัดตลอดเวลาไม่ให้อารมณ์เกิดขึ้นถึงใจ จึงเรียกว่าเป็น “มหาสติ” เมื่อมีมหาสติก็จะทำให้เกิด “มหาปัญญา” เป็นผู้รอบรู้ตลอดเวลา^{๒๓}

๒. รูปแบบการสอนที่เน้นด้านสอนอภิธรรม

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์ มีความเข้าใจว่าหนทางไปสู่ทางพระนิพพานได้นั้นจะต้องละกิเลสโดยการปฏิบัติธรรม ซึ่งต้องอาศัยรู้อยู่กับปัจจุบันอารมณ์เท่านั้น ท่านได้รับมรดกธรรมของ

^{๑๙}เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, **รู้จักเสถียรธรรมสถาน**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sdsweb.org/sdsweb/index.php?option=com-content> [๒๓ มิ.ย.๒๕๕๕].

^{๒๐}เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, **การปฏิบัติธรรม**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sdsweb.org/th/index> [๒๓ มิ.ย.๒๕๕๕].

^{๒๑}แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, “แผ่นดินนี้มีตำนาน”, **ธรรมสวัสดิ์**, ฉบับที่ ๑๖ (เมษายน ๒๕๕๕) หน้า ๒.

^{๒๒}วรทัศน์ วชิรสี, **แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด สาวิกาแห่งสวนสันติภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกไม้งาม, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖, ๘๙.

^{๒๓}แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย, **พุทธสาวิกาศรัทธาธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักปฏิบัติธรรมพุทธสาวิกา, ๒๕๕๙), หน้า ๗๕-๑๐๑.

พระพุทธเจ้าจากพระอาจารย์ วิลาสะ โดยตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนาที่ วัดระฆังโฆสิตาราม^{๒๔} สอนวิปัสสนาที่เวียงจันทน์ ประเทศลาว และสนับสนุนการตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนา รวม ๔๑ จังหวัด ผลิตตำราการศึกษาพระอภิธรรมและการปฏิบัติ เป็นหนังสือคำสอนพระอภิธรรมและวิปัสสนากัมมัฏฐานเล่มแรกของประเทศไทย เป็นผู้ที่ทำให้วงการปริยัติศาสนาและปฏิบัติในเมืองไทยตื่นตัว เป็นคนแรกที่น่าพระอภิธรรมมาสอนในเมืองไทย เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมและสอนธรรมว่า ฐานะของพระศาสนาอยู่ ๒ อย่าง คือ คันถะฐานะและวิปัสสนาฐานะ คันถะฐานะ^{๒๕} คือการเรียนปริยัติศึกษาให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติเป็นวิปัสสนาฐานะ ถ้าหากว่ากิจทั้งสองอย่างนี้ยังบริบูรณ์และแพร่หลาย ก็หมายความว่าพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ ให้ทำความรู้สึกตัวดูนามรูปที่กำลังปรากฏอยู่ตามทวารทั้ง ๖ ที่ตัวเรา^{๒๖}

อาจารย์ธัญจน อินทรกำแหง เป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมโดยมีหลักในการสอนธรรมและสอนกรรมฐานเป็นที่ยอมรับ คือการสอนธรรมะ ต้องออกจากข้างใน เราต้องฝึกฝน ทดลองทดสอบการปฏิบัติของเราอยู่ตลอดเวลา เราไม่ได้พูดแค่ตามตำราหรือคำสอนของครูบาอาจารย์ แต่ต้องเป็นสิ่งที่เรารู้จริง รู้เองด้วย ต้องให้ผู้ฟังได้มีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องถึงหัวใจคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงจะสามารถนำมาปฏิบัติจนเกิดความสุขสงบเย็นที่แท้จริงได้ เรื่องของการปฏิบัติธรรม ธรรมะที่เราควรศึกษามากที่สุด คือ ตัวเราเอง การปฏิบัติธรรมเป็นการรู้จักตัวเอง ศึกษาตัวเอง โดยวิธีที่ใช้อยู่คือ “สมาธิสี่มตา” ไม่ต้องหลับตาและยังเปิดใจด้วย ให้จิตตื่นมีปัญญาสว่างไสวพร้อมอยู่ด้วยสติและสมาธิ เราต้องทำความรู้สึกอยู่กับลมหายใจให้ได้ทุกขณะ^{๒๗}

อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ได้ศึกษากับอาจารย์แนบ มหานิรานนท์ มีความเข้าใจหลักพุทธธรรมเป็นอย่างดีและได้ศึกษาพระอภิธรรมมาอย่างละเอียด ได้รับมอบหมายให้ไปบรรยายพระอภิธรรมรวมถึงสอนกรรมฐาน ให้เป็นที่เข้าใจได้ง่ายสำหรับคนสมัยปัจจุบัน และสามารถนำมาปฏิบัติเป็นปกติในชีวิตประจำวันตามความเป็นจริงของแต่ละคน ทั้งชีวิตแบบบรรพชิตและคฤหัสถ์ มิได้มีรูปแบบอย่างหนึ่งอย่างใด หากแต่ใช้การพิจารณาในขณะที่อธิธรรมฟัง เป็นการปฏิบัติกรรมฐานโดยยึดตาม”หลักธรรมในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นสำคัญ เป็นอีกแนวทางที่มีคนยอมรับนับถือ

^{๒๔}มูลนิธิแนบ มหานิรานนท์, สำนักวิปัสสนามูลนิธิแนบ มหานิรานนท์. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://thai.mindcyber.com/buddha/why2/1142.php> [๒๖ ก.ค.๒๕๕๕].

^{๒๕}อุบาสิกานแนบ มหานิรานนท์, แนวแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา วิสุทธิ ๗, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

^{๒๖}แนบ มหานิรานนท์, การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน, มปป, หน้า ๒๑

^{๒๗}กองทุนธรรมสวัสดี, ธรรมบรรยาย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเราอุบาสิการัณญจน.html> [๒๐ ก.ค.๒๕๕๕].

และศรัทธา^{๒๘} โดยไม่ต้องกระทำให้สิ่งใดให้ผิปกติขึ้นมา และไม่ต้องปลีกตัวหลีกหนีจากหน้าที่การงาน และสังคม อีกทั้งท่วงทำนองและน้ำเสียงการบรรยายที่ชัดเจน กังวาน และมีเหตุผลสืบเนื่องต่อกัน ชวนแก่การสนใจและติดตาม

๓. รูปแบบการสอนที่เน้นปฏิบัติกรรณฐาน

คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย พัฒนาการสอนและการฝึกอบรมวิชาชีพสัสนาเพื่อให้มีการปฏิบัติอย่างเข้มข้น กระชับรัดกุม มีประสิทธิภาพ สามารถใช้สอนคนจำนวนมากได้ และได้ผลรวดเร็วภายใน ๗ คืน ๘ วัน หลักสูตร “พัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข” และใช้แนวทางนี้เพื่อถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาตลอดกว่า ๖๐ ปี โดยดูอาการเคลื่อนไหวของท้องกำหนดว่า “พองหนอยุบหนอ” การปฏิบัติเน้นรูปแบบการเดินจงกรม ๖ ระยะ การกำหนดอริยาบถย่อยอยู่ตลอดเวลา มีการสอนการนอนสมาธิ ผลลัพธ์ที่ได้เป็นที่ยอมรับ สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ไปในทางที่ดีขึ้น มีสติ สมาธิดีขึ้น จนเกิดปัญญา มีความทุกข์น้อยลง มีความสุข ความเจริญก้าวหน้าทั้งชีวิตส่วนตัว ครอบครัว และการทำงาน ทั้งยังทำให้โรคภัยไข้เจ็บของคนบางคนหายไปอีกด้วย ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มีผู้เข้ามาปฏิบัติเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนถึงปัจจุบันนับล้านคน^{๒๙}

แม่ชีหวานใจ ชุกร ได้ปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายกับพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) หรือหลวงพ่อดาวพิกุลภาณุภาณีเจริญ ทำให้ได้รู้ได้เห็นธรรมะอันเกิดจากการปฏิบัติ ประจักษ์ชัดในคุณวิเศษของพระธรรมคำสั่งสอน จนกระทั่งขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต เป็นเครื่องกล่อมเกลากิเลสให้เบาบางลง เป็นเครื่องยกจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำเป็นเครื่องช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือสังคมได้อย่างแท้จริง ท่านได้มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมเจริญสมณะวิปัสสนาตามแนววิชาธรรมกายที่พระมงคลเทพมุนี ได้บรรลุมรรคผลที่ลึกซึ้งและสูงขึ้นโดยลำดับขั้นที่พระมงคลเทพมุนี ให้การรับรองว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ผู้อื่นได้ เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมและเป็นครูสอนธรรมปฏิบัติที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ และให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาชีวิต เศรษฐกิจ ครอบครัว หน้าที่การงานและโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ของสาธุชนผู้มีทุกข์ด้วยวิชาพระธรรมกาย^{๓๐}

^{๒๘}สุจินต์ บริหารวนเขตต์, **แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา** เล่มที่ ๒ ตอนที่ ๑๐-๒๐ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: พี เอส เซอร์วิส, ๒๕๕๒), หน้า ๙๕.

^{๒๙}ยุวพุทธิกสมาคมฯ, **ธรรมทานของคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย**, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๓, ๑๕๐.

^{๓๐}อัฐชีวาประวัติและผลงาน ๗๒ ปี แม่ชีหวานใจ ชุกร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕-๑๐๑.

ดร. ตรีธา เนียมขำ ศึกษาแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานจากพระมงคลเทพมุนี ตั้งแต่สมัยที่ยังบวชเป็นแม่ชี จนได้รับความไว้วางใจเป็นที่ยอมรับจากพระมงคลเทพมุนีหลวงพ่อดปากน้ำให้เป็นผู้สอนกรรมฐานตามแนววิชาธรรมกาย แก่อุบาสิกากายในวัดปากน้ำ ทั้งนี้หลวงพ่อดปากน้ำได้มอบหมายในเรื่องสำคัญหลายอย่าง^{๓๑} เช่น การสอนภavana การอบรมแม่ชีคณะหน้าวัดและการควบคุมดูแลการเจริญภavanaขั้นสูงในโรงงานทำวิชา อันเป็นเหตุให้มีผู้มาขอฝากตัวเป็นศิษยานุศิษย์เป็นอันมาก^{๓๒} นับเป็นการเริ่มการสอนกรรมฐานของท่าน ทั้งอยู่ในตำแหน่งวิปัสณาจารย์ ครูสอนวิชาธรรมกาย^{๓๓} สอนการกำหนดนิมิตด้วยดวงแก้วใสเลื่อนไปตามฐาน ๗ จากนั้นจึงบริกรรมว่า “สัมมาอะระหัง” ทำให้ใจหยุดตรงฐานที่ ๗ เป็นเบื้องต้น เมื่อชำนาญแล้วจะกำหนดพิจารณาธรรมที่ละเอียดยิ่งขึ้นต่อไปโดยอาศัยฐานที่ ๗ ซึ่งอยู่ในกลางกาย เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือเป็นฐาน ท่านมีวิธีการสอนกรรมฐานที่เป็นแบบเฉพาะตัวเป็นที่ยอมรับนับถือ มีลูกศิษย์ที่ศรัทธามากมาย^{๓๔}

แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้รับความเมตตาจากพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดจัญญ์ ฐิตธมฺโม) ให้ได้เป็นครูสอนวิปัสสนากรรมฐานพ.ศ. ๒๕๔๒ ได้เป็นหัวหน้าเจ้าสำนักแม่ชีไทยพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ สถาบันแม่ชีไทย สาขากันโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา สาขาปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นสำนักเล็กๆ แต่มากด้วยน้ำใจ เพราะจะปลูกความรู้สึกทุกคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ให้มีความรู้สึกเป็นกันเอง และเหมือนว่าอยู่บ้านของตนเองแต่เป็นบ้านธรรมะ มีการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ปฏิบัติวันละ ๒ รอบ สวดมนต์ทำวัตรเช้า เย็นทุกวัน สวดมนต์เที่ยงคืนถึงตีสองทุกวัน สอนการเดินจงกรม นั่งสมาธิ กำหนดฟอง-หนอ ยุบ-หนอ และมีหลักสูตรปฏิบัติเข้ม และมีหลักสูตรการอบรมวิทยากร เพื่อจะได้วิทยากรมาช่วยสอนการปฏิบัติธรรม^{๓๕}

แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล ผู้ก่อตั้งศูนย์วิปัสสนามูลนิธิโพธิ์วันณา เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการแนะนำปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และให้คำแนะนำช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหา โดย

^{๓๑}ตรีธา เนียมขำ, **ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อดปากน้ำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : มปป, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๗.

^{๓๒}พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, **ตรีธาประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๗.

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๓๔}ยุวรินทร์ โตทวี, **บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย**, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๑.

^{๓๕}แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ, **สรุปผลการดำเนินงานของสำนักแม่ชีไทยพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี, ๒๕๕๗**

การฝึกจิตของตนเองเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันด้านทศกัณฐ์กับอุปสรรคปัญหาน้อยใหญ่ที่เข้ามาในชีวิต การปฏิบัติธรรม คือการมาฝึกสมาธิให้รู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลา หรือให้รู้ตัวบ่อยๆ ว่าขณะนี้กำลังทำอะไรอยู่ หรือจิตมีอารมณ์โดยอยู่ โกรธ โมโห หงุดหงิด กลัว เสียใจ ดีใจ ก็รู้ ในช่วงเริ่มต้นจิตยังไม่ชินกับการอยู่นิ่งๆ จึงมักจะผลอไป เป็นเรื่องปกติเพราะจิตมีหน้าที่คิด ฝึกบ่อยๆ สติก็จะเร็วขึ้นเรื่อยๆ ทำสมาธิได้ง่าย สติรู้เร็วเท่าไรก็จะดับอารมณ์นั้นได้เร็วเท่านั้น การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยดูกาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีสติกำหนดอาการเคลื่อนไหวของท้อง พองหนอ ยุบหนอ แล้วกำหนดความรู้สึกที่มาสัมผัส ทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามความเป็นจริง ผลการปฏิบัติจะดียิ่งๆ ขึ้นไปถ้ากลับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง^{๓๖}

๔. บทสรุป

บทบาทการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรมของสตรีในสังคมไทย สตรีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในทางพระพุทธศาสนา มีการพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นสอนกรรมฐานในรูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม เน้นด้านสอนอภิธรรม หรือเน้นปฏิบัติธรรม แต่ละท่านนั้นมาจากสำนักกรรมฐานและครูอาจารย์ที่แตกต่างกัน มีประวัติความเป็นมา การศึกษา ธรรม ก่อนที่จะมาสอนกรรมฐานล้วนแตกต่างกัน แต่มีปณิธาน ความมุ่งมั่นที่เหมือนกัน นับได้ว่าท่านเป็นตัวแทนของสตรีผู้นำการปฏิบัติธรรม

รูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม

ดังที่กล่าวมานี้ไม่ว่าจะเป็น คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร นักปฏิบัติธรรมโดดเด่นที่ถูกสัมภาษณ์ เขียนหนังสือ “ปฏิบัติปิฎกาวาสสนา” หนังสือธรรมะอันทรงคุณค่า

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต สอนปฏิบัติกรรมฐานแบบอานาปานสติ ใช้ความเป็นธรรมชาติกลมกลืนกับการใช้เทคโนโลยีกับการสอนธรรมและใช้สื่อในการถ่ายทอดธรรมที่ลึกซึ้งเป็นอย่างดี

แม่ชีนลินรัตน์ สุทธิธรรม สอนปฏิบัติกรรมฐานแบบภาวนาพุท-โธ เป็นแบบอย่างในการสร้างคนไม่ใช่สร้างวัตถุอย่างเดียว ประพฤติตั้งมั่นในธรรม ถ่ายทอดออกมาด้วยคำพูดง่ายๆ อย่างมีเมตตา แฝงคติธรรมให้นำไปปฏิบัติได้ด้วยวิถีธรรมชาติ

รูปแบบการสอนที่เน้นด้านสอนอภิธรรม

^{๓๖} แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล, *ให้ธรรมชนะกรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สาธุกิจโรงพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙-๒๐.

อาจารย์แนบ มหาสินานนท์ ท่านเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมและสอนธรรมว่า ธรรมะของพระศาสนา มีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น คือ คันถะธรรมะและวิปัสสนาธรรมะ คันถะธรรมะ คือการเรียนปริยัติศึกษาให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติเป็นวิปัสสนาธรรมะ

อาจารย์ธัญญวณ อินทรกำแหง อาจารย์สอนปฏิบัติกรรมฐานแบบอานาปานสติ มีความเป็นธรรมชาติในการใช้สื่อเพื่อสื่อสารธรรมะที่เหมาะสมกับช่วงวัย และเป็นแบบอย่างของผู้ใฝ่รู้หาคำตอบสำหรับชีวิต

อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ อาจารย์สอนอภิธรรมและสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีความสามารถในการศึกษาเรียนรู้จดจำและแยกแยะเป็นอย่างดี อธิบายความสิ่งที่ละเอียดลึกซึ้ง มีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวแสวงหาความรู้

รูปแบบการสอนที่เน้นปฏิบัติธรรม

คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย อาจารย์สอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นแบบอย่างที่ดีของคฤหัสถ์ที่ยอมสละความสุขส่วนตัว ทำประโยชน์ให้กับสังคม

แม่ชีแม่ชีหวานใจ ชูกร สอนปฏิบัติกรรมฐานตามแนวของหลวงพ่อดอกน้ำภาชีเจริญ เป็นแบบอย่างของผู้มีความเพียรในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่นไม่ย่อถอยต่ออุปสรรค

ดร.ตรีธา เนียมขำ อาจารย์สอนปฏิบัติกรรมฐานตามแนวของหลวงพ่อดอกน้ำภาชีเจริญ มีความเป็นธรรมชาติสร้างศรัทธา นำผู้คนสร้างกุศลพร้อมกับปฏิบัติธรรมร่วมกันไป

แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ สอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบพองหนอ ยุบหนอ เป็นแบบอย่างนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันและสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตได้จริง

แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล สอนกรรมฐานแบบพองหนอ ยุบหนอ เป็นแบบอย่างของผู้มีเมตตาให้คำแนะนำช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหา ผู้ประสบความทุกข์อยากหาหนทางดับทุกข์ โดยการฝึกจิตของตนเองเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน

สตรีผู้นำการสอนกรรมฐานที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยรวมทั้งภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ไม่มีผู้ใดถือคิดว่าเป็นสตรีสอนกรรมฐานไม่ได้ ก่อนที่ท่านทั้งหลายเหล่านี้จะเป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้ดำเนินการสอนกรรมฐาน ท่านได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านการศึกษาอบรมและฝึกปฏิบัติมายาวนาน จนสามารถพิสูจน์ให้อาจารย์เห็นว่าตนมีความเข้าใจในกรรมฐานเป็นอย่างดี มีความสามารถในการปฏิบัติธรรม การสอนธรรม เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมได้ และเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อีกอย่างหนึ่งว่า ภิกษุสงฆ์ไทยเองก็ได้ปิดกั้นโอกาสของสตรีในด้านนี้แต่อย่างใด กลับยินดีและพร้อมที่จะช่วยเหลืออบรมสั่งสอนให้อย่างเต็มที่ เพื่อจะได้ช่วยกันสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย.**

กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๗.

กสานต์ คำสวัสดิ์, **เวทีเครือข่ายไทยปลุกกระแสสิทธิสตรีทำชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน**, [ออนไลน์],

www.isaranews.org/กระแสชุมชน/เยาวชน-สตรี-วัฒนธรรม [๒๕ ส.ค.๒๕๕๕].

กองทุนธรรมสวัสดิ์, **ธรรมบรรยาย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/>

ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเราอุบาสิการัญจน.html [๒๐ ก.ค.๒๕๕๕].

กองทุนธรรมสวัสดิ์.อุบาสิกาคุณัญจน.ธรรมบรรยาย.[ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.komchadluek.net/ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเรา> อุบาสิกา
รัญจน.html [๒๐ ก.ค. ๒๕๕๕].

กิตติ วัฒนมะหาตม์. **ตำนานนางกษัตริย์**. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๓.

จากเวียงจันทน์ถึงบางกอกตามรอยเจ้าอนุวงศ์ **คลีปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว**, นิตยสาร สารคดี ฉบับ

ที่ ๒๙๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒, หน้า ๑๓๘-๑๔๑.

เจ้าอนุวงศ์, “คลีปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว”, นิตยสาร สารคดี, ฉบับที่ ๒๙๑ (พฤษภาคม ๒๕๕๒):

๑๓๘.

ดร. มาร์ติน (Martin) และ นริศ จรัสจรรยาวงศ์. **ศิลปวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๕๖.

ตรีธา เนียมขำ. **ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อดปากน้ำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๔๔.

นิตย สัมมาพันธ์. **ภาวะผู้นำ : พลังขับเคลื่อนสู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิต

พัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

บุรชัย ศิริมหาสาคร. **มุขบริหารการสู่เป็นผู้นำ เล่ม ๑** วิสัยทัศน์กับนักบริหาร การจูงใจเพื่อสัมฤทธิ์ผล

ของงาน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันผู้บริหารการศึกษาสำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ,
๒๕๔๘.

พระมหาวิญญู วรณญ. **ตรีธาปวัตติ**. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๔๙.

มูลนิธิเนบ มหานิราชนท์, **สำนวนปีสสนามูลนิธิเนบ มหานิราชนท์**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://thai.mindcyber.com/buddha/.php> [๒๖ ก.ค.๒๕๕๕].

แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล. **ให้ธรรมชนะกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สาธุกิจโรงพิมพ์,

๒๕๕๕.

แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ, สรุปผลการดำเนินงานของสำนักแม่ชีไทยพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ. รายงานประจำปี, ๒๕๕๗.

แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย. **พุทธสาวิกาศรัทธาธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักปฏิบัติธรรมพุทธสาวิกา, ๒๕๔๙.

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, “แผ่นดินนี้มีตำนาน”, **ธรรมสวัสดิ์**, ฉบับที่ ๑๖ (เมษายน ๒๕๕๕) หน้า ๒.

แม่ชีหวานใจ ชูกร. **อัตชีวประวัติและผลงาน ๗๒ ปี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว, ๒๕๔๙.

ยุวพุทธิกสมาคมฯ. **ธรรมทานของคุณแม่ ดร.ลิริ กรินชัย**. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๔.

ยุวรินทร์ โตทวี. “บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม **ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

รายงานการประชุม **โครงการอนุสรณ์สถานเมืองกลาง** วันจันทร์ ที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดภูเก็ต

วรทัศน์ วัชรสี. **แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด สาวิกาแห่งสวนสันติภาพ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกไม้งาม, ๒๕๕๕.

ศิริพร ดาบเพชร คมคาย มากบัว และประจักษ์ เป๊ะสกุล. **ประวัติศาสตร์ไทย ม. ๔-๖**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.(ปี พ.ศ.ไม่ปรากฏ).

ส.พลายน้อย. **พระบรมราชาธิและเจ้าจอมมารดาแห่งราชสำนักสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฐานบุ๊คส์, ๒๕๕๔.

สถาบันพระปกเกล้า. **สตรีกับการเมือง : ความเป็นจริง พื้นที่การเมือง และการขับเคลื่อน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมดาเพลส, ๒๕๕๑.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์. **แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา** เล่มที่ ๒ ตอนที่ ๑๐-๒๐. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : พี เอส เซอร์วิส, ๒๕๕๒.

สุวรรณ ฉุยกลัด. บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของผู้หญิงในสมัยปัจจุบัน กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมนิโรธาราม. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, **การปฏิบัติธรรม**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.sdsweb.org/th/index> [๒๓ มิ.ย.๒๕๕๕].

เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, รู้จักเสถียรธรรมสถาน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.sdsweb.org/sdsweb/index.php?option=com-content> [๒๓ มิ.ย.
๒๕๕๕].

อุบาสิกาแนบ มหานิรานนท์. แนวแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา วิสุทธิ ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๓.

วัดคำประมง : ศูนย์ดูแลผู้ป่วยมะเร็งเชิงพุทธบูรณาการ

Wat Kampramong:

Care Centre for Cancer Patients in the Integrated Buddhist Perspective

พระครูพิบูลกิจจารักษ์ (ทองมาก จันทร์เทียะ), ดร.^๑

Phrakhruhibulkijjarak (Tongmak Chanthia), Dr.

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ., ดร.^๒

Phramaha Surasak Puccantaseno, Asst. Prof., Dr.

บทคัดย่อ

วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร เป็นวัดที่สามารถนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการดูแลรักษาสุขภาพของผู้ป่วยโรคมะเร็งได้เป็นอย่างดี มีการนำวิธีการทางพระพุทธศาสนาใช้ร่วมกับการดูแลรักษาสุขภาพอยู่หลายประการ กล่าวคือ พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร พุทธวิธีในการออกกำลังกาย พุทธวิธีในการบริหารจัดการ และพุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสถ

พุทธวิธีในการดูแลรักษาสุขภาพทั้ง ๔ ด้านนี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ๑) พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทางกาย ประกอบไปด้วย พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร และพุทธวิธีในการออกกำลังกาย และ ๒) พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทางใจ ประกอบไปด้วย พุทธวิธีในการบริหารจัดการ และพุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสถ การดูแลรักษาสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจนี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้ป่วยหายขาดจากการเป็นโรคมะเร็งได้ โดยเฉพาะการดูแลสุขภาพทางด้านจิตใจนี้ ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทางพระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว ถ้าจิตใจมีความแจ่มใส เบิกบาน และสดชื่นอยู่ตลอดเวลาแล้ว ย่อมจะชักพาให้ร่างกายมีความเข้มแข็งตามสภาพของจิตใจได้

คำสำคัญ : วัดคำประมง, ศูนย์ดูแลผู้ป่วยมะเร็ง, พุทธบูรณาการ

^๑นักวิชาการอิสระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Director of Language Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

Wat Kampramong Sakon Nakhon Province can use the Buddhist principles to carry on health care services for cancer patients. And also integration of the Buddhist way with health care to support the patients in many ways. That is; Buddhism is a way of eating, Buddhist approach to exercise, Buddhist practices in the management of mental health and mind and Dhamma therapy.

The Buddhist health care services in 4 ways is divided into two main sections; firstly; The Buddhist health care include Buddhist practices to eating. And Buddhist practices to exercise. Second; The Buddhist approach to mental health care, including mental Buddhist method of mind development. And the Buddhist Dhamma therapy. Actually, The healthy care of body and mind. It is very important to help patients recover from cancer. And more especially the mental health care services for this. It is very vital. It is because in Buddhist teaching believed that Mind is very vital more than Body. If the slave's mind is fresh, bright and cheerful all the time then. Inevitably brought to mind the body is strengthened by it.

Keywords: Wat Kampramong, Care Centre for Cancer Patients, Integrated Buddhist Perspective

๑. บทนำ

ความมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงห่างไกลจากโรคร้ายไข้เจ็บ ถือเป็นสุดยอดปรารถนาของมนุษย์ทุกคน แต่ในความเป็นจริงแล้ว ไม่มีผู้ใดในโลกปราศจากการรบกวนของโรคร้ายทางร่างกายและจิตใจเลย พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ... แม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมีอยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว”^๓ ดังนั้น การเจ็บไข้ได้ป่วยจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่มนุษย์ทุกคนจะต้องประสบพบเจออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

บรรดาโรคทางกายต่างๆ ของมนุษย์ โรคมะเร็งถือเป็นมหันตภัยร้ายแรงอันดับต้นๆ ที่คร่าชีวิตของผู้คนทั่วโลกไปแล้วเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันประมาณ ๒๕ ล้านคนทั่วโลกกำลังมีชีวิตอยู่กับโรคมะเร็งที่เป็นสาเหตุสำคัญของการเสียชีวิตทั่วโลก ถือเป็นร้อยละ ๑๓ ของสาเหตุการเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ โรคมะเร็งทำลายชีวิตผู้คนประมาณ ๗.๙ ล้านคน และในจำนวนนี้ ร้อยละ ๗๒ อาศัยอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา องค์การอนามัยโลกทำนายว่าภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ อัตราการเสียชีวิตจากโรคมะเร็งจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นถึง ๑๑.๕ ล้านคน ในประเทศไทยประชาชนกว่า ๓๐,๐๐๐ คนได้รับการวินิจฉัยว่าเป็น

^๓อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

โรคมะเร็ง และประมาณการณว่าอัตราการป่วยด้วยโรคมะเร็งจะเพิ่มสูงขึ้นในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ นอกจากนี้ ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๕๐ ได้รับการวินิจฉัยเมื่อโรคลุกลามไปในระยะที่สามและสี่แล้ว^๔

แนวทางในการรักษาโรคมะเร็งจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ แม้ว่าวิธีการรักษาโรคมะเร็งที่มีอยู่ในปัจจุบันจะมีพัฒนาการก้าวหน้าด้วยเทคโนโลยีต่างๆ เช่น เคมีบำบัด รังสีรักษา เป็นต้น ก็ยังก่อให้เกิดผลข้างเคียงต่างๆ มากมาย ซึ่งกระทบต่อภาวะสุขภาพทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจของผู้ป่วย ทำให้เสียขวัญและกำลังใจเหมือนกำลังเผชิญอยู่กับชะตากรรมที่น่าสะพรึงกลัว และรู้สึกว่าการเป็นมะเร็งรวมถึงการรักษาเป็นสถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุดในชีวิต เป็นภาวะเครียดที่รุนแรงจนไม่สามารถยอมรับได้ในทันที ทำให้ผู้ป่วยเกิดความรู้สึกปฏิเสธ โกรธ วิตกกังวล ซึมเศร้าถดถอยเป็นอย่างมาก^๕ ผู้ป่วยมะเร็งจะมีความเครียดสูง และตกอยู่ในภาวะวิกฤติที่มีสาเหตุจากภาวะของโรคมะเร็ง การตรวจรักษาต่างๆ รวมไปถึงความวิตกกังวลเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานะของครอบครัวและรู้สึกกลัวการถูกทอดทิ้งให้เผชิญกับความทุกข์ทรมานเพียงลำพัง^๖

“วัดคำประมง” นับเป็นสถานบำบัดโรคมะเร็ง ที่ใช้แนวทางการรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งแบบองค์รวมคือการผสมผสานระหว่างการแพทย์แผนไทย (สมุนไพร) การแพทย์แบบตะวันตก การแพทย์แผนจีน (การฝังเข็ม) สมุนไพรบำบัด ธรรมบำบัดและอาหารเพื่อสุขภาพเป็นต้น^๗ การดูแลสุขภาพโดยนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับผู้ป่วยโรคมะเร็ง ถือเป็นแนวทางหลักที่วัดคำประมงยึดถือมาอย่างยาวนาน จึงก่อให้เกิดคำถามว่า วัดคำประมงนำหลักการใดทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการรักษาสุขภาพของผู้ป่วยโรคมะเร็ง

^๔ผ่องศรี ศรีมรกด และคณะ, รูปแบบการบริการคัดกรองโรคมะเร็งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑.

^๕M., Frank – Strombrog, & Wright, “Ambulatory cancer patients’ perception of the physical and psychosocial change in their lives since the diagnosis of cancer”, Cancer Nursing, (April 1974): 364 –369.

^๖P.G., Watson, “The effects of short – term postoperative counseling on cancer/ostomy patients”, Cancer nursing, (Feb 1983): 21 – 30.

^๗พระปพนพัชร จิรธัมโม, สมุนไพรบำบัดกับการรักษาโรคมะเร็ง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิธานสรณ์การพิมพ์), ๒๕๕๐, หน้า ๑.

๒. แนวทางการบำบัดผู้ป่วยโรคมะเร็งของศูนย์โรคมะเร็ง วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร

อโรคยาศาล ตั้งอยู่ ณ เลขที่ ๒๐ หมู่ ๔ วัดคำประมง ตำบลสว่าง อำเภอมุขมนตรี จังหวัดสกลนคร สถานบำบัดโรคมะเร็ง เน้นการบำบัดรักษาแบบองค์รวมบนฐานสมาธิ เป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้ป่วยโรคมะเร็งและญาติ ได้ตัดสินใจเข้ารับการบำบัดเยียวยารักษาพยาบาลทั้งกาย ใจ และจิตวิญญาณ โดยผู้ป่วยไม่ต้องเสียค่ารักษา ค่ายา ค่าหมอ ค่าพยาบาล ค่าน้ำ ค่าไฟ แต่ประการใด ทั้งยังเป็นสถานที่หลอมรวมความรัก ความเมตตา ความเสียสละอย่างทุ่มเทของจิตอาสาทั้งหลายที่เข้ามาช่วยเหลือในการดูแลผู้ป่วยและญาติที่เข้ารับรักษาตัว ณ อโรคยาศาลแห่งนี้^๔ “วัดคำประมง” ก่อตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทุกชาติ ศาสนา ที่มีความทุกข์อันเกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บที่รุนแรง โดยเฉพาะโรคมะเร็ง โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น ค่าใช้จ่ายในการดูแลผู้ป่วยได้มาจากผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันบริจาค เริ่มเปิดบริการ พ.ศ. ๒๕๔๘ จนถึงปัจจุบัน ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๓๐ ล้านบาท ผู้ป่วยมาจากทั่วทุกภาคของประเทศไทย รวมถึงผู้ป่วยชาวต่างชาติ รวมจำนวนประมาณ ๔๘๐ คน มีแนวทางในการรักษา^๕ ดังต่อไปนี้

๑) ใช้หลักการในทางพระพุทธศาสนา โดยใช้สมาธิบำบัด สวดมนต์ นั่งสมาธิ และเดินจงกรมควบคู่กับการใช้ดนตรีบำบัด และธรรมชาติบำบัด

๒) ใช้สมุนไพรรักษาโรคมะเร็งตามแนวทางการรักษาด้วยสมุนไพร เช่น การล้างพิษด้วยสมุนไพรแก้ว ๗ ดวง การใช้สมุนไพรบำรุงธาตุ ปรับธาตุในร่างกาย และการใช้สมุนไพรสูตรหลักแก่ผู้ป่วยโรคมะเร็ง

๓) การอบไอน้ำสมุนไพร การดื่มน้ำสมุนไพรบางตัวเพื่อเสริมธาตุ เช่น การดื่มน้ำสมุนไพรสมานฉันท์ เพื่อให้เกิดการกระตุ้นการไหลเวียนของกระแสโลหิต และประสานการทำงานของอวัยวะส่วนต่างๆ ตามกำลังธาตุของผู้ป่วย

๔) การประกอบพิธีกรรมในการรักษา อาศัยการคำนวณฤกษ์ในการประกอบพิธี ต้มยาตามหลักครูบาอาจารย์สมัยโบราณ ซึ่งอาศัยฤกษ์ดวงชะตา และกำลังธาตุของผู้ป่วยแต่ละคนเป็นการเสริมกำลังใจและศรัทธาให้แก่ผู้ป่วย ซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยมีจิตใจที่แน่วแน่ เข้มแข็ง และต่อสู้ยับยั้งการเจริญเติบโตของโรคได้

^๔พระพนพพัชร จิรธัมโม, อโรคยาศาล วัดคำประมง, (กรุงเทพมหานคร : ธีรานุสรณ์การพิมพ์), ม.ป.ป.), หน้า ๓ (คำนำ).

^๕พระพนพพัชร จิรธัมโม, สมาธิบำบัดกับการรักษาโรคมะเร็ง, หน้า ๔-๕.

๕) การให้ครอบครัวของผู้ป่วยมีส่วนร่วมรับรู้ในการบำบัดรักษา และพักอยู่กับผู้ป่วยที่วัดคำประมงด้วย

๖) การรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันที่เป็นอาสาสมัครจากที่ต่างๆ เน้นยาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง เจาะเลือดโดยพยาบาลวิชาชีพเดือนละ ๑ ครั้ง (ต่อผู้ป่วย ๑ คน) การทำกลุ่มจิตบำบัดตามความจำเป็น

๗) การเยียวยาด้วยแพทย์ทางเลือกอื่นๆ ได้แก่ การฝังเข็ม การใช้อาหารบำบัด (โภชนาบำบัด)

๘) การส่งต่อผู้ป่วยในรายที่มีอาการหนัก เช่น ภาวะเสียน้ำรุนแรง มีอาการช็อคมาก เมื่อพ้นวิกฤตแล้วจึงรับกลับมาบำบัดต่อ

๙) ผู้ให้การบำบัดรักษา คือ พระอาจารย์พนพัชร จิรธมโม (ภิกษุปัทธน์นิธิ) เจ้าอาวาสวัดคำประมง โดยมีแพทย์ และบุคลากรทางสาธารณสุขที่เป็นอาสาสมัคร เข้ามาช่วยดูแลผสมผสานการรักษาแบบแผนปัจจุบัน

ศิริโรจน์ กิตติสารพงษ์ แพทย์ประจำโรงพยาบาลรักษาสกล หนึ่งในแพทย์อาสาที่มาช่วยงานที่ศูนย์โรคยาลอยอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า ๒ ปี กล่าวถึงวิธีการรักษาที่ศูนย์โรคยาลอยว่า

เครื่องมือที่ใช้ในการรักษาเป็นความศรัทธาสมาธิ ผู้ป่วยทุกคนจะต้องปฏิบัติสมาธิเป็นประจำ หลังตื่นนอน ก่อนลุกขึ้นไปทำกิจกรรมส่วนตัวต่างๆ เพราะคนที่สามารถทำจิตของตัวเองให้นิ่งได้ จะทำให้ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายดีขึ้น สามารถเปลี่ยนเซลล์ที่ร้ายให้กลายเป็นดีได้ หรือเซลล์มะเร็งแบ่งตัวน้อยลง สมุนไพรเป็นสิ่งหนุนเสริมกัน รวมทั้งการรับประทานอาหารที่เป็นต่าง การปรับอาหารตามธาตุของร่างกาย ทำให้สภาพจิตใจดีขึ้นเพื่อจะหายได้ด้วยตนเอง การรักษาทางจิต และวิญญูณผสมผสานกันไปเป็นอีกวิธีการหนึ่ง คือ การเตรียมตัวตายตามคำสอนของพระพุทธองค์ด้วยความไม่ประมาทตามหลักธรรมอภินิหารปัจจุเวกขณะ^{๑๑} ว่าด้วย ๑) พิจารณาว่าชีวิตและร่างกายมีความแก่ลงทุกเวลานาที ๒) พิจารณาว่าร่างกายอาจเจ็บไข้ด้วยโรคหนึ่งโรคใดเมื่อใดก็ได้ ๓) พิจารณาว่าความตายเป็นสมบัติของสิ่งมีชีวิต ๔) พิจารณาว่าสรรพสิ่งทั้งหลายที่ครอบครองอยู่เป็นเพียงของใช้ชั่วคราว ๕) พิจารณาว่าการกระทำด้วยกาย วาจา ใจ เป็นสิ่งที่ต้องได้รับผลการกระทำด้วยตนเอง ให้ผู้ป่วยรับรู้ว่ามีทุกคนต้องหายอย่างเดียว ทุกคนต้องมาเตรียมตัวตายวันละ ๙ นาทีหลังนั่งสมาธิว่าจะอยู่ในโลกนี้เป็นครั้งสุดท้ายแล้ว การ

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

เตรียมพร้อมเป็นสิ่งที่ดี หลังจากซึมซาบแล้ว ๑-๒ สัปดาห์ อาการกลัวความตายจะหายไป สามารถยิ้มแย้ม มีความสุขขึ้น^{๑๑}

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่า วัดคำประมงภายใต้การปกครองของพระอาจารย์ปพนพัชร จิธมโม (ภิกษุปัทธกนิธิ) ได้มีแนวทางในการบำบัดผู้ป่วยโรคมะเร็งโดยนำหลักการทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ร่วมด้วย สอนให้ทุกคนดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทตามหลักอภินิหารปัจเจกบุคคล เพื่อให้รู้ ว่าความตายไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว แต่จิตใจที่กังวลอยู่กับความตายต่างหาก เป็นสิ่งที่บั่นทอนกำลังกายและใจ อยู่ทุกขณะ การเตรียมตัวตามอย่างสงบจึงเป็นทางออกที่ดีของผู้ป่วยโรคมะเร็งที่ควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

๓. สาเหตุการเกิดขึ้นของโรคตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของคำว่า “โรค” นั้นมีการให้ความหมายจากหลายแหล่ง กล่าวคือ “โรค” หมายถึง ความเจ็บไข้ ความเจ็บป่วย^{๑๒} จาการากศัพท์บาลีว่า “รฺช” แปลว่า เสียดแทง มีความหมายว่า สิ่ง ที่เสียดแทงให้เจ็บ และจากคำที่ใช้เรียกต่างๆ กันไปได้แก่ “โรคาพาธ” หมายถึง ความเจ็บไข้ ที่เกิดจาก เชื้อโรค “อาพาธ” หมายถึง ความเจ็บป่วย^{๑๓}

โรคในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๒ ชนิด คือ ๑) โรคทางกาย และ ๒) โรคทางใจ^{๑๔} ดังนี้

๑) โรคทางกาย คือ โรคที่เกิดขึ้นกับร่างกาย เช่น โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทาง ลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคปาก โรคฟัน ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เซื่องซึม โรคท้อง จุกเสียด ฝี กลาก หิด หูด โรคดีซ่าน โรคเรื้อรัง โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร^{๑๕} เป็นต้น

๒) โรคทางใจ คือ โรคที่เกิดขึ้นทางใจ ล้วนเป็นโรคที่มาจากกิเลส^{๑๖} เช่น ความโลภ ความ โกรธ ความหลง ความคับแค้นใจ ความอิจฉาริษยา เป็นต้น

^{๑๑}มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, อโรคยศาล วัดคำประมง, (ที่ระลึกงานรับพระราชทานปริญญาบัตร วิทยาศาสตร์ดุขภักดิ์จิตพระปพนพัชร จิธมโม) (สกลนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๑), หน้า ๙๖.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๗๙.

^{๑๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๕๔๖.

^{๑๔}อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๑๕}พ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๑๖.

พระพุทธเจ้าตรัสถึงโรคทางกายและโรคทางใจว่า โรคทางกายอาจไม่เกิดมีขึ้นกับบางคนได้ แต่โรคทางใจนั้นหาได้ยากที่จะไม่เกิดมีขึ้นกับคนใดเลย ดังข้อความว่า “สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง... แม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมืออยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก”^{๑๗}

นอกจากนี้ พระองค์ยังตรัสไว้ว่า ร่างกายเป็นรังของโรค ย่อมทรุดโทรม เน่าเปื่อย แดกดับไปในที่สุด ดังข้อความว่า “ร่างกายนี้แก่ห่อหมแล้ว เป็นรังของโรค มีแต่จะทรุดโทรมลงไป ร่างกายที่เน่าเปื่อยนี้ก็จะแดกดับไป เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด”^{๑๘} และตรัสเพิ่มเติมว่า ความเจ็บไข้เป็นเรื่องธรรมดาเมื่อเห็นใครป่วยอย่าไปคิดอึดอัด ระอา และรังเกียจเขา เพราะว่าเราก็หนีความเจ็บป่วยนี้ไปไม่ได้เช่นกันเมื่อคิดได้ดังนี้แล้วก็สามารถทำให้ละความมัวเมาในชีวิต ๓ ประการ คือ ความมัวเมาเป็นหนุ่มเป็นสาว ความมัวเมาในความไม่มีโรค และความมัวเมาในชีวิตลงได้^{๑๙} ดังนั้น ควรระลึกอยู่เสมอว่า ความเจ็บไข้ถือเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิตที่จะต้องเกิดกับทุกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้^{๒๐}

ในคิลานสูตร พระองค์ทรงแบ่งคนไข้เป็น ๓ ประเภท ดังข้อความที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย คนไข้ ๓ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก คือ

๑) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลย

๒) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมหายจากอาพาธนั้นได้

^{๑๖}กิเลส หมายถึง สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง, ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์ และเป็นเครื่องปรุงแต่งความคิดให้ทำกรรมซึ่งนำไปสู่ปัญหา ความยุ่งยากเดือดร้อนและความทุกข์; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๒.

^{๑๗}อ.จ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๑๘}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๘/๗๘.

^{๑๙}ดูรายละเอียดใน อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๙/๑๙๙

^{๒๐}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๕/๓๙.

๓) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษะที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย^{๒๑}

บรรดาคนไข้ ๓ จำพวกนั้น คนไข้ใดได้โทษะที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้นเมื่อไม่ได้ยอมไม่หายและได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย เพราะอาศัยคนไข้แล้ว เราจึงอนุญาตอาหารสำหรับภิกษุใช้ อนุญาตยาสำหรับภิกษุใช้ และอนุญาตคนพยาบาลสำหรับภิกษุใช้ ก็เพราะอาศัยคนไข้ คนไข้แม้อื่น ๆ ก็ควรได้รับการพยาบาลด้วย^{๒๒}

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่า พระองค์ทรงแบ่งคนไข่ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ประเภทที่ได้หรือไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ไม่มีโอกาสหายจากโรค ๒) ประเภทที่ได้หรือไม่ได้รับการดูแลรักษาที่สามารถหายจากโรคได้ ๓) ประเภทที่ได้รับการดูแลรักษาจึงหายจากโรค หากไม่ได้รับการดูแลรักษาจะไม่สามารถหายจากโรคได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นผู้ที่มีความเสมอภาคเกี่ยวกับการดูแลรักษาคนไข้ทุกประเภทอย่างเท่าเทียมกันอีกด้วย

ส่วนสาเหตุสำคัญของการเกิดโรคนั้น ได้มีปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

สาเหตุความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความปากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกระทบ ความหนาว ความร้อน ความหิว สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน เนื่องจากความสมดุลงของธาตุ ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค^{๒๓}

สรุปว่า ทางพระพุทธศาสนาได้ระบุไว้ว่า โรค คือ สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดความเจ็บป่วย นอกจากนี้ยังได้จำแนกประเภทของโรคออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) โรคทางกาย คือ โรคที่เกิดขึ้นกับร่างกาย เช่น โรคทางตา โรคทางหู เป็นต้น ๒) โรคทางใจ คือ โรคที่เกิดขึ้นทางใจ ล้วนเป็นโรคที่มาจากกิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง อีกทั้งยังได้มีการแบ่งประเภทของคนไข่ออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) ประเภทที่ได้หรือไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ไม่มีโอกาสหายจากโรค ๒) ประเภทที่ได้หรือไม่ได้รับการดูแลรักษาที่สามารถหายจากโรคได้ ๓) ประเภทที่ได้รับการดูแลรักษาจึงหายจากโรค หากไม่ได้รับการดูแล

^{๒๑}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๖๙.

^{๒๒}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๗๐.

^{๒๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑/๓๐๖-๓๐๗, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑/๕๖-๕๗.

รักษาจะไม่สามารถหายจากโรคได้ โดยมีสาเหตุของการเกิดโรคมานอกจากเรื่องของสภาพอากาศและสิ่งแวดล้อม ความผิดปกติที่เกิดขึ้นภายในร่างกาย เกิดจากพิษของแมลงและสัตว์ เกิดจากผลของกรรม รวมถึงความไม่สมดุลของธาตุและความไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร

๔. พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การดูแลสุขภาพตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นได้มีปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกดังต่อไปนี้

๔.๑ พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร

พระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการบริโภคอาหารเพื่อความสุขภาพดีและตรัสถึงประโยชน์ของการฉันอาหารมือเดียว รวมทั้งยังทรงแนะนำเหล่าภิกษุสงฆ์เกี่ยวกับการบริโภคอาหารมือเดียวว่า “เราเมื่อฉันอาหารมือเดียว ย่อมรู้สึกว่ามีอาหารน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก มาเถิด แม้พวกเธอก็จงฉันอาหารมือเดียว แม้เธอทั้งหลายเมื่อฉันอาหารมือเดียว จักรู้สึกว่ามีอาหารน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากายมีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก”^{๒๔} นอกจากนี้ยังได้ทรงแนะนำพระภิกษุทั้งหลาย ที่ไม่สามารถฉันอาหารมือเดียว เพราะจะมีความกระวนกระวายและมีความเดือดร้อนอยู่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอรับนิมนต์ ณ ที่ใดแล้ว พึงฉัน ณ ที่นั้นเสียส่วนหนึ่ง แล้วนำอีกส่วนหนึ่งมาฉันก็ได้ เมื่อเธอฉันอาหารได้อย่างนี้ ก็จักดำรงชีวิตอยู่ได้”^{๒๕} ในที่นี้ การฉันอาหารมือเดียว หมายถึง การฉันอาหารในเวลาเช้า คือ ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุจะฉันอาหาร ๑๐ ครั้งในช่วงเวลานี้ ท่านก็ประสงค์ว่าฉันอาหารมือเดียว^{๒๖} อีกทั้งยังทรงห้ามภิกษุข้องแวะกับอบายมุขทุกชนิด และตรัสถึงโทษของสุราเมรัยที่เป็นบ่อเกิดแห่งโรคด้วย^{๒๗}

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสั่งสอนให้มีสติในการฉันอาหารและรู้จักประมาณในการบริโภค ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่งว่า “เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ทำความรู้สึกรู้ตัวในการก้าวไป ... การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม”^{๒๘} “มนุษย์ผู้มีสติอยู่

^{๒๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๕/๒๓๖.

^{๒๕}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๔/๑๕๐.

^{๒๖}ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๒๖๙.

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒-๒๐๓.

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๔/๔๕๗.

ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว ย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้า อายุก็ยืนยื”^{๒๙} และ “เราบริโภคอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น เพื่อความมัวเมา เพื่อประเทืองผิว และเพื่อความอ้วนพี แต่เพื่อกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป เพื่อบำบัดความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ การพิจารณาในการบริโภคนั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค”^{๓๐}

กล่าวโดยสรุป พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติและตรัสสอนว่า การรับประทานอาหารเมื่อเดียวทำให้มีโรคภัยน้อย ควรมีสติและรู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ควรบริโภคอาหารเพื่อการดำรงชีวิตให้คงอยู่ได้ มีความสบายพอเหมาะ ไม่บริโภคเพื่อความสนุกสนานหรือมัวเมา และไม่ควรบริโภคสุราเมรัยอันเป็นเหตุให้เกิดโรค

๔.๒ พุทธวิธีในการออกกำลังกาย

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตที่จงกรมและเรือนไฟแก่ภิกษุตามที่หมอชีวกได้กราบทูลขอไว้ เพื่อเป็นที่สำหรับเดินออกกำลังกายแก่พระภิกษุที่มีร่างกายอ้วนและมีโรคมาก ดังนี้

สมัยนั้น ภิกษุฉันทตาทหารประณีต จนร่างกายอ้วนจึงมีอาพาธมาก หมอชีวกโกมารภัจจ์เห็นภิกษุทั้งหลายมีร่างกายอ้วน มีอาพาธมาก จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค และได้กราบทูลว่า “เวลานี้ภิกษุมีร่างกายอ้วน มีอาพาธมาก ขอประทานพระวโรกาส พระองค์โปรดอนุญาตที่จงกรมและเรือนไฟ ด้วยวิธีการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจักได้มีอาพาธน้อย” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตที่จงกรมและเรือนไฟ”^{๓๑}

นอกจากนี้ พระองค์ยังตรัสถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมไว้ว่า “อานิสงส์แห่งการเดินจงกรม คือ เป็นผู้มีความอดทนต่อการเดินทางไกล เป็นผู้มีความอดทนต่อการบำเพ็ญเพียร เป็นผู้มีความอดทนต่ออาหารที่กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้มแล้วย่อยได้ง่าย และสมาธิที่ได้เพราะการเดินจงกรมตั้งอยู่ได้นาน”^{๓๒}

สรุปความว่า การเดินจงกรมเป็นการออกกำลังกายตามรูปแบบของพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดประโยชน์ทางกาย คือ มีความอดทนต่อการเดินทางไกลได้ ไม่เหนื่อยง่าย เป็นผู้มีความอดทนต่อการบำเพ็ญเพียร ทำให้ร่างกายแข็งแรง ลดความเจ็บป่วยได้ อาหารที่กินแล้วย่อยได้ง่าย และประโยชน์ที่เกิดกับทางใจ คือ สมาธิที่ได้จากการเดินจงกรมนั้นจะคงอยู่ได้นาน เพราะเมื่อจิตเป็นสมาธิได้นานเท่าใด จิตใจ

^{๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๕-๑๔๖.

^{๓๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๘/๓๙๑.

^{๓๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๐/๓๓-๓๔.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๙/๔๑.

ก็จะปลอดภัยจากโรค คือ กิเลสรบกวนเท่านั้น ดังนั้น การเดินจงกรมจึงเป็นวิธีการส่งเสริมสุขภาพโดยองค์รวมที่มีมาแต่อดีตและปัจจุบันก็ยังคงใช้ได้ผลเป็นอย่างดี

๔.๓ พุทธวิธีในการบริหารจัดการ

พระพุทธเจ้าตรัสความสำคัญของใจที่ก่อให้เกิดความสุขแก่อกุศลพหุพภพพราหมณ์ ผู้เป็นบิดาของมัญญุทกุลทูลว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^{๓๓} และตรัสถึงการรักษาจิตเหมือนกับการรักษาภาชนะน้ำมันไว้ว่า “บุคคลเมื่อปรารถนาจะไปสู่ทิศทางที่ยังไม่เคยไป พึงตามรักษาจิตของตนด้วยสติ เหมือนบุคคลประคับประคองภาชนะ ที่มีน้ำมันเต็มเปี่ยมไม่ให้หก”^{๓๔} ดังนั้นจึงควรรักษาจิตไว้เพื่อความอยู่ดีมีสุขของสภาพจิตใจ ซึ่งเป็นการส่งผลต่อสุขภาพกายโดยตรง

จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับใจเป็นอย่างมาก หากคนที่มีจิตใจดีจะพูดหรือทำสิ่งใดด้วยใจที่ดีแล้วย่อมนำมาความสุขมาให้โดยฝ่ายเดียว ส่วนการควบคุมจิตนั้น พระองค์ตรัสว่า ต้องใช้สติเป็นตัวช่วยในการรักษาและประคับประคองจิตด้วยความระมัดระวัง และมีสติอยู่เสมอ เปรียบเหมือนบุคคลประคับประคองภาชนะที่มีน้ำมันเต็มเปี่ยมไม่ให้หก และเมื่อรักษาจิตได้ดีแล้วย่อมนำมาซึ่งความสุขของผู้รักษาจิตนั้น

๔.๔ พุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสธ

ธรรมโอสธ หมายถึง หลักการหรือคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้บำบัดรักษาโรค หรือภาวะความเจ็บป่วยต่างๆ ได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยอาศัยการเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพระธรรมคำสอนทางด้านจิตใจ ซึ่งมีผลทำให้ผู้ป่วยสามารถเข้าใจชีวิตและธรรมชาติ หรือสภาวะธรรมต่างๆ ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง และสามารถคลายความยึดมั่นถือมั่นในสภาพร่างกายและความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ได้ จิตใจจึงมีความสุข สงบสุข เข้มแข็ง และเบิกบานในธรรม เกิดเป็นสัมมาทิฐิที่จะใช้ชีวิตอย่างถูกต้อง ดีงาม และไม่ก่อให้เกิดทุกข์ เมื่อจิตใจเข้มแข็งและสงบสุข ย่อมก่อให้เกิดพลังใจที่จะต่อสู้กับโรคภัยต่าง ๆ ได้^{๓๕} ในการบำบัดรักษาโรค นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงมีพุทธานุญาตให้ใช้กรรมวิธีในการ

^{๓๓} พ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๓๔} พ. (ไทย) ๒๗/๔๖/๔๐.

^{๓๕} สรณีย์ สายสร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ แนวทางการป้องกันและแก้ปัญหาภาวะความเจ็บป่วยในเชิงบูรณาการแนวพุทธ : ศึกษากรณีโรคมะเร็ง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๙.

รักษาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พระองค์ยังทรงได้นำ “ธรรมโอสธ” มาร่วมใช้ในการบำบัดรักษาโรคและความเจ็บป่วยต่างๆ ให้กับหมู่ภิกษุสงฆ์และเหล่าคฤหัสถ์ ดังนี้

๑) โพชฌงค์ ๗

ในสมัยพุทธกาล ได้มีการนำองค์ธรรม โพชฌงค์ ๗^{๓๖} มาใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายได้ โดยมีการนำไปใช้กับพระพุทธเจ้าเอง และพระอรหันตสาวกอีก ๒ รูป คือ พระโมคคัลลานะ และพระมหากัสสปะ ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ พระผู้มีพระภาคทรงพระประชวร ได้รับทุกข์ พระอาการหนัก ขณะนั้นมีพระมหาจุนทะเฝ้าถวายอุปัฏฐากอยู่ พระพุทธเจ้าได้บอกให้พระมหาจุนทะสวดสาธยายธรรม โพชฌงค์ ๗ ให้พระองค์ฟัง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาตามธรรมนั้นแล้วก็สามารถหายจากพระอาการประชวรลงได้^{๓๗}

สมัยหนึ่ง พระมหากัสสปะอาพาธหนักอยู่ ณ ปิณฑิลูกา ครั้นในเวลาเย็นพระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมถึงที่พัก ได้ตรัสถามถึงอาการไข้ที่เป็นอยู่แล้วพระองค์จึงทรงแสดงธรรมโพชฌงค์ ๗ ให้แก่พระมหากัสสปะฟัง ท่านได้พิจารณาตามธรรมนั้น ครั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมจบลง พระมหากัสสปะก็มีใจยินดีชื่นชม หายขาดจากอาพาธนั้น^{๓๘}

สมัยนั้น พระมหาโมคคัลลานะอาพาธ ได้รับทุกข์เป็นไข้หนักอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ พระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมถึงที่พัก ได้ตรัสถามถึงอาการไข้ที่เป็นอยู่แล้วพระองค์ทรงแสดงธรรมโพชฌงค์ ๗ ให้แก่พระมหาโมคคัลลานะได้ฟังพิจารณาตามธรรมนั้น ครั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมจบลง พระมหาโมคคัลลานะก็มีใจยินดีชื่นชม หายขาดจากอาพาธนั้น^{๓๙}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๔๐} กล่าวว่า โพชฌงค์นี้ เป็นหลักธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง ที่รู้จักดีจากบทสวดมนต์ที่เรียกว่า โพนังคปริตร และถือกันว่าเป็นพุทธมนต์สำหรับสวดสาธยาย เพื่อให้คน

^{๓๖}โพชฌงค์ ๗ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่ สติ อัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๕.

^{๓๗}ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๗/๑๓๐-๑๓๑.

^{๓๘}ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๘-๑๒๙.

^{๓๙}ดูรายละเอียดใน ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๖/๑๒๙ - ๑๓๐.

^{๔๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๘๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕-๖.

ป่วยได้สดับตรับฟังแล้วจะได้หายโรค โภชนงค์มาจากคำว่า โภชน กับ องค์ หรือโพธิ กับองค์ จึงแปลว่า องค์แห่งผู้ตรัสรู้ องค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์แห่งโพธิญาณ หมายถึงองค์ประกอบ หรือหลักธรรมที่เป็นเครื่องประกอบของการตรัสรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของปัญญา ๓ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ รู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลาย ช่วยชำระใจให้หมดจดจากกิเลสด้วยความรู้อันบริสุทธิ์

ประการที่ ๒ ปัญญาที่ตรัสรู้จะทำให้เกิดความตื่น คือ พ้นจากความประมาทมัวเมา และความยึดติดต่าง ๆ ทั้งจากความหลับไหลและความหลงใหลได้

ประการที่ ๓ จากการที่บริสุทธิ์และตื่นขึ้นมานี้ ช่วยทำให้ใจของผู้นั้นมีคามเบิกบานผ่องใส ปลอดโปร่งโล่งเบา คือ เป็นสภาพจิตที่ต้งามหรือสุขภาพจิตที่ดีมากนั่นเอง

๒) สัญญา ๑๐

สมัยหนึ่ง พระคริมาณที่อาพาธหนัก พระอานนท์จึงไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบและขอให้ทรงอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมดูอาการของพระคริมาณที่อาพาธอยู่ พระองค์รับสั่งให้พระอานนท์กลับไปหาพระคริมาณที่โดยนำสัญญา ๑๐^{๔๑} ไปสวดสาธยายให้พระคริมาณที่อาพาธอยู่ได้รับฟัง เมื่อพระคริมาณที่ได้รับฟังและพิจารณาตามแล้วจึงช่วยทำให้หายจากอาการอาพาธนั้นได้^{๔๒}

สรุปได้ว่า การบำบัดรักษาโรคที่สำคัญอีกวิธีการหนึ่ง คือ การใช้ธรรมโอสธที่เป็นหลักธรรม และวิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นจากความทุกข์หรือโรคที่กำลังเป็นอยู่ โดยการใช้หลักธรรม “โภชนงค์ ๗” และ “สัญญา ๑๐” เมื่อได้น้อมนำหลักธรรมดังกล่าวนี้มาปฏิบัติแล้ว จะช่วยทำให้จิตใจแจ่มชื่น และสามารถทำให้อาการโรคที่เป็นอยู่บรรเทาลงหรือหายจากโรคได้

๕. วิเคราะห์การดูแลสุขภาพเชิงพุทธบูรณาการตามรูปแบบของวัดคำประมง

วัดคำประมงมีรูปแบบในการบำบัดรักษาโรคมะเร็งอย่างเป็นระบบ โดยได้ประยุกต์หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้ในการดูแลรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งอย่างเป็นรูปแบบ จากกำหนดการปฏิบัติงานประจำวันของวัดคำประมง พบว่า มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพพตาม

^{๔๑}สัญญา ๑๐ ประกอบด้วย อนิจจสัญญา, อนัตตสัญญา, อสุภสัญญา, อาทีนวสัญญา, ปหานสัญญา, วิราคสัญญา, นิโรธสัญญา, สัพพโลเก อนภิตตสัญญา, สัพพสังขารสุ อนิจจสัญญา และอานาปานสติ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๔.

^{๔๒}ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘-๑๓๓.

แนวทางพระพุทธศาสนายู่หลายประการ กล่าวคือ พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร พุทธวิธีในการออกกำลังกาย พุทธวิธีในการบริหารจัดการ และพุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสธ มีรายละเอียดดังนี้

๑) อาหารผู้ป่วยของวัดคำประมงนั้น จะเป็นอาหารที่ญาติและผู้ป่วยทำกันเองโดยได้รับคำแนะนำจากทางวัด โดยใช้ DVD ฉายประกอบให้ผู้ป่วยดู ซึ่งจะแนะนำตอนทำวัตรเย็นหรือตอนตรวจไข้ ส่วนมากจะเป็นอาหารสุภาพ หรืออาหารชีวจิต ทางวัดไม่ยอมให้กังวลเรื่องอาหารมากเกินไป เพียงแต่นำแนะว่าไม่ควรกินเนื้อสัตว์ ควรกินน้ำธัญพืช น้ำข้าวกล้องจะสบายกว่า เพราะกินเข้าไปแล้วมันก็ย่อยเลย ควรทานผักสด ผลไม้สด และน้ำผัก โดยงดเว้นจากการบริโภคเนื้อสัตว์ทุกชนิด^{๔๓}

การบริโภคอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการของวัดคำประมงนี้ มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการบริโภคอาหาร เพราะผู้ป่วยโรคมะเร็งต้องพิจารณาเรื่องอาหารอย่างมากก่อนการบริโภคว่าจะมีผลต่อสุขภาพหรือไม่ เช่น เป็นอาหารไขมันสูง อาหารที่ก่อให้เกิดโรคเบาหวาน และความดันโลหิตสูง ซึ่งเป็นโรคแทรกซ้อนส่งเสริมให้อาการของโรคมะเร็งทรุดหนัก และอัตราการตายสูงขึ้น โดยยึดหลักการมีสติในการบริโภค^{๔๔} และรู้จักประมาณในโภชนาที่ได้รับ^{๔๕} เพื่อให้มีชีวิตยืนยาวต่อไป

๒) การออกกำลังกายสำหรับผู้ป่วยโรคมะเร็งที่วัดคำประมงมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับสภาพทางกายของผู้ป่วยโรคมะเร็ง ยกตัวอย่างเช่น การเดินแอโรบิกที่เหมาะสมกับผู้ป่วยที่ร่างกายแข็งแรง การเดินแอโรบิกพร้อมกับเสียงเพลงที่สนุกสนานเพื่อเป็นการสร้างความกระฉับกระเฉง ความสดชื่นแจ่มใส คลายความทุกข์ความกังวลเนื่องจากอาการเจ็บป่วย เสียงหัวเราะรอยยิ้มของคนไข้และญาติคนไข้ในขณะที่ออกกำลังกาย แม้คนไข้ที่ออกกำลังกายไม่ได้ก็มีอารมณ์สนุกสนานร่วมไปด้วย การเดินจงกรม การฝึกโยคะหรือซิงก์ที่เหมาะสมกับคนไข้ที่ไม่สามารถออกกำลังกายแบบหนักๆ ได้ ผู้ป่วยโรคมะเร็งสามารถผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ฝึกการหายใจที่ลึกและยาวขึ้นเป็นการทำสมาธิจึงช่วยให้สงบจิตใจได้^{๔๖}

การออกกำลังกายของวัดคำประมงนี้ มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการออกกำลังกายของพระภิกษุ กล่าวคือ การเดินจงกรม เพราะการเดินจงกรมนั้น ทำให้พระภิกษุเป็นผู้มีความอดทน มีอาพาธน้อย และอาหารที่กิน ต้ม เคี้ยว ลิ้มแล้วย่อยได้ง่าย^{๔๗} การเดินจงกรมนี้มีความสอดคล้องกับการออกกำลังกาย

^{๔๓}วัดคำประมง, *อาหารผู้ป่วย*, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.khampramong.org/aro4.html> [๒๑ มี.ค. ๒๕๕๙].

^{๔๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๔/๔๕๗.

^{๔๕}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๕-๑๔๖.

^{๔๖}พระพนพพัชร จิระธมโม, *อโรคยศาล วัดคำประมง*, หน้า ๔๐.

^{๔๗}ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๙/๔๑.

กายของผู้ป่วยหนักในวัดคำประมงที่ไม่สามารถออกกำลังกายแบบหนักๆ ได้ ซึ่งการออกกำลังกายเบาๆ ด้วยการเดินจงกรม การฝึกโยคะหรือชี่กงนั้น จะช่วยให้ผู้ป่วยคลายกล้ามเนื้อและสงบจิตใจได้ดียิ่งขึ้น

๓) ที่วัดคำประมงจะมีกิจกรรมการทำบุญตักบาตรฝึกสมาธิและฟังธรรมอยู่เป็นประจำทุกวัน ทั้งภาคเช้าและภาคค่ำ^{๔๘} นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว กิจกรรมในแต่ละวันยังมีอีกหลายอย่าง และกิจกรรมเกือบทุกอย่างจะมีดนตรีเข้าไปเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมเสมอ เสียงเพลงสามารถปลุกใจให้เกิดความศีกศักแจ่มใส หรือทำให้มีความปลื้มปิติยินดีได้ ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการนำดนตรีบำบัดมาใช้ในวัดคำประมงด้วย ตัวอย่างเช่น บทเพลงพรานทะเล ซึ่งมีเนื้อหาให้เห็นสัจธรรมแห่งชีวิตว่า เกิดแล้วต้องตาย^{๔๙} เพื่อให้เข้าใจความเป็นจริงแห่งชีวิตและทำใจยอมรับได้ด้วยจิตใจที่ปราศจากความห่วงใยผู้คนที่อยู่ข้างหลัง

การฝึกสมาธิและการใช้ดนตรีบำบัดของวัดคำประมงนี้ มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการบริหารจัดการที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”^{๕๐} เพราะการรักษาจิตใจให้มีความสงบและเข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติ ย่อมทำให้ผู้ป่วยมีสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งเป็นการส่งผลต่อสุขภาพกายโดยตรง และยังเป็นการฝึกพิจารณาถึงความตายอย่างเป็นรูปธรรมด้วย ทำให้รับรู้และจับความรู้สึกกลัวที่เกิดขึ้นในจิตใจได้อย่างดี^{๕๑} ทำให้ผู้ป่วยเข้าใจสัจธรรม ละเอียด ทำดี สร้างกุศลกรรมอยู่เป็นนิตย เป็นการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๔) ในการตมยาสมุโนไพรที่วัดคำประมงนั้น ทุกครั้งที่ตมยาจะต้องมีพิธีกรรมสวดมนต์ขอพรและทำสมาธิต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย ในขณะที่ตมยาจะต้องทำสมาธิระลึกถึงคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ พร้อมทั้งสวดพระคาถาสักกัตวา ๓ จบ ทำให้ผู้ป่วยมีจิตใจที่ศรัทธามั่นคงในตัวยามากยิ่งขึ้น^{๕๒} นอกจากนี้การสวดมนต์ยังทำให้เกิดการผ่อนคลายทั้งทางจิตใจและทางกาย การสวดมนต์ที่มีการแปลความหมาย ถือเป็นการดึงสติของผู้สวดให้มาอยู่กับปัจจุบันขณะ และทำให้ผู้สวดเห็นความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิต ทำให้เกิดความคลายการยึดถือตัวตนได้ด้วย

^{๔๘}พระปพนพัชร จิรธัมโม, อโรคยศาล วัดคำประมง, หน้า ๔๔.

^{๔๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๕๐}ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๕๑}พระไพศาล วิสาโล และคณะ, เสนอความตายอย่างสงบ เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔.

^{๕๒}พระปพนพัชร จิรธัมโม, สมานิบัติกับการรักษาโรคมะเร็ง, หน้า ๗-๘.

การสวดมนต์ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมตัวยาวของวัดคำประมงนี้ มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสธ เพราะเป้าหมายหลักของการสวดมนต์คือ ต้องการให้ผู้สวดมีจิตใจที่สงบอยู่กับปัจจุบันขณะ และมีความผ่อนคลายทั้งทางจิตใจและทางกาย ดังนั้น การใช้ธรรมโอสธจึงช่วยให้จิตใจเข้มแข็ง และสามารถทำให้อาการโรคที่เป็นอยู่บรรเทาลงหรือหายจากโรคได้

๖. บทสรุป

วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร สามารถนำหลักการทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยโรคมะเร็งได้เป็นอย่างดี มีการนำวิธีการทางพระพุทธศาสนาใช้ร่วมกับการดูแลสุขภาพอยู่หลายประการ กล่าวคือ พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร พุทธวิธีในการออกกำลังกาย พุทธวิธีในการบริหารจัดการ และพุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสธ

พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทั้ง ๔ ด้านนี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ๑) พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทางกาย ประกอบไปด้วย พุทธวิธีในการบริโภคอาหาร และพุทธวิธีในการออกกำลังกาย และ ๒) พุทธวิธีในการดูแลสุขภาพทางใจ ประกอบไปด้วย พุทธวิธีในการบริหารจัดการ และพุทธวิธีในการบำบัดโรคด้วยธรรมโอสธ การดูแลสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจนี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้ป่วยหายขาดจากการเป็นโรคมะเร็งได้ โดยเฉพาะการดูแลสุขภาพทางด้านจิตใจนี้ ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทางพระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว ถ้าจิตใจมีความแจ่มใส เบิกบาน และสดชื่นอยู่ตลอดเวลาแล้ว ย่อมจะชักพาให้ร่างกายมีความเข้มแข็งตามสภาพของจิตใจได้

เอกสารอ้างอิง

ผ่องศรี ศรีมรกต และคณะ. รูปแบบการบริการคัดกรองโรคมะเร็งในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :

กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒.

พระปพนพัชร จิระธัมโม. สมานิบัติกับการรักษาโรคมะเร็ง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ธีรานุสรณ์การพิมพ์, ๒๕๕๐.

_____. อโรคยศาล วัดคำประมง. กรุงเทพมหานคร : ธีรานุสรณ์การพิมพ์, ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.

_____. **โพชนงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑.

พระไพศาล วิสาโล และคณะ. **เผชิญความตายอย่างสงบ เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามลดา, ๒๕๕๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

วัดคำประมง. **อาหารผู้ป่วย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.khampramong.org/aro4.html> [๒๑ มี.ค. ๒๕๕๙].

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

หนังสือที่ระลึกงานรับพระราชทานปริญญาบัตรวิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต พระปณพัชร จิระมโ.
อโรคยศาล วัดคำประมง. สกลนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๑

สรณีย์ สายศร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวทางการป้องกันและแก้ปัญหาภาวะความเจ็บป่วยในเชิงบูรณาการแนวพุทธ: ศึกษากรณีโรคมะเร็ง”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

M., Frank – Strombrog, & Wright. “Ambulatory cancer patients’ perception of the physical and psychosocial change in their lives since the diagnosis of cancer”. *Cancer Nursing*, (April 1974): 364 –369.

P.G., Watson. “The effects of short – term postoperative counseling on cancer/stormy patients”. *Cancer nursing*, (Feb 1983): 21 – 30.

การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการวิปัสสนากัมมัฏฐาน

A Development of the Temples to the Vipassana Meditation Center

พระครูภาวนาวิริยานุโยค วิ.,ดร.^๑

PhrakruPavanaviriyanyok VI., Ph.D.

พระครูปริยัติปัญญาธร ดร.^๒

PhrakruPariyattipannatorn, Ph.D.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของวัดในจังหวัดฉะเชิงเทรา ๒) เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นปัจจัยพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการนำหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา วิสุทธิมรรค การตีความขยายความของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และศึกษารูปแบบการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ของสถานที่ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ไม่แพร่หลายมากนักตามวัด แต่ปรากฏว่าการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และสำนักปฏิบัติของสำนักต่าง ๆ ที่มีผู้ศรัทธาในการปฏิบัติตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยเหตุนี้ รูปแบบในการปฏิบัติจึงไม่มีความเป็นหนึ่งเดียวหากแต่เป็นไปตามหลักการสอนของแต่ละสำนัก ส่วนวัดตัวอย่าง ได้แก่ วัดสุวรรณมาตร วัดบ้านช่อง และวัดปากน้ำบางคล้า ทั้ง ๓ วัด มีความต้องการในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติ คือ ๑) ด้านการพัฒนารูปแบบของการปฏิบัติ ๒) ด้านการพัฒนาศักยภาพของพระในวัดให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ ๓) ด้านความต้องการของผู้มาปฏิบัติทั่วไปที่มาปฏิบัติในวัด ๔) ด้านความต้องการของชุมชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และ ๕) ด้านความต้องการของชุมชนในการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: การพัฒนาวัด, ศูนย์การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน, การมีส่วนร่วมของชุมชน

^๑อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัด

ฉะเชิงเทรา Master of Mahachulalongkornrajavidyalaya University Buddhasothorn College

^๒อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัด

ฉะเชิงเทรา Master of Mahachulalongkornrajavidyalaya University Buddhasothorn College

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study the pattern of meditation practice in temples in Chachoengsao province, 2) to analyze and see the development factors of the temple to be the center of the Vipassana practice By applying the principles that appear in the Tipitaka, Aṭṭhagathā, Tīgā, and Visuddhimagga, the extended interpretation of Buddhist scholars and study the teaching style of Vipassana Meditation of the sample place In order to develop the temple to be the center of Vipassana meditation

From the research, it was found that the pattern of meditation practice in Chachoengsao Province Not very prevalent in temples But it appears that the practice of Vipassana according to the provincial Dhamma practice And the Bureau of Practices of the various schools that have faith in following the teachings of the Lord Buddha, therefore the practice model is not unified but according to the teaching principles of each school The samples of the temples are Suwannamat Temple, Ban Song Temple and Pak Nam Temple. All 3 temples require the development of the temple to be the center of Vipassana practice. And the factors that contribute to being the center of the practice are 1) want to develop the pattern of practice 2) want to develop the potential of the monks in the temple to become the Vipassana Buddha, 3) the needs of the general practitioners who come to practice in Measure 4) needs of the community and relevant agencies, and 5) needs of the community to participate.

Keywords: Temple development, Meditation practice center, Community participation

๑. บทนำ

สังคมปัจจุบันเป็นยุคของการบริโภคนิยม ทำให้ผู้คนต้องสนองความต้องการทางด้านวัตถุ หรือที่เรียกได้ว่า เป็นยุคของวัตถุนิยม การศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ล้วนเป็นการศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ และทำความเข้าใจกับสิ่งที่อยู่ภายในตัวตนของแต่ละบุคคล จึงขาดการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นระบบ และเกิดปัญหาในการพัฒนาด้านจิตใจและการพัฒนาทางด้านปัญญาที่ไม่เท่ากัน การพัฒนาที่เน้นเฉพาะทางด้านวัตถุ ส่งผลกระทบต่อผู้คนในยุคปัจจุบันมาก ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพโดยเฉพาะในส่วน of สุขภาพจิต อันส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความเครียด วิตกกังวล ซึมเศร้า ฟุ้งซ่าน ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของทั้งตนเองครอบครัวและสังคม

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ค้นพบพระอริยสัจสี่สำคัญทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ คันถะและวิปัสสนาธุระ เป็นหนทางในการแสวงหาทางออกจากความทุกข์ พระองค์ทรงได้แสดงให้เห็นถึงวิธีและแนวทางในการดับทุกข์ไว้ ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ในสติปัฏฐานสูตร ว่า เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สตตานํ วิสุทธินา โสภปริเทวานํ สมตักมายนํ ทุกขโทมนสสานํ อตถก

มาย ฌายสส อธิคมาย นิพพานสส สจฉิณณตถาย ยทิท จตตารโ สติปัญฺฐานํ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญาธรรม เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัญฺฐาน ๔

การสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัญฺฐาน ๔ เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและแพร่หลายในยุคปัจจุบัน จึงเกิดการเรียน การสอน แนวทางในการปฏิบัติที่มีความหลากหลาย แตกต่างกันในแต่ละสำนักที่มีแนวทางในการปฏิบัติแตกต่างกันออกไป เช่น สายพุทโธ, สายอานาปานสติ, สายพองยุบ, สายรูปนาม, และสัมมารัง^๓ ทั้งยังมีการปฏิบัติในสถานที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป เช่น การปฏิบัติธรรมในห้างสรรพสินค้า การเกิดสำนักปฏิบัติธรรมตามที่พิกตาทออากาศ ธีรธรรมา การขยายตัวของสำนักปฏิบัติจากกรุงเทพมหานครสู่พื้นที่ต่าง ๆ หรือการเกิดขึ้นของสำนักปฏิบัติธรรมในต่างประเทศ ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการพัฒนาปัญญาและจิตใจของผู้คนในสังคมมากขึ้น

การเกิดขึ้นของสำนักปฏิบัติธรรม และหลักสูตรการอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานของสำนักต่าง ๆ ล้วนเป็นไปเพื่อสนองความต้องการของผู้คนสมัยใหม่ จึงเป็นเหตุให้เกิดการอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานในระยะสั้น แต่เนื่องจากความหลากหลาย และความแตกต่างของหลักสูตร จึงเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำวิจัยเรื่องนี้ เพื่อนำมาพัฒนาหลักสูตรการเรียน การสอนสำหรับการปฏิบัติระยะสั้น ให้ตอบสนองต่อการปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์กับผู้ปฏิบัติให้มากที่สุด โดยเฉพาะความสัปปายะ ได้แก่ อาวาสหรือเสนาสนะ โคจรคาม ภัตตาคารหรืออัมมัสสวนะ บุคคล โภชนะหรืออาหาร ฤดู และอิริยาบถเพื่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทรนธิ์ วิสุทธิศักดิ์^๔ ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัญฺฐาน” ผลการวิจัยพบว่า วิปัสสนากรรมฐานเป็นวิธีการฝึกให้เกิดปัญญารู้เท่าทันความจริงเพื่อความดับทุกข์ พระคัมภีร์ที่ให้แนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้แก่ มหาสติปัญฺฐานสูตร ที่กล่าวถึงการมีสติระลึกไปในกาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งรูปแบบต่าง ๆ ที่นิยมปฏิบัติกันในปัจจุบัน แม้จะมีอุปายในการสอนหรือมีวิธีการสอนเพื่อเข้าถึงสติปัญฺฐานไม่เหมือนกันหรือนับบรรพในสติปัญฺฐานทั้ง ๔ ต่างบรรพกันก็ตามแต่สิ่งที่

^๓วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากรรมฐาน ๕ สาย, (นครปฐม: เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๕๓), หน้าสามโมทนียกถา.

^๔ภัทรนธิ์ วิสุทธิศักดิ์, “รูปแบบการผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัญฺฐาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

เหมือนกันซึ่งสามารถนำมาใช้สำหรับการปฏิบัติให้มีเอกภาพได้ คือ การกำหนดสติระลึกรู้สภาวะตามความเป็นจริงของรูป-นาม และไตรลักษณ์ อันเป็นความแท้จริงที่ไม่ผันแปรไปตามสมมติบัญญัติ หรือรูปแบบใดใด ดังนั้น ไม่ว่าจะปฏิบัติในรูปแบบใดก็ตามหากรูปแบบที่นำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงสภาวะที่เป็นจริงทั้งสองนี้นับว่าได้เป็นการปฏิบัติถูกต้อง เพราะเข้าถึงหัวใจของกรรมฐาน คือค่าที่เป็นจริงของอารมณ์ได้เหมือนกัน

ดังนั้น รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบผสมผสาน สามารถเพิ่มความเข้าใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐานแก่ผู้เข้าอบรมได้ดียิ่งขึ้น และสามารถสร้างสัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติให้แก่ผู้เข้าอบรมได้ตามลำดับแห่งวิปัสสนาญาณเบื้องต้น เพื่อการพัฒนาปัญญาจากขั้นต้นสู่ขั้นปลาย คือ เห็นอริยสัจ ๔ ก็สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือทำลายกิเลสดับทุกข์ทั้งปวงถึงพระนิพพานในที่สุด ดังนั้น รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบผสมผสาน จึงน่าจะเป็นทางเลือกของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และเป็นทางออกในการสร้างเอกภาพในวงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในประเทศไทยต่อไป

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน” เป็นไปเพื่อต้องการศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของวัดในจังหวัดฉะเชิงเทรา ว่ามีรูปแบบในการปฏิบัติอย่างไร และมีปัจจัยในพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างไร ให้ตอบสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาในการปฏิบัติเกิดผลสัมฤทธิ์และสามารถนำไปพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญาได้มากที่สุด ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานจึงเป็นเรื่องสำคัญ

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของวัดในจังหวัดฉะเชิงเทรา

๒.๒ เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นปัจจัยพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓. ขอบเขตการวิจัย

บทความวิจัย เรื่อง “การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน” คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

คณะผู้วิจัย ได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษา คือ ศึกษาเนื้อหาหลักธรรม และแนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และวิสุทธิมรรค การตีความขยายความของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และการศึกษารูปแบบการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ของสถานที่กลุ่มตัวอย่าง นำปัจจัยที่ได้มาพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร/ผู้ให้ข้อมูล

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างจากสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน ๓ วัด ได้แก่ ๑) วัดสุวรรณมาตร ตำบลคลองอุดมชลจร อำเภอมะนัง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒) วัดปากน้ำ ตำบลบางคล้า อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา และ ๓) วัดบ้านช่อง ตำบลบ้านช่อง อำเภอนวมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการสัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์ จำนวนวัดละ ๕ รูป/คน และแจกแบบสอบถามผู้เข้าปฏิบัติ จำนวนวัดละ ๑๐ รูป/คน

๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

๓.๑.๑ วัดสุวรรณมาตร ตำบลคลองอุดมชลจร อำเภอมะนัง จังหวัดฉะเชิงเทรา

๓.๑.๒ วัดปากน้ำ ตำบลบางคล้า อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา และ

๓.๑.๓ วัดบ้านช่อง ตำบลบ้านช่อง อำเภอนวมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ได้แก่ การรวบรวม เอกสารนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวบรวมข้อมูล และลงพื้นที่เก็บข้อมูล จากเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ พระไตรปิฎก หนังสือ รายงานวิจัย เอกสารที่แสดงความสัมพันธ์ถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ กระบวนการสร้างรูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามขั้นตอนดังนี้

๑. นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาว่ามีแนวทาง หรือรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างไร ของวัดในจังหวัดฉะเชิงเทรา กระบวนการสร้างสำนักปฏิบัติธรรม และแนวทางการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมให้วัดทำการศึกษาและคัดเลือกวัดประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน ๓ วัด โดยการสุ่มแบบเจาะจง ของวัดที่มีการจัดปฏิบัติธรรมตลอดปีอย่างต่อเนื่อง และรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับเจ้าอาวาสหรือตัวแทนผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติธรรมวัดละ ๕ รูป/คน

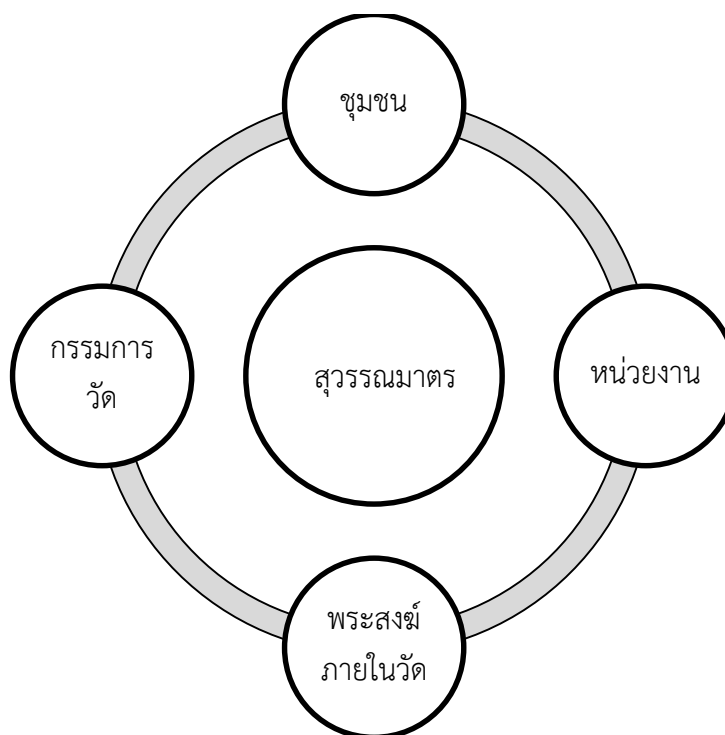
๒. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ให้เห็นปัจจัยในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน เกี่ยวกับรูปแบบ การจัดการ แนวทางการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ กระบวนการบริหาร โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

๓. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๕. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน” พบว่า นิยามความหมายของคำว่า ศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง วัดที่ทำหน้าที่ในการแสดงพระธรรมเทศนา ที่มีพัฒนาไปสู่การแสดงพระธรรมเทศนาที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ยังต้องการปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนารูปแบบในการแสดงพระธรรมเทศนา ของวัดไปสู่การเป็นสำนักปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีความพร้อม ทั้งทางด้านรูปแบบ วิธีการดำเนินการปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ และชุมชนที่เอื้อต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ส่วนที่ได้จากการการศึกษาวัดกลุ่มตัวอย่าง อันได้แก่ วัดสุวรรณาทร วัดปากน้ำบางคล้า และวัดบ้านช่อง ถือได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีแรงศรัทธาต่อการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่หนาแน่น จึงมีความต้องการพัฒนาให้ไปสู่แก่นแท้ของการปฏิบัติวิปัสสนาในทางพระพุทธศาสนา และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงหลักอริยสัจ ๔ หนทางแห่งการพ้นทุกข์

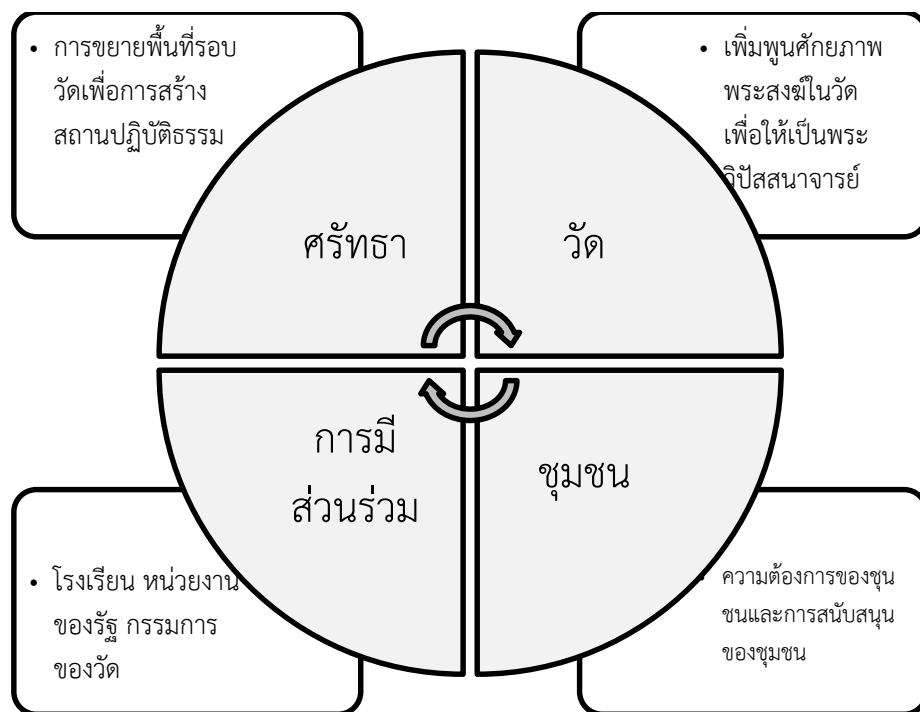
วัดทั้ง ๓ เป็นวัดที่มีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ที่แตกต่างกันในจังหวัดฉะเชิงเทรา กล่าวคือ วัดสุวรรณาทร ตั้งอยู่ที่ตำบลอุดมชลธาร อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา วัดปากน้ำบางคล้า ตั้งอยู่ที่ตำบลบางคล้า อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา และวัดบ้านช่อง ตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นปัจจัยในการเอื้อให้การพัฒนาวัดที่ทำหน้าที่เป็นสถานที่การแสดงพระธรรมเทศนา การปฏิบัติธรรม การสวดมนต์ไหว้พระ และการปฏิบัติกิจของพุทธศาสนิกชน สู่การเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

แผนภาพที่ ๑ : แสดงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน :
กรณีศึกษาวัดสุพรรณมาตร

วัดสุพรรณมาตร ได้มีการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดที่เป็นไปเพื่อทำนุบำรุงพุทธศาสนา ด้านคันถธุระ จึงมีความต้องการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ด้วยความร่วมมือจากพระสงฆ์ภายในวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงวัด

พระสงฆ์ กรรมการวัด ชุมชนรอบข้างวัดมีความต้องการในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของผู้คนในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน โดยการพัฒนาพระสงฆ์ภายในวัดให้สามารถเป็นผู้นำในการปฏิบัติ ดังนั้น การให้ความรู้และการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาเป็นพระวิปัสสนาจารย์จึงมีความจำเป็นและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้โยคีผู้มาปฏิบัติสามารถเกิดสัมฤทธิ์ผลได้มากที่สุด

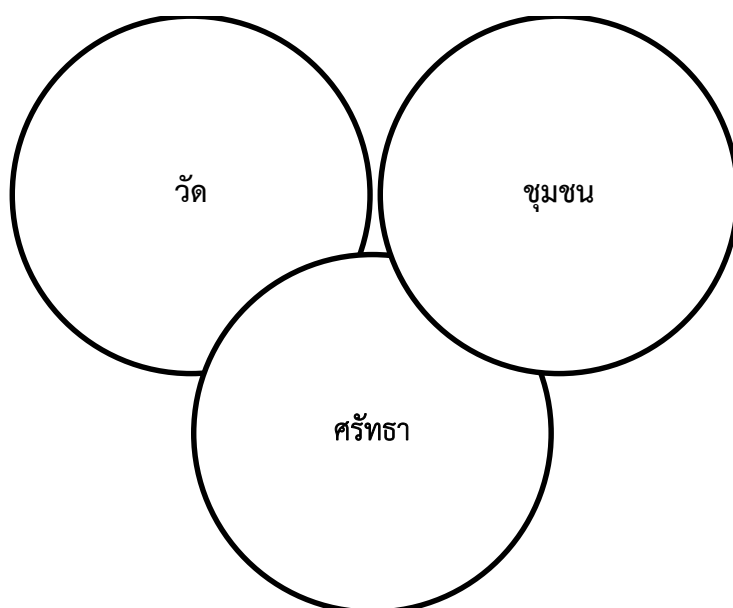

แผนภาพที่ ๒ : แสดงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน :
กรณีศึกษาวัดวัดปากน้ำ

วัดปากน้ำบางคล้า ได้รับความศรัทธาอย่างมากจากประชาชนทั้งในพื้นที่รอบข้างและประชาชนจากภายนอกวัด อีกทั้งยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอันสำคัญยิ่งของอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา การปฏิบัติกิจของพระสงฆ์ก็ได้รับความศรัทธาและการมีส่วนร่วมจากชุมชนเป็นอย่างดี

การพัฒนาวัดปากน้ำบางคล้า เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนโดยรอบ และมีความต้องการพัฒนาศักยภาพของพระภายในวัดให้เกิดการพัฒนาตนเอง ให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถ นอกจากความศรัทธาที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานแล้วยังได้มีการเตรียมพื้นที่สำหรับพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่มีส่วนเอื้อให้เกิดสัปปายะ เช่น การเอื้อเพื่ออาหาร การมีส่วนร่วมในการจัดอบรม และจัดความรู้ในการปฏิบัติที่เอื้อต่อชุมชน และโยคีผู้มาปฏิบัติ

ส่วนการยกระดับวัดปากน้ำบางคล้าให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถือได้ว่ามีความพร้อมมาก ความพร้อมในเรื่องสถานที่ ความพร้อมของพระวิปัสสนาจารย์ ทั้งนี้ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการยกระดับในการปฏิบัติให้มีรูปแบบที่ชัดเจน เห็นผลจากการปฏิบัติที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาวัดให้กลายเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนาธุระที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดฉะเชิงเทรา

แผนภาพที่ ๓ : แสดงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน :

กรณีศึกษาวัดบ้านช่อง

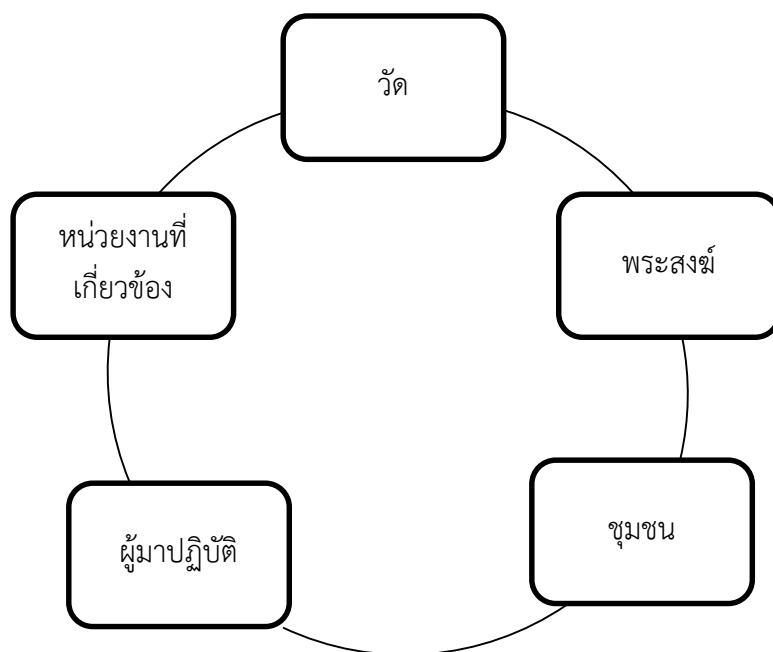
วัดบ้านช่อง เป็นวัดที่มีการปฏิบัติศาสนกิจที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ และมีการส่งเสริมให้ประชาชนรอบข้างมีส่วนร่วมในวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา

การพัฒนาวัดบ้านช่องให้กลายเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เกิดจากการความต้องการของวัด ความศรัทธาของโยคีผู้มาพึ่ง ปฏิบัติธรรม ฟังธรรม และความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาวัดของตนเองให้เป็นสถานปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่สำคัญของจังหวัด รวมทั้งการบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นคงสืบไป

โดยวัดบ้านช่องเป็นอีกวัดหนึ่งที่มีความต้องการในการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความเข้าใจเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และการพัฒนาพระสงฆ์ในวัดให้เป็นวิปัสสนาจารย์ที่มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ ในการถ่ายทอดคำสอนอันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาวัดในทางพระพุทธศาสนาที่ทำหน้าที่ควบคู่ไปทั้งคัมภีร์ และวิปัสสนาธุระ วัดตัวอย่างทั้ง ๓ วัด ได้แก่ วัดสุวรรณมาตร วัดปากน้ำบางคล้า และวัดบ้านช่อง พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ต้องการร่วมมือกันในการพัฒนาวัดให้กลายเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตรงกันทั้ง ๓ วัด ได้แก่ ๑) ต้องการพัฒนา

วัด ๒) การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ๓) การมีส่วนร่วมของชุมชน ๔) การมีส่วนร่วมของผู้มาปฏิบัติ และ ๕) หน่วยงานหรือองค์กรที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับวัด ต้องมีแนวทางและหลักการปฏิบัติให้เป็นในทิศทางเดียวกัน

แผนภาพที่ ๔ : แสดงความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลาง
การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยภาพรวม

๕. สรุปผลการวิจัย

รูปแบบของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ไม่ค่อยแพร่หลายมากนักตามวัดทั่วไป แต่ปรากฏว่าการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดและสำนักปฏิบัติของเอกชนผู้มีความศรัทธาในการปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวทางขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้น รูปแบบของการปฏิบัติกัมมัฏฐานจึงไม่มีความเป็นหนึ่งเดียวในจังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาวัดตัวอย่าง ได้แก่ วัดสุวรรณมาตร วัดบ้านช่อง และวัดปากน้ำบางคล้า ทั้งสามวัดตัวอย่างมีความต้องการในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความต้องการได้แก่ ๑) ความต้องการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติที่สัปปายะ ๒) ความ

ต้องการพัฒนาศักยภาพของพระภายในวัดให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถ ๓) ความต้องการของผู้มาปฏิบัติทั่วไป ๔) ความต้องการของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๕) หน่วยงานหรือองค์กรที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับวัด ต้องมีแนวทางและหลักการปฏิบัติให้เป็นในทิศทางเดียวกัน

ผลการวิเคราะห์ พบว่า วัด และชุมชนโดยรอบใกล้เคียงกับวัดทั้ง ๓ วัดตัวอย่าง มีความต้องการพัฒนาศักยภาพของวัดให้กลายเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทั้งนี้ชุมชนยังมีส่วนสนับสนุนให้เกิดสปีปายะในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานด้วย ได้แก่ การเอื้อเฟื้อต่ออาหาร การพัฒนาสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน การมีส่วนร่วมในการจัดอบรมและจัดหลักสูตรการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่เอื้อต่อชุมชนและโยคีผู้มาปฏิบัติธรรม

เอกสารอ้างอิง

ธนิธ อยู่โพธิ์. **วิปัสสนา นิยม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ภัทรนที วิสุทธิศักดิ์. “รูปแบบการผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระครูภาวนาวิริยานุโยค (บุญยงค์ ถาวโร). “กระบวนการบริหารจัดการโครงการอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานของ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระปัญญาโรภิกขุ. **หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ). **มหาสติปัฏฐานสูตร**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

_____. **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.

_____. **นิพพานกถา**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

_____. **วิปัสสนา นัย เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.

_____. **วิปัสสนา นัย เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม. **คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากรรมฐาน ๕ สาย**. นครปฐม: เพชรเกษม พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๕๓.

AnalayoBhikkhu. **Satipatthana: The Direct Path to Realization**. Selangor: Buddhist Wisdom Centre, 2006.

ศึกษาปฏิจจสมุปบาทในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม

A Study of the Dependent Origination in Theravada Buddhist Philosophy and Nationalism

นายเสฐียร ทังทองมะดัน^๑

Mr. Sathien Thangthongmadan

พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ, ดร.^๒

Phramaha Yutthana Narajettho, Dr.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดธรรมชาตินิยม และ ๓) เพื่อศึกษาปฏิจจสมุปบาทในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม บทความนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า ปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นว่าธรรมทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้นร่วมกันโดยต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึงเกิดขึ้น หรือการที่ทุกขเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา ปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุบัติของพระศาสดาทั้งหลาย ปฏิจจสมุปบาทมีความสัมพันธ์กับแนวคิดธรรมชาตินิยมที่มองว่า มนุษย์เป็นผลผลิตหนึ่งของธรรมชาติ ในแง่ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ต่อไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่ได้เป็นผลผลิตจากการสร้างของอำนาจเหนือธรรมชาติแต่ประการ คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทมีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม เพราะเชื่อว่ากฎธรรมชาติเป็นสิ่งนิรันดร์ ปฏิเสธอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นมูลการณ์ (First Cause) ของสิ่งทั้งหลาย เชื่อในการพิสูจน์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้วยหลักของเหตุผล และมองมนุษย์ว่าเป็นผลผลิตมาจากธรรมชาติ

คำสำคัญ : ปฏิจจสมุปบาท, พุทธปรัชญาเถรวาท, ธรรมชาตินิยม,

Abstract

This article has three objectives : 1) to study the Dependent Origination in Theravada Buddhist Philosophy 2) to study the concept of naturalism and 3) to study the Dependent Origination and the naturalism in Theravada Buddhist philosophy. This article is a documentary study. The study is found that the Dependent Origination is explained that all being relief on each other to come together with each other as factors of each other. Things rely on together, so they occur, or that everything happens because of the relative factors. The Buddha thought The Dependent Origination as the Law of nature. It is the truth that exists all time. It is not related to the emergence of all the prophets. The Dependent Origination is related to the Naturalism. That is,

^๑นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A. Student, Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒อาจารย์ประจำและผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Permanent Lecturer, Director of M.A. program, Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

humans are a product of nature. In the sense that it is set out according to the laws of nature. The humans are not a product of the creation of supernatural powers in any way. The Dependent Origination is related with Naturalism because of believing that natural law is an eternal thing, reject the supernatural power that is the first cause of all things, believe in proving natural phenomena with the principle of reason and see humans as natural products.

Keywords: The Dependent Origination, Theravada Buddhist Philosophy, Naturalism

๑.ความนำ

ชีวิตมนุษย์เราทุกวันนี้พร่องอยู่เป็นนิตย์ เพราะใจของมนุษย์เต็มไปด้วยความอยาก ซึ่งอยู่ในโลกของความหลง คือ สุขเวทนาและทุกขเวทนา ที่วิ่งพล่านไปตามความพอใจ และไม่พอใจ ดังนั้นมนุษย์จึงเร่าร้อนดิ้นรนแสวงหาเพื่อให้ความอยากของตนเต็ม แต่ก็หาใครทำให้ ความอยากเต็มได้ไม่ยิ่งแสวงหาความเร่าร้อนจากการแสวงหาก็กจะเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อยๆ ความทุกข์ก็ เกิดตามขึ้นมาตลอด ไร้ความพอ หาความเต็มมิได้ เพราะจิตของมนุษย์ถูกอวิชชาครอบงำ ความ พ่องจึงมีอยู่ในจิตของมนุษย์ตลอดเวลาอยู่เป็นนิตย์ พระองค์ทรงตรัสว่าทุกข์กำเนิดอยู่ปัจจุบัน ไม่ควรไปคิดเรื่องที่แล้วมา ทุกข์ที่ยังมาไม่ถึงไม่ควรไปถามหาทุกข์ ผู้ซึ่งอยู่ด้วยความไม่รู้ หลง ย่อมจะถามว่าวิญญูณมา จากไหน เกิดเมื่อไร ใครเป็นผู้สร้าง พระองค์ทรงตรัสว่าคนกำลังถูกลูกศรยิงบาดเจ็บอยู่ขณะนี้ กำลังรอ ความช่วยเหลือจากหมอ หมอจะถามผู้ป่วยว่าลูกศรนั้นถูกยิง ตั้งแต่เมื่อไร เวลาเท่าไรและที่ไหน คนยังคงใคร่และต้องหาคนยิงมาก่อน จึงจะแก้ไขวางยาให้ถูกและถอนลูกศรออกได้ การแก้ไข ของหมอจะแก้ไขได้หรือไม่ คนไข้จะต้องตาย แน่นนอน ฉะนั้นทุกข์ของกายใจเกิดขึ้นตอนปัจจุบัน เราไม่ไปถามหาอดีต เสียเวลา เราควรแก้ทุกข์กันเดี๋ยวนี้คือปัจจุบันที่เราเกิด แก่ เจ็บ ตาย เราควรจะปฏิบัติธรรม เพื่อความรู้วิธีดับทุกข์กันในวันนี้เลย ไม่ต้องรอช้านาน เพื่อเห็นความเกิด แก่เจ็บตาย โดยเร็วพลันการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยซึ่งกันและกัน จึงมีตัวกฎหรือสภาวะ ปฏิจจสมุปบาท พระพุทธเจ้าแสดงหลักธรรมชาตธรรมหมวดหนึ่งหรือหลักความจริงซึ่งเป็นเรื่องปิดไว้ พระองค์มาตรัสรู้ความจริง ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แล้วใช้ปัญญาค้นโดยรู้จัก ธรรมชาติที่แท้จริง สิ่งเหล่านี้เกิดมาก่อน พระพุทธเจ้าทุกพระองค์และหมู่พระพุทธรูป ไม่มีผู้เกิดทันรู้ไม่ เพราะว่ารูปร่างนี้เกิดมานาน ไม่สามารถจะคำนวณกาลเวลาได้ แต่พระองค์ตรัสรู้ด้วยปัญญาสมาธิญาณ ยิ่งรู้ละเอียดลึกซึ้ง สุดที่สัตว์ปวงจะหยั่ง รู้ธรรมชาติได้ แท้จริงดังปัญญาของพระพุทธเจ้าได้ จึงเป็นพยานของธรรม ทรงกล้าตอบปัญหาแก่สมณพราหมณ์ที่มีปัญหาได้อย่างสง่าผ่าเผยโดยเชื่อมั่นว่า หลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นของจริง พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติ มีในแนวทางของพระองค์ ตรัสรู้เท่านั้น จะพิสูจน์ได้ทางบรรลุธรรมจิตอย่างแท้จริง หลักปฏิจจสมุปบาทมี ๒ นัย นัยหนึ่งคือจากอวิชชา จึงมีสังขาร นัยหนึ่งคือความเกิดของธรรมชาติ นัยที่สองคือการตรัสรู้ธรรมของธรรมชาติคือความดับ ตอนต้นแสดง ความเกิดของสมุทัย (ต้นเหตุ) ตอนท้ายแสดงถึงการตรัสรู้ธรรมคือ นิโรธวาร อนุโลมปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท เมื่อนำมาพิจารณาในแง่ของแนวคิดทางปรัชญาแบบธรรมชาตินิยม จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้อง

กัน โดยเฉพาะในประเด็นการยอมรับความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง หลักคำสอนเรื่องนี้จึงน่าจะศึกษาในประเด็นที่สะท้อนแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมได้เป็นอย่างดี

๒. คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท

ในประเด็นนี้จะได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาทคือ ๑) ความหมาย ๒) คำไวพจน์ ๓) ประเภท ๔) ความหมายและความสัมพันธ์ขององค์ธรรมแต่ละข้อ ๕) ความต่างกันระหว่างปฏิจจสมุปบาทกับอิตถีปัจจุตต และ ๖) ความสำคัญ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของปฏิจจสมุปบาท

เมื่อกล่าวตามรูปศัพท์แล้ว คำว่า ปฏิจจสมุปบาท มาจากคำภาษาบาลีว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งประกอบด้วยคำ ปฏิจจ กับคำ สมุปบาท ปฏิจจ แปลว่า อาศัย สมุปบาท (แยกเป็น สัม + ุปบาท เกิดขึ้น) แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกันเมื่อรวมคำ ๒ เข้าด้วยกัน จึงแปลได้ว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอะไร คำตอบก็คือ การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ^๓ ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า คำว่า “ปฏิจจสมุปบาท” มาจากคำว่า ปฏิจจะ กับ สมุปบาท โดยที่ ปฏิจจ หมายถึง กิริยา อาการที่อาศัยกัน และสมุปบาท หมายถึง การเกิดขึ้นโดยชอบ เมื่อรวมกันปฏิจจสมุปบาทจึงหมายถึง ปัจจยที่อาศัยกันเกิดขึ้นโดยชอบ^๔ หรือปัจจัยทั้งหลายที่อาศัยกันและกัน เป็นเหตุรวมกัน ยังผลธรรมให้เกิดขึ้นเสมอ^๕ คือ มีไขให้เกิดขึ้นเป็นสวน ๆ และมีไขให้เกิดขึ้นก่อนและหลัง^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส) ได้อธิบายถึงความมุ่งหมายของปฏิจจสมุปบาทว่า ปฏิจจสมุปบาทมุ่งถึงอาการของ สภาวะธรรมทั้งหลาย อาทิ อวิชชาอาศัยกันเกิดขึ้นรวมกัน ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน กล่าวคือ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เป็นต้น คำว่า ปฏิจจสมุป บาท เล็งถึงอาการที่เมื่อสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย ทำให้สิ่งใหม่เกิดขึ้น นี่คือนิพจน์ปฏิจจสมุปบาท^๗ ธรรม ๑๒ ประการนี้ต่างเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันเกิด ไม่ใช่ต่างฝ่ายต่างเกิดด้วยตัวเองโดด ๆ ปฏิจจสมุปบาทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็ทรงมุ่งหมายที่จะทรงแสดงถึงภาวะที่ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยให้กันและกันเกิดขึ้น

จึงกล่าวสรุปได้ว่า ปฏิจจสมุปบาท มุ่งถึง อาการที่ธรรมทั้งหลาย อาทิ อวิชชา อาศัยกันและกันเกิดขึ้นร่วมกันโดยต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน ปฏิจจสมุปบาทจึงมีฐานะและความสำคัญแปลพอให้ไต่ความหมายในเบื้องต้นว่า การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึง

^๓บรรจบ บรรณรุจิ, **ปฏิจจสมุปบาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^๔ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๗/๔๐๗, ส.ช. (ไทย) ๒๕/๑/๑, ช.ป. (ไทย) ๓๑/๑๓๔/๔๙๔, ช.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๕๙.

^๕พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ประยูร วงศ์พรินต์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๖.

^๖พุทธทาสภิกขุ, **อิตถีปัจจุตต**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๔๗๕.

เกิดขึ้น หรือการที่ทุกขเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา ปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุบัติของพระศาสนาทั้งหลาย

๒.๒ คำไวพจน์ของปฏิจจสมุปบาท

ในปัจจยสูตร พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตทั้งหลายจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (ความจริง) นั้นก็ยังคงอยู่ ยังคงเป็นธัมมฐิตตา ธัมมเนียมตา อิทัปปัจจยตา ตถตา อวิตถตา อนัญญถตา”^๗

บรรจบ บรรณรุจิ อธิบายชื่อเรียกปฏิจจสมุปบาท ไว้ในหนังสือปฏิจจสมุปบาท ว่า

๑. ธัมมฐิตตาหรือ ธัมมฐิติ คือ ความดำรงอยู่ตามธรรม หมายถึง ความดำรงอยู่ตามปัจจัย สิ่งที่ยังดำรงอยู่ตามปัจจัยนั้น ก็คือ อวิชชา สังขาร ฯลฯ ชาติ ชรามรณะ ซึ่งก็หมายความว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้สังขารดำรงอยู่ สังขารเป็นปัจจัยให้วิญญาณดำรงอยู่ วิญญาณเป็นปัจจัยให้นามรูปดำรงอยู่ นามรูปเป็นปัจจัยให้สฬายตนะ (อายตนะ ๖) ดำรงอยู่ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้ผัสสะดำรงอยู่ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เวทนาดำรงอยู่ เวทนาเป็นปัจจัยให้ตัณหาดำรงอยู่ ตัณหาเป็นปัจจัยให้อุปาทานดำรงอยู่ อุปาทานเป็นปัจจัยให้ภพดำรงอยู่ ภพเป็นปัจจัยให้ชาติดำรงอยู่ ชาติเป็นปัจจัยให้ชรามรณะดำรงอยู่ เมื่อชาติชรามรณะยังดำรงอยู่แน่นอนว่า โสกะ (ความโสกะ) ปรีเทวะ (ความร้องไห้คร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) อุปายาส (ความคับแค้นใจ) ก็ยังดำรงอยู่ด้วย

๒. ธัมมเนียมตา หรือ ธัมมเนียม คือ ความแน่นอนแห่งธรรมหรือความแน่นอนตามธรรม หมายถึง ความแน่นอนแห่งปัจจัยหรือความแน่นอนตามปัจจัย สิ่งที่ยังแน่นอนตามปัจจัยนั้นก็คือ อวิชชา สังขาร ฯลฯ ชาติ ชรามรณะ ซึ่งก็หมายความว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้สังขารเกิดแน่นอน สังขารเป็นปัจจัยให้วิญญาณเกิดแน่นอน วิญญาณเป็นปัจจัยให้นามรูปเกิดแน่นอน นามรูปเป็นปัจจัยให้สฬายตนะเกิดแน่นอน สฬายตนะเป็นปัจจัยให้ผัสสะเกิดแน่นอน ผัสสะเป็นปัจจัยให้เวทนาเกิดแน่นอน เวทนาเป็นปัจจัยให้ตัณหาเกิดแน่นอน ตัณหาเป็นปัจจัยให้อุปาทานเกิดแน่นอน อุปาทานเป็นปัจจัยให้ภพเกิดแน่นอน ภพเป็นปัจจัยให้ชาติเกิดแน่นอน ชาติเป็นปัจจัยให้ชรามรณะเกิดแน่นอน เมื่อมีชาติ ชรามรณะ โสกะปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสย่อมเกิดด้วยอย่างแน่นอน

๓. อิทัปปัจจยตา คือ ความมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย หมายถึง เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มีตาม เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งนี้ก็เกิดขึ้นตาม สิ่งที่มีสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็มีตาม ก็คือ อวิชชา สังขาร ฯลฯ ชาติ ชรามรณะ ซึ่งก็หมายความว่าเมื่ออวิชชา มีสังขารก็มีตาม เมื่อสังขาร มีวิญญาณก็มีตาม เมื่อวิญญาณมี นามรูปก็มีตาม เมื่อนามรูปมี สฬายตนะก็มีตาม เมื่อสฬายตนะมี ผัสสะก็มีตาม เมื่อผัสสะมี เวทนามีตาม เมื่อเวทนามี ตัณหาที่มีตาม เมื่อตัณหา

^๗ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๕.

อุปาทานก็มีตาม เมื่ออุปาทานมี ภพก็มีตาม เมื่อภพมีชาติก็มีตาม เมื่อชาติมีชรา มรณะก็มีตาม เมื่อชรา มรณะมี โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสก็มีตามด้วย

๔. ตถตา คือความเป็นเช่นนั้น หมายถึง ความเป็นจริงอย่างนั้น สิ่งที่เป็นจริงอย่างนั้น ก็คือ อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ ซึ่งเป็นความจริงที่คงอยู่ตลอดเวลา และเป็นความจริงที่ว่า เมื่อมีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เป็นของจริงที่เกิดมาตามจริง

๕. อวิตถตา คือความเป็นไปไม่ได้ที่จะไม่เป็นเช่นนั้น หมายถึง ความเป็นจริงอย่างนั้นไม่ผันแปรไปเป็นความไม่จริง สิ่งที่เป็นจริงโดยไม่ผันแปรนั้น ก็คือ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ และก็เป็นความจริงโดยไม่มีทางผันแปรไปได้อีกที่ว่า เมื่อมีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เป็นจริงที่เกิดตามมาโดยไม่ผันแปร

๖. อนัญญตถตา คือความไม่เป็นอย่างอื่น หมายถึงเป็นอย่างอื่นจากที่เป็นมานี้ไม่ได้ สิ่งที่เป็นอย่างอื่นจากสิ่งที่เป็นมานี้ไม่ได้ก็คือ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ และก็เป็นอย่างอื่นอย่างที่เป็นมานี้ไม่ได้ ก็คือ เมื่อมีชรา มรณะแล้ว โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เป็นจริงตามที่เกิดมาโดยไม่ผันแปรเป็นอื่นไปจากนี้ไปได้

๗. ปัจจยการ คืออาการตามปัจจัย หมายถึง อาการที่เกิดขึ้นตามปัจจัย ซึ่งก็หมายความว่า อวิชชา สังขาร ฯลฯ ชาติ ชรา มรณะ ต่างเกิดขึ้นตามปัจจัยปรุงแต่ง และเมื่อมีชาติชรา มรณะแล้ว โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เกิดตามปัจจัยด้วย^๔

คำที่ใช้แทน (คำไวพจน์) เหล่านี้เป็นการกล่าวถึงสิ่งที่เป็นเหตุและผลของสรรพสิ่งที่อยู่ในฐานะตัว ธรรมชาติ กฎธรรมชาติ แม้จะใช้คำที่ต่างกันแต่ความหมายก็เหมือนกัน

๒.๓ ประเภทของปฏิจัสมุปบาท

พระพุทธพจน์ที่เป็นตัวบทแสดงปฏิจัสมุปบาทนั้น แยกได้ ๒ ประเภท คือที่แสดงเป็นกลางๆ ไม่ระบุชื่อหัวข้อ อย่างหนึ่ง กับที่แสดงเจาะจงระบุหัวข้อปัจจัยต่างๆ ซึ่งสืบทอดกันโดยลำดับเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง อย่างแรกมักตรัสไว้นำหน้าอย่างหลัง เป็นทำนองหลักกลาง หรือหลักทั่วไป ส่วนอย่างหลัง พบได้มากมาย และส่วนมากตรัสไว้สั้น ๆ โดยไม่มีอย่างแรกอยู่ด้วย อย่างหลักนี้อาจจะเรียกว่าเป็นหลักแจ้งหัวข้อ หรือขยายความ เพราะแสดงรายละเอียดให้เห็น หรือเป็นหลักประยุกต์ เพราะนำเอากระบวนการธรรมชาตินี้มาแสดงให้เห็นความหมายตามหลักทั่วไปนั้น อนึ่ง หลักทั้ง ๒ อย่างนั้น แต่ละอย่างแบ่งออกได้เป็น ๒ ท่อน คือ ท่อนแรกแสดงกระบวนการเกิด ท่อนหลังแสดงกระบวนการดับ และเป็นการแสดงให้เห็นแบบความสัมพันธ์ ๒ นัย ท่อนแรกแสดงกระบวนการเกิดเรียกว่า สมุทยวาร และถือว่าเป็นการแสดงตามลำดับ จึงเรียกว่า อนุโลมปฏิจัสมุปบาท เทียบในอริยสัจข้อที่ ๒ คือ ทุกข

^๔บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจัสมุปบาท, หน้า ๓-๗.

สมุทัย ท่อนหลังแสดงกระบวนการดับ เรียกว่า นิโรธวาร และถือว่าเป็นการแสดงย้อนลำดับ จึงเรียกว่า ปฏิโลม ปฏิจจสมุปบาท เทียบในอริยสัจข้อที่ ๓ คือ ทุกขนิโรธ

แสดงตัวบททั้ง ๒ อย่าง ดังนี้^๙

๑) หลักทั่วไป^{๑๐}

อิมสมิ สติ อิหิ โหติ	เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
อิมสสุปปาทา อิหิ อุปุปชติ	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
อิมสมิ อสติ อิหิ น โหติ	เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
อิมสส นิโรธา อิหิ นิรุชฌติ	เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับด้วย

พิจารณาตามรูปพยัญชนะ หลักทั่วไปนี้ เข้ากับชื่อที่เรียกว่า อิหิปปัจจยตา

๒) แจกแจงหัวข้อ หรือหลักประยุกต์^{๑๑}

แสดงแบบสายเกิดไปเป็นลำดับว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ จึงมีพร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีได้ด้วยประการฉะนี้

แสดงแบบสายดับย้อนลำดับว่า เพราะอวิชชาสํารอกดับไปไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจ ก็ดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

จุดมุ่งหมายของพระองค์ในการยกเอาเรื่องปฏิจจสมุปบาทขึ้นแสดง ก็เพื่อแสดงกระบวนการเกิดดับของทุกข์ คำว่าทุกข์มีความสำคัญและมีบทบาทมากในพุทธธรรม แม้ในหลักธรรมที่สำคัญอื่น ๆ เช่น อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ เป็นต้น ก็มีคำว่าทุกข์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้น เพื่อความเข้าใจคำว่า “ทุกข์” ในพุทธธรรมให้ชัดเจน และพิจารณาความหมายกว้าง ๆ ของพุทธพจน์ที่แบ่งทุกข์ตาออกเป็น ๓ อย่าง คือ^{๑๒} (๑) ทุกขทุกขตา

^๙พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๔.

^{๑๐}ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๖/๔๔๑.

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒-๔๐๖/๔๓๔-๔๔๑.

^{๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๖๐-๑๖๓.

ทุกข์ที่เป็นความรู้สึกทุกข์ คือ ความทุกข์กายทุกข์ใจ ไม่สบาย เจ็บปวด เมื่อยขบโศกเศร้า เป็นต้น อย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ ที่เรียกกันว่า ทุกขเวทนา (ความทุกข์อย่างปกติที่เกิดขึ้น เมื่อประสบ อนุภูมิมรรณ หรือสิ่งกระทบกระทั่งบีบคั้น) (๒) **วิปริณามทุกข์ตา** ทุกข์เนื่องด้วยความผันแปร หรือทุกข์ที่แฝงอยู่ในความผันแปรของสุข คือความสุขที่กลายเป็นความทุกข์ หรือทำให้เกิดทุกข์ เพราะความแปรปรวนกลับกลายของมันเอง(ภาวะที่ตามปกติ ก็สบายดีเฉยอยู่ ไม่รู้สึกทุกข์อย่างใดเลย แต่ครั้งได้สวดยความสุขบางอย่าง พอสุขนั้นจางลงหรือหายไป ภาวะเดิมที่เคยรู้สึกสบายเป็นปกตินั้น กลับกลายเป็นทุกข์ไป เสมือนเป็นทุกข์แฝง ซึ่งจะแสดงตัวออกมาในทันทีที่ความสุขนั้นจืดจางหรือเลือนลางไป ยิ่งสุขมากขึ้นเท่าใด ก็กลับกลายเป็นทุกข์รุนแรงมากขึ้นเท่านั้น เสมือนว่าทุกข์ที่แฝงขยายตัวตามขึ้นไป ถ้าความสุขนั้นไม่เกิดขึ้น ทุกข์เพราะสุขนั้นก็ไม่มี แม้เมื่อยังสวดยความสุขอยู่ พอนึกว่าสุขนั้นอาจจะต้องสิ้นสุดไป ก็ทุกข์ด้วยหวาดกังวล ใจหายไหวหวั่น ครั้นกาลเวลาแห่งความสุขผ่านไปแล้ว ก็ทวนระลึกด้วยความละห้อยหาว่า เราเคยมีสุขอย่างนี้ๆ บัดนี้ สุขนั้นไม่มีเสียแล้วหนอ) (๓) **สังขารทุกข์ตา** ทุกข์ตามสภาพสังขาร คือ สภาวะของตัวสังขารเอง หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากเหตุปัจจัยได้แก่ ชันธ ๕ (รวมถึง มรรค ผล ซึ่งเป็นโลกุตตรธรรม) เป็นทุกข์ คือ เป็นสภาพที่ถูกบีบคั้นด้วยปัจจัยที่ขัดแย้ง มีการเกิดขึ้น และการสลายหรือดับไป ไม่มีความสมบูรณ์ในตัวของมันเองอยู่ในกระแสแห่งเหตุปัจจัย จึงเป็นสภาพซึ่งพร้อมที่จะก่อให้เกิดทุกข์ (ความรู้สึกทุกข์หรือทุกขเวทนา) แก่ผู้ไม่รู้เท่าทันต่อสภาพและกระแสของมัน และเข้าไปฝืนกระแสอย่างทื่อๆ ด้วยความอยากความยึด (ตัณหาอุปาทาน) อย่างโง่ๆ (อวิชชา) ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องและปฏิบัติต่อมันด้วยปัญญาทุกข์ข้อสำคัญ คือข้อที่ ๓ แสดงถึงสภาพของสังขารทั้งหลายตามที่มันเปนของมันเอง แต่สภาพนี้จะก่อให้เกิดความหมายเป็นภาวะในทางจิตวิทยาขึ้นได้ ในแง่ที่ว่า มันไม่อาจให้ความพึงพอใจโดยสมบูรณ์และ สามารถก่อให้เกิดทุกข์ใดเสมอแก่ผู้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยอวิชชาตัณหาอุปาทาน

๒.๔ ความหมายขององค์ประกอบทั้ง ๑๒ หัวข้อของปฏิจจสมุปบาท

หลักปฏิจจสมุปบาทนี้ ถูกลำนำแปลความหมายและอธิบายโดยนัยต่างๆ ซึ่งพอสรุปเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้^{๑๓}

๑) การอธิบายแบบแสดงวิวัฒนาการของโลกและชีวิต โดยการตีความพุทธพจน์บางแห่งตามตัวอักษร เช่น พุทธดำรัสว่า โลกสมุทัย เป็นต้น

๒) การอธิบายแบบแสดงกระบวนการเกิด-ดับแห่งชีวิต และความทุกข์ของบุคคล ซึ่งแยกได้เป็น ๒ นัย (๑) แสดงกระบวนการชวงกวางระหว่างชีวิตต่อชีวิต คือแบบขามภพขามชาติ เป็นการแปลความหมายตามรูปศัพท์อีกแบบหนึ่ง และเป็นวิธีอธิบายที่พบทั่วไปในคัมภีร์รุ่นอรรถกถา ซึ่งขยายความหมายออกไปอย่างละเอียดพิสดาร ทำให้กระบวนการนี้มีลักษณะเป็นแบบแผน มี ขั้นตอนและคำบัญญัติเรียกต่างๆ จนดูสลับซับซ้อนแก่ผู้เริ่มศึกษา

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๑๕๙.

(๒) แสดงกระบวนการที่หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลาในทุกขณะของการดำรงชีวิต เป็นการแปล ความหมายที่แฝงอยู่ในคำอธิบายนัยที่ ๑) นั่นเอง แต่เล็งเอานัยอันลึกซึ้งหรือนัยประยุกต์ของศัพท์ตามที่เข้าใจว่าเป็นพุทธประสงค์ (หรือเจตนารมณ์ของหลักธรรม) เฉพาะส่วนที่เป็น ปัจจุบัน วิธีอธิบายนัยนี้ยืนยันทัวเองโดยอ้างพุทธพจน์ในพระสูตรได้หลายแห่ง เช่น ในเจตนาสูตร ทุกขนิโรธสูตร และโลกนิโรธสูตร เป็นต้น ส่วนในพระอภิธรรม มีบาลีแสดงกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาททั้งหมดที่เกิดครบถ้วนในขณะจิตอันเดียวไวด้วย จัดเป็นตอน หนึ่งในคัมภีร์ทีเดียว² ในการอธิบายแบบที่ ๑ บางครั้งมีผู้พยายามตีความหมายให้หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นทฤษฎีแสดงตน กำเนิดของโลก โดยถือเอาอวิชชาเป็นมูลการณ (The First Cause) แล้วจึงวิวัฒนาการต่อมาตามลำดับหัวข้อ ทั้ง ๑๒ นั้น

ปฏิจจสมุปบาท ประกอบด้วยหัวข้อ ๑๒ หัวข้อคือ ๑) อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง คือ ไม่รู้ความจริงหรือไม่รู้ตามเป็นจริง ๒) สังขาร ความคิดปรุงแต่ง เจตจำนงและทุกสิ่งที่เกิดได้สะสมไว้ ๓) วิญญาณ ความรู้ต่อสิ่งที่ถูกรับรู้ คือ การเห็น-ได้ยิน- ฯลฯ-รู้เรื่องในใจ ๔) นามรูป นามธรรมและรูปธรรม ชีวิตทั้งกายและใจ ๕) สฬายตนะ อายตนะ คือ ช่องทางรับรู้ ๖) ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖) ผัสสะ การรับรู้ การประจวบกันของอายตนะ+อารมณ์(สิ่งที่ถูกรับรู้)+วิญญาณ ๗) เวทนา ความเสวยอารมณ์ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ๘) ตัณหา ความทะยานอยาก คือ อยากได้ อยากเป็น อยากไม่เป็น ๙) อุปาทาน ความยึดติดถือมั่น การยึดถือค้างใจ การยึดถือเข้ากับตัว ๑๐) ภพ ภาวะชีวิตที่เป็นอยู่ สภาพชีวิต ผลรวมกรรมทั้งหมดของบุคคล ๑๑) ชาติ ความเกิด ความปรากฏแห่งขั้นทั้งหลายที่ยึดถือเอาเป็นตัวตน ๑๒) ชรามรณะ ความแก่-ความตาย คือ ความเสื่อมอินทรีย์-ความสลายแห่งขั้น

๒.๕ คำจำกัดความองค์ประกอบหรือหัวข้อทั้ง ๑๒ ตามแบบ

๑. อวิชชา = ความไม่รู้ทุกข - สมุทัย - นิโรธ - มรรค (อริยสัจ ๔) และ (ตามแบบอภิธรรม)

ความไม่รู้หนก่อน - หนหน้า - ทั้งหนก่อนหนหน้า - ปฏิจจสมุปบาท

๒. สังขาร = กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร และ (ตามนัยอภิธรรม) ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อาเนญญาภิสังขาร

๓. วิญญาณ = จักขุ-โสต-ฆาน-ชีวหา-กาย-มโนวิญญาณ (วิญญาณ ๖)

๔. นามรูป = นาม (เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ) หรือตามแบบอภิธรรม (เวทนาขั้นสัญญาขั้น สสังขารขั้น) + รูป (มหาภูต ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูต ๔)

๕. สฬายตนะ = จักขุ - ตา โสต - หู ฆานะ - จมูก ชิวหา - ลิ้น กาย - กาย มโน - ใจ

๖. ผัสสะ = จักขุสัมผัส โสต-ฆานะ-ชีวหา-กาย-มโนสัมผัส (สัมผัส ๖)

๗. เวทนา = เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส จากโสต-ฆาน-ชีวหา-กาย-และมโนสัมผัส (เวทนา ๖)

๘. ตัณหา = รูปตัณหา (ตัณหาในรูป) สัททตัณหา (ในเสียง) คันธตัณหา (ในกลิ่น) รสตัณหา (ในรส) โผฏฐัพพตัณหา (ในสัมผัสทางกาย) อัมมตัณหา (ในธรรมารมณ์) (ตัณหา ๖)

๙. **อุปาทาน** = กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ต่างๆ) ทิฏฐุปาทาน (ความยึดมั่นในทิฏฐิ คือ ความเห็น ข้อยึดถือ ลัทธิ ทฤษฎี ต่างๆ) สีสัพพตูปาทาน (ความยึดมั่นในศีลและพรต) ว่าจะทำให้คนบริสุทธิ์ได้) อตตวาทูปาทาน (ความยึดมั่นในอัตตา สร้างตัวตนขึ้นยึดถือไว้ด้วยความหลงผิด)

๑๐. **ภพ** = กามภพ รูปภพ อรูปภพ *อีกนัยหนึ่ง* = กรรมภพ (ปุณฺณยาภิสังขาร อปุณฺณยาภิสังขาร อาเนญชา-ภิสังขาร) กับ อุปัตติภพ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ, สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานา-สัญญาภพ, เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ)

๑๑. **ชาติ** = ความปรากฏแห่งขั้นทั้งหลาย การได้มาซึ่งอายตนะต่าง ๆ หรือความเกิด ความปรากฏขึ้นของธรรมต่างๆ เหล่านั้น ๆ

๑๒. **ขรามรณะ** = ขรา (ความเสื่อมอายุ ความห่อหมอนิทรีย) กับมรณะ (ความสลายแห่งขั้นของความขาดชีวิตินทรีย) หรือ ความเสื่อมและความสลายแห่งธรรมต่างๆ เหล่านั้น^{๑๔}

๒.๖ ความสำคัญของปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักคำสอนที่มีความสำคัญเรื่องหนึ่ง ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความสำคัญรวมไปถึงอานิสงส์ของปฏิจจสมุปบาท เช่น ๑) การเห็นปฏิจจสมุปบาท คือการเห็นธรรม ดังพระพุทธดำรัสว่า “ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจจสมุปบาท”^{๑๕} ๒) ปฏิจจสมุปบาท คือหลักอริยสัจ ๔ เพราะอริยสัจ ๔ มีตรัสไว้ทั้งในรูปของสมุทยวาร สายเกิดและนิโรธวาร สายดับ หรือทั้งฝ่ายเกิดทุกข์และฝ่ายดับทุกข์ เป็นธรรมที่ทรงแสดงแล้วไม่มีใครข่มขี่คัดค้านได้^{๑๖} ๓) ปฏิจจสมุปบาท เป็นธรรมที่แสดงโดยความเป็นกลาง (มัชฌิมนธรรมเทศนา) เพราะอยู่กึ่งกลางระหว่างทัศนคติสุดโต่ง ๒ อย่างคือ อัตถิตา กับ นัตถิตา^{๑๗} ๔) ประโยชน์ของการรู้ปฏิจจสมุปบาท การรู้ปฏิจจสมุปบาท ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายหลายอย่าง ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับรู้ปฏิจจสมุปบาทไว้ เช่น รู้ปฏิจจสมุปบาท ชื่อว่าเป็นธรรมกถึกแท้จริง^{๑๘} รู้ปฏิจจสมุปบาท ช่วยให้คลายความยึดมั่น^{๑๙} เมื่อบุคคลรู้ปฏิจจสมุปบาท ช่วยให้เห็นแจ้งในกาลทั้งสาม^{๒๐}

จากที่กล่าวมาทั้งหมด พอจะสรุปได้ว่า หลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตาในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ และมีเนื้อหาสาระครอบคลุมหลักธรรมทุกหมวดทุกข้อ

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๒/๓-๘.

^{๑๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๖/๒๕๔. (มหาหัตถิปโทปมสูตร)

^{๑๖}อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๕๐๑/๑๖๙-๑๗๐. (ติตถสูตร)

^{๑๗}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๓-๔๔/๑๕. (กัจจานโคตตสูตร)

^{๑๘}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๖/๔๖. (ธรรมกถิกสูตร)

^{๑๙}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๐/๑๘. (อเจลกัสสปสูตร)

^{๒๐}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๓/๒๓-๒๔. (ปัจจยสูตร)

ปฏิเสธสมุปบาท กับอิทัปปัจจยตานัน หากจะมองในแง่มุมที่ต่างกันก็มองได้ หากจะมองในแง่มุมที่เหมือนกันก็มองได้ จึงดูเหมือนจะมีความไม่แตกต่างในความแตกต่างกัน ในหัวข้อต่อไปจะได้กล่าวถึงการตีความเรื่องอิทัปปัจจยตาของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งผู้เขียนจะใช้คำว่าอิทัปปัจจยตา ซึ่งในทัศนะของพุทธทาสภิกขุแล้ว ถือว่า อิทัปปัจจยตามีความหมายกว้างทั่วไป จะใช้กับรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในกรณีใดกรณีหนึ่ง ก็ยังได้ เป็นกฎวิทยาศาสตร์ทั่วไปก็ได้ ส่วนปฏิเสธสมุปบาทนั้น มุ่งหมายใช้เฉพาะเรื่องทุกข์และดับทุกข์โดยตรงในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

๓. แนวคิดแบบธรรมชาตินิยม

ความหมายของธรรมชาตินิยมนั้นไม่ได้หมายถึงการที่นิยมนับถือธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฯลฯ ว่าสิ่งเหล่านี้มีอาจสูงสุดต่อความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายในโลก รวมไปถึงการบูชาเทพเจ้าประจำธรรมชาติต่าง ๆ อันเป็นลักษณะของความคิดแบบเทวนิยม ซึ่งความเข้าใจทั้งหลายดังกล่าวมานี้ไม่ใช่ลักษณะความคิดแบบธรรมชาตินิยมที่ถูกต้อง^{๒๑} ความหมายของธรรมชาตินิยม เป็นศัพท์บัญญัติหนึ่งของคำว่า Naturalism มีแนวความคิดว่าสิ่งและเหตุการณ์ทั้งหลายมีมูลเหตุมาจากธรรมชาติมากกว่ามูลเหตุเหนือธรรมชาติ จักรวาลมีมูลกำเนิดมาจากธรรมชาติ มากกว่าภาวะเหนือธรรมชาติ มนุษย์มีจุดหมายตามธรรมชาติ มากกว่าตามภาวะเหนือธรรมชาติ ธรรมชาตินิยม คือทฤษฎีที่ว่าด้วยสิ่งทั้งหลายในโลกนี้เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับโลกอื่น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่า ธรรมชาตินิยมหมายถึงแนวคิดที่ประกอบด้วยทัศนะต่าง ๆ ดังนี้ (๑) ทัศนะที่ถือว่า ธรรมชาติเท่านั้นคือสิ่งเป็นจริงนิรันดร์ มีพลังกระตุ้นในตัว ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง มีทุกอย่างในตัวเอง อาศัยตนเอง ปฏิบัติการได้ด้วยตนเอง และมีเหตุผลในตัว (๒) ทัศนะที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยถือว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างอย่างเป็นไปตามสภาวะความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆเอง ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติใดๆทั้งสิ้น แต่เป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามกาลและเทศะ กล่าวคือธรรมชาตินี้มีโครงสร้างของตนเอง และโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติ (๓) ทัศนะที่มีลักษณะนิยมวิทยาศาสตร์ได้แก่ทัศนะที่ถือว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาติสามารถอธิบายได้อย่างสมเหตุสมผลเพียงพอโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความรู้จะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยวิธีการวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ความรู้ที่เรียกกันว่าอัมตตติกญาณ(intuition) คือการรู้เองก็ดี ประสบการณ์เชิงรหัสยะคือประสบการณ์เรื่องลึกลับก็ดี คติความเชื่อกดี วิวรรณคือการที่พระเป็นเจ้าเปิดเผยความรู้ให้มนุษย์ทราบก็ดีไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องอย่างไรก็ดี แม้วิทยาศาสตร์จะเป็นวิธีการเดียวที่ทำให้มนุษย์รู้และเข้าใจโลก แต่มนุษย์ก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับโลกได้หลายทาง นอกเหนือจากการรู้และการเข้าใจ ธรรมชาตินิยมไม่ถือว่าการรู้และการเข้าใจโลกเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด (๔) ทัศนะที่ถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มิได้มีฐานะพิเศษเหนือกว่าสิ่งอื่นๆ เลย พฤติกรรมของมนุษย์ก็

^{๒๑}ภัทราภรณ์ มูลสวัสดิ์, “ความคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๖), หน้า ๔.

คล้ายๆกับพฤติกรรมของสัตว์อื่นๆจะต่างก็ตรงที่มีความซับซ้อนมากกว่าเท่านั้น อิทธิพลจากสังคมและสิ่งแวดล้อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ผันแปรไปต่างๆกันได้ คุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง มิได้อาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลัก

จากคำนิยามแนวคิดเรื่องธรรมชาตินิยมทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกตว่า คำนิยามข้อที่ ๑ กับ ๒ เป็นการนิยามแนวคิดธรรมชาตินิยมในแง่ของความจริง (อภิปรัชญา) ข้อ ๓ เป็นการนิยามในแง่ความรู้ (ญาณวิทยา) และข้อ ๔ เป็นการนิยามในแง่จริยศาสตร์ นอกจากนี้ ธรรมชาตินิยม ยังสามารถมองได้ในแง่ของศาสนา ด้วย เมื่อมองในแง่ของศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่ามีลักษณะต่อไปนี้

๑. ธรรมชาตินิยมมีลักษณะเป็นอเทวนิยม ไม่มีเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าหรืออำนาจสูงสุดของสิ่งเหนือธรรมชาติมาเกี่ยวข้อง

๒. เชื่อในสิ่งธรรมชาติและกฎธรรมชาติเท่านั้นว่าเป็นจริง พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเองภายใต้กฎความจริงตามธรรมชาติมากกว่าจะเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายกับสิ่งเหนือธรรมชาติใด ๆ เกี่ยวกับความจริงแท้ของสิ่งทั้งหลาย

๓. ธรรมชาตินิยมมีลักษณะความคิดเป็นพหุภาพ กล่าวคือถือว่า สิ่งทั้งหลายมันเป็นจริงในตัวของมันเอง เราไม่สามารถไปทอนมันลงเป็นแค่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียวได้ แต่ละสิ่งมีลักษณะเฉพาะตัวของมัน ซึ่งไม่สามารถแบ่งแยกทอนย่อยมาเหลือเป็นเพียงสิ่งเดียวกันกับของสิ่งอื่น ๆ ได้ ดังนั้น สิ่งทั้งหลายในโลกจึงล้วนเป็นจริงในจักรวาลจึงมีสิ่งที่เป็นจริงโดยตัวของมันเองได้มากมายหลายสิ่งด้วยกัน

๔. ในเรื่องความรู้ เชื่อในความรู้จากประสบการณ์ คือความรู้ทางประสาทสัมผัสว่าเป็นวิธีเดียวที่จะให้ความจริง ซึ่งเราตระหนักได้ด้วยตนเอง เชื่อในวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถให้ความจริงสากล ให้ความรู้อันถูกต้องแก่เราได้

๕. ในเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ ธรรมชาตินิยมมีลักษณะเป็นมนุษยนิยม เพราะเชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งธรรมชาติสิ่งหนึ่งเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ ในโลกต่างก็ตรงคุณสมบัติเฉพาะเท่านั้น มนุษย์นั้นทั้งยังเป็นอิสระและไม่เป็นอิสระแต่อย่างไรรก็ตามมนุษย์ก็ยังคงอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งธรรมชาติทั้งหลาย

ธรรมชาตินิยมเป็นปรัชญาที่อยู่กลาง ระหว่างสสารนิยมและจิตนิยม กล่าวคือสสารนิยมเชื่อว่าสสารหรือวัตถุเท่านั้นเป็นจริงส่วนจิตนิยมเชื่อว่านอกจากสสารแล้วยังมีความเป็นจริงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความจริงมากกว่าสสาร สิ่งนั้นคือจิต แต่สำหรับธรรมชาตินิยมทำหน้าที่ประนีประนอม ทศนะของสสารนิยมและจิตนิยมโดยทศนะแบบกลาง ๆ คือบางแง่เห็นด้วยกับสสารนิยม และบางแง่ก็เห็นด้วยกับจิตนิยม แต่โดยหลักพื้นฐานแล้วธรรมชาตินิยมมีทศนะใกล้เคียงกับสสารนิยมมากกว่า^{๒๒}

^{๒๒}วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙-๓๕.

๔. ปฏิจัสมุปบาทกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม

ปฏิจัสมุปบาท คือทฤษฎีหรือหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับการอิงอาศัยกัน หรือความเป็นเหตุและผลของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะสิ่งที่ประกอบด้วยขันธ ๕ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยกฎปฏิจัสมุปบาท ตามทฤษฎีนี้ กฎปฏิจัสมุปบาทหรือกฎอิทัปปัจจยตา คือกฎแห่งความเป็นเหตุและผลของสิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยคือสังขตธรรมทั้งปวง สิ่งทั้งปวงต้องอิงอาศัยสิ่งอื่นในการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปหรือเปลี่ยนแปลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย กล่าวอีกอย่าง ปฏิจัสมุปบาทก็คือความสัมพันธ์โดยการเป็นเหตุและผลต่อกัน (causal relation) ของสิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือสิ่งที่อาศัยกันเกิดขึ้นในฐานะเป็นเหตุและผลของกันและกัน (ปฏิจัสมุปบันนธรรม) ตามทฤษฎีปฏิจัสมุปบาทจึงไม่มีสิ่งที่อยู่ได้ด้วยตัวเองที่ปราศจากตะวันตกเรียกว่า “สภาวะ” (substance) หรือสิ่งที่เรียกว่า “สิ่งสัมบูรณ์” (the absolute) หรือ “สิ่งมีจริงสูงสุด” (Ultimate Reality) ซึ่งรวมถึงสิ่งที่เรียกว่า “อตตะ” หรือ “อาตมัน” ในปรัชญาอินเดียด้วยนั่นเอง ปฏิจัสมุปบาทแสดงให้เห็นว่าสภาวะตามธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายมีลักษณะสำคัญอยู่ ๓ ประการคือ

(๑) **ผลทุกอย่างต้องมีเหตุ** หมายความว่าปรากฏการณ์หรือสิ่งในธรรมชาติทั้งปวงต้องมีเหตุเกิด ไม่สามารถเกิดหรือมีอยู่ได้ด้วยตัวเอง กระบวนการของสิ่งที่ เป็นเหตุและผลจึงไม่มีจุดเริ่มต้น นักคิดบางรายเห็นว่าจะต้องมีจุดเริ่มต้นคือ **ปฐมเหตุ** (first cause) เช่น อาริสโตเติล และเซนตทอมัส อไควนัส เห็นว่ามีปฐมเหตุหรือสิ่งเคลื่อนไหวแรกสุด ที่ทำให้สิ่งอื่น ๆ เคลื่อนไหวโดยตัวเองไม่ต้องมีสิ่งอื่นมาทำให้เคลื่อนไหว ตามทฤษฎีปฏิจัสมุปบาท สิ่งที่เกิดขึ้นทุกอย่างจึงไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ อย่างไร้สาเหตุ ทฤษฎีเช่นนี้ทำให้พุทธธรรมมีลักษณะเป็นนัยัตินิยม (determinism) เพราะถือว่าผลถูกกำหนดหรือบังคับโดยเหตุบางอย่าง เช่น เหตุการณ์ที่เราประสบในชีวิตไม่ว่าจะดีหรือเลวล้วนเกิดมาจากเหตุคือกรรมที่เราทำไว้ ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ

(๒) **เหตุไม่บังคับผลตายตัว** หมายความว่า แม้ผลทุกอย่างจะต้องมีเหตุเกิดแต่เหตุทุกอย่างไม่ได้บังคับผลให้ต้องเกิดตามมาเสมอไป เช่น การปลูกต้นไม้เป็นเหตุให้เกิดต้นไม้ แต่ไม่แน่ว่าต้นไม้จะต้องเกิด เพราะบางครั้งเราปลูกต้นไม้แต่ต้นไม้ไม่เกิดหรือไม่งอกงามขึ้นมาก็มี ทั้งนี้เพราะการที่เหตุใดเหตุหนึ่งจะทำให้เกิดผลได้จะต้องอาศัยเงื่อนไขอื่น ๆ อีกมาก เช่น ต้องไม่มีคนหรือสัตว์มาทำลาย การที่บุตรของเนมารดาไปซื้อขนมเป็นเหตุให้เกิดการให้เงินของมารดา แต่บางครั้งมารดาก็ไม่ให้เงินอาจจะเพราะมารดามีเงินไม่พอที่จะให้หรือเป็นเพราะมารดากำลังอารมณ์ไม่ดีอยู่ก็ได้ การให้ผลของกรรมก็เช่นกัน การทำบุญหรือบาปอย่างใดอย่างหนึ่งจะให้ผลหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เราทำกรรมใหม่เช่นใด ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงจัดเป็นนัยัตินิยมแบบอ่อน

(๓) **ความเป็นวัฏจักรของกระบวนการเหตุผล** กระบวนการของความเป็นเหตุและผลในธรรมชาติมีลักษณะเกิดซ้ำไปมาหรือหมุนเวียนเป็นวัฏจักร เช่น กิเลสทำให้เราทำกรรม กรรมก็ทำให้เราได้รับผลกรรมหรือวิบากของกรรม ผลของกรรมทำให้เราเกิดกิเลสและทำกรรมอีก หรือแม่น้ำลำธารทำให้เกิดเมฆ เมฆทำให้เกิดฝน

แล้วฝนก็กลับมาทำให้เกิดแม่น้ำลำธารอีก กระบวนการของเหตุและผลในลักษณะเป็นวัฏจักรนี้ทำให้ไม่มีปฐมเหตุ^{๒๓}

ความเป็นวัฏจักรของกระบวนการของเหตุผล จะพบได้จากคำสอนเรื่องนิยาม ๕ นิยาม ๕ เป็นหมวดธรรมที่แสดงถึงลักษณะความเป็นธรรมชาตินิยมของพระพุทธศาสนา ในนิยาม ๕ คำว่า ธรรมชาติ หมายถึงสิ่งที่มีอยู่เอง สิ่งที่มีอยู่เอง เป็นเองตามธรรมดา ของมัน เป็นกฎที่มีอยู่เองเป็นเอง เรียกว่า “นิยาม” คือกำหนดอันแน่นอน มี ๕ อย่าง มีลักษณะเป็นกฎธรรมชาติ ในแง่นี้หมายถึงกฎที่ควบคุมความเป็นไปในธรรมชาติ อันได้แก่กฎแห่งเหตุและผล กฎในที่นี้พุทธปรัชญาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” แปลว่า กฎหรือกำหนดแห่งธรรมชาติ พุทธปรัชญาถือว่าทุกสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ย่อมเกิดขึ้นเป็นไปตามอำนาจของกฎแห่งเหตุปัจจัยหรือกฎแห่งเหตุและผล ไม่มีอะไรที่จะเกิดขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่มีเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น ธรรมชาติและกฎของธรรมชาติเป็นเพียงสองแง่ของสิ่งเดียวกัน แยกจากกันไม่ได้ เพราะมีธรรมชาติ จึงมีกฎธรรมชาติ และเพราะมีกฎธรรมชาติ จึงมีธรรมชาติ ถ้าสิ่งหนึ่งไม่มี อีกสิ่งหนึ่งก็จะพลอยไม่มีไปด้วย พุทธปรัชญาเรียกสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่แยกย่อยออกไปว่า “นิยาม” ซึ่งมีความหมายว่า “กำหนดที่แน่นอน” หรือ “ความเป็นไปแน่นอน” ของสิ่งทั้งปวง แบ่งออกเป็น ๕ อย่าง เรียกว่า นิยาม ๕ คือ

๑) **อุตุนิยาม** ได้แก่กฎหรือกำหนดของธรรมชาติที่เนื่องด้วยอุณหภูมि ภูมิอากาศ หรือฤดูกาลที่เป็นไปทั้งในสภาพแวดล้อมของกายภาพของมนุษย์และภายในตัวมนุษย์เอง

๒) **พีชนิยาม** ได้แก่กฎแห่งพืชพันธุ์หรือพันธุ์กรรม เป็นกฎธรรมชาติที่กำหนดลักษณะและความเป็นไปอันแน่นอนของสิ่งมีชีวิตทั้งประเภทพืชและสัตว์ที่วิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยาเรียกว่าพันธุ์กรรม

๓) **จิตนิยาม** กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความเป็นไปและการทำงานของจิต พุทธปรัชญาถือว่าจิตเป็นสังขารธรรมที่มีอยู่จริงในธรรมชาติอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับสสารหรือวัตถุที่พุทธปรัชญาเรียกว่ารูป เมื่อจิตเป็นสังขารธรรมที่มีอยู่จริง มันก็มีสภาพของมันในการดำรงอยู่และเป็นไป

๔) **กรรมนิยาม** ได้แก่กฎแห่งกรรมที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งเหตุและผล จึงเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง แต่เป็นกฎทางศีลธรรมที่ครอบคลุมเฉพาะสิ่งมีชีวิตที่มีจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งมีชีวิตชั้นสูงเช่นมนุษย์และสัตว์ชั้นสูงที่รู้จักใช้เหตุผลในการดำรงชีวิต กฎแห่งกรรมมีหลักทั่วไปอยู่ว่า ทำเหตุไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น เนื่องจากกฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ กฎนี้จึงเป็นกฎที่สาธารณะทั่วไปสำหรับมนุษย์ทุกคน ไม่ใช่เป็นกฎที่ใช้ได้สำหรับผู้นับถือพระพุทธศาสนาเท่านั้น การไม่เชื่อถือหรือไม่มีความรู้ในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมไม่ได้เป็นเหตุผลให้กฎแห่งกรรมไม่ทำงาน ไม่ว่าจะเป็นผู้นับถือศาสนาอะไร เมื่อทำกรรมดีให้เหมาะสมแก่เหตุปัจจัยย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับกรรมชั่ว กฎแห่งความสอดคล้องระหว่างกรรมกับกรรมวิบาก พุทธปรัชญาเรียกว่า กรรมนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง

^{๒๓}วัชรระ งามจิตระเจริญ, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๑) หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

๕) ธรรมนิยาม ได้แก่งำหนดของธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติเป็นกฎแห่งเหตุแลผล หรือกฎแห่งเหตุปัจจัย พุทธปรัชญาถือว่าทุกสิ่งในสากลจักรวาลที่อยู่ในประเภทสังขตะย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนแปรและเสื่อมสลายแตกดับไปตามกฎที่เรียกว่าธรรมนิยามทั้งสิ้น คือเมื่อเกิดขึ้นก็มีเหตุทำให้เกิดขึ้น เมื่อตั้งอยู่ก็มีเหตุให้ตั้งอยู่ เมื่อเปลี่ยนแปรก็มีเหตุทำให้เปลี่ยนแปร เมื่อเสื่อมสลายก็มีเหตุทำให้เสื่อมสลายแตกดับ

จากลักษณะของธรรมชาตินิยามที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อก่อน พอจะมองเห็นว่า ธรรมชาตินิยามคือแนวคิดที่ยอมรับว่า ธรรมชาติเป็นสังขารอยู่เหนืออำนาจสร้างสรรค์ มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ และเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การนิยามแบบนี้เป็นการนิยามความหมายของธรรมชาตินิยามครอบคลุมทั้งในแง่ความจริง ความรู้ และความดี ฉะนั้น หลักคำสอนเรื่องปฏิจลสมุปบาทกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยาม จึงสามารถพิจารณาได้จากแนวคิดต่าง ๆ ดังนี้

๑) กฎธรรมชาติเท่านั้นเป็นสังขาร มีพลังกระตุ้นในตัวเอง ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง มีทุกอย่างในตัวเอง อาศัยตนเอง ปฏิบัติการได้ด้วยตนเอง และมีเหตุผลในตัว ดังปรากฏในอุปปาสสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุนี้ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุนี้ว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตามธาตุนี้ คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุนี้ว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา^{๒๔}

ในพระสูตรนี้คำว่า “ธาตุ” ที่พระพุทธองค์บอกว่ามีอยู่ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้นั้น น่าจะเทียบได้กับธรรมชาติซึ่งเป็นไปตามปกติธรรมดา แต่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา

๒) การไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยถือว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างอย่างเป็นไปตามสภาวะความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆเอง ไม่เกี่ยวข้องกัอำนาจเหนือธรรมชาติใดๆทั้งสิ้น แต่เป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามกาลและเทศะกล่าวคือธรรมชาตินี้มีโครงสร้างของตนเอง และโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น มีหลักฐานยืนยันว่า “พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจลสมุปบาท เป็นอนุโลม ตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรีว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ

^{๒๔}อง.ติ.ก. ๒๐/๑๗๓/๒๗๘-๒๗๙.

เพราะสหายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมเกิดด้วยประการฉะนี้ พิจารณาปฏิจสุมุขบาทโดยปฏิโลมว่า อนึ่ง เพราะอวิชชานั้นแหละดับโดยไม่เหลือด้วยมรรคคือ วิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สหายตนะจึงดับ เพราะสหายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับเพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมดับ ด้วยประการฉะนี้ (วิ.มหา. ๔/๓/๓)

จากหลักฐานนี้จะเห็นได้ว่าสิ่งทั้งหลายมิได้เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เป็นเพราะการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ธรรมชาตินี้จึงมีโครงสร้างที่สามารถอธิบายได้ มิใช่เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติแต่ประการใด ดังนั้น เมื่อพิจารณาในกรอบของอภิปรัชญา พระพุทธศาสนาจึงใกล้เคียงกับธรรมชาตินิยมมากที่สุด

อนึ่ง คำสอนเรื่องปฏิจสุมุขบาท ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะของพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม (Atheism) คือศาสนาที่มีทัศนะว่าไม่มีพระเจ้า ในทางอภิปรัชญาจึงมิได้ให้ความสำคัญกับพระเป็นเจ้า ดังที่มีผู้แสดงทัศนะไว้ว่า “ในทางปรัชญาความคิดเรื่องโลกเป็นความคิดที่สำคัญเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปรัชญาเทวนิยม ความคิดเรื่องโลกจัดเป็นความคิดพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความคิดเรื่องพระเจ้าและความคิดเรื่องมนุษย์ ปรัชญาประเทศเทวนิยมทั้งของตะวันตกและตะวันออก แม้จะมีความเห็นอื่นๆแตกต่างกัน แต่ก็มีคุณสมบัติคล้องกันเกี่ยวกับการมีอยู่ของโลก นั่นคือการมีอยู่ของโลกเป็นผลสืบเนื่องมาจากการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า โดยปรัชญาบางสำนักถือว่าพระเป็นเจ้าทรงเป็นผู้สร้างโลกโดยตรง

ปัญหาในทางอภิปรัชญาว่าด้วยความคิดเรื่องโลก พระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่องโลกไว้ในอัครคัมภีร์สูตรที่มณิกาย ปาฏิกวรรคด้วยกำเนิดโลกความว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราว โดยล่วง ระยะเวลาที่ยาวช้านานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่า สัตว์ย่อมเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเองสัญญาไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน วาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยบางครั้ง บางคราวโดยระยะเวลาที่ยาวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญ อยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจุติจากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ และสัตว์นั้น ได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญญาไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน ก็แหละ สมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นนี้แลเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมณแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และ ดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลาง คืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เท่านั้น ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยล่วงระยะเวลาที่ยาวช้านาน เกิดจวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยว ให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็น

ผาอยู่ข้างบน ฉะนั้นวันดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี่ กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี ฉะนั้น มีรสอร่อยดูจรรวผั่งเล็กอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น^{๒๕}

เมื่อกล่าวถึงกำเนิดของโลกพระพุทธรเจ้าตรัสไว้ในโลกสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ... ภิกษุทั้งหลาย ก็ความเกิดแห่งโลกเป็นไฉน เพราะอาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ ความประชุมแห่งธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชราและมรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นความเกิดแห่งโลก ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน เพราะอาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ ความประชุมแห่งธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชราและมรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส จึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นความดับแห่งโลก (ส.นิ. ๑๖/๔๔/๗๐-๗๑)

ความเกิดและความดับแห่งโลกในที่นี้จึงเป็นเรื่องของกระบวนการในปฏิจสมุปบาท มิได้เป็นเหมือนกับที่ปรัชญาตะวันตกเข้าใจ ที่บางลัทธิบอกว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกเช่น ปรัชญาอินเดียสายอาสติกะทั้งหลาย หลักธรรมข้อปฏิจสมุปบาทจึงคล้ายกับกฎธรรมชาติซึ่งมิได้มีผู้สร้าง แต่เป็นเรื่องของปัจจัยที่อิงอาศัยกันและกัน

๓) ถือว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติสามารถอธิบายได้อย่างสมเหตุสมผล โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ แนวคิดนี้บอกเราว่าธรรมชาตินิยมเชื่อในเรื่องประสบการณ์ ประเด็นนี้พูดถึงธรรมชาตินิยมในแง่ความรู้ เกี่ยวกับทฤษฎีด้านความรู้ ธรรมชาตินิยมถือว่า ความรู้ที่ถูกต้องแท้จริงนั้นต้องเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ เกิดจากประสาทสัมผัสเท่านั้น เพราะถือว่าความรู้ที่เราได้มาโดยวิธีดังกล่าว สามารถพิสูจน์ ทดสอบ แสดงให้ผู้อื่นรับรู้ได้ ความรู้ประเภทนี้เท่านั้นที่ให้ความจริงแก่เรา ธรรมชาตินิยมไม่ยอมรับความรู้ในแบบอื่น ๆ เช่น ความรู้ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หรือความรู้ที่ได้จากการเปิดเผย (วिरณ) ของพระเจ้า เพราะไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ และต้องอาศัยอ้างอิงถึงสิ่งอาศัยเหนือธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาตินิยมถือว่าเหนือความรู้จากประสาทสัมผัสไม่มีอยู่จริง ความรู้จากประสบการณ์นี้ เราสามารถทดสอบ ยืนยันให้เห็นข้อเท็จจริงได้ ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ ธรรมชาตินิยม ยอมรับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นวิธีเดียวที่สามารถให้ความรู้ที่แท้จริงได้

๔) ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สำหรับธรรมชาตินิยมเมื่อมองเรื่องมนุษย์พอจะกล่าวได้ว่า ๑) มนุษย์เป็นผลผลิตของวิวัฒนาการของธรรมชาติ มีร่างกายเป็นสสาร และมีคุณสมบัติเฉพาะที่ทำหน้าที่เช่นเดียวกับจิตของจิตนิยม แต่ไม่ใช่จิต เป็นปรากฏการณ์ ๒) มนุษย์ดำรงชีวิตไปตามลักษณะทางชีวภาพ

^{๒๕}ที่.ปา. ๑๑/๑๑๙-๑๒๐/๗๒-๗๓.

เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในโลกธรรมชาติแห่งนี้เช่นเดียวกัน ๓) การดำรงชีวิตของมนุษย์เกิดขึ้น ดำเนินไป และสิ้นสุดลงภายใต้กฎธรรมชาติ ๔) สิ่งแวดล้อมนั้นมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมากพอ ๆ กับ ความเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ๕) ไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นใดที่มีอำนาจควบคุมชีวิตของมนุษย์ ไม่มีลิขิตของ ชีวิตจากพระเจ้า พระพรหมหรือสิ่งสัมบูรณ์อื่น ๆ

ว่าตามหลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท จะเห็นได้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่เกิดจากองค์ประกอบ ๒ ส่วน ส่วนที่เป็นสสารหรือรูป (กาย) และส่วนที่เป็นอสสารหรือนาม (จิตหรือวิญญาณ) กายของมนุษย์ประกอบจากหน่วย พื้นฐานที่เรียกว่าธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม มนุษย์รับรู้โลกภายนอกผ่านประสาทสัมผัส ประสาทสัมผัสแต่ละอย่าง จะมีอารมณ์เป็นของตนเองเฉพาะตน จิตหรือวิญญาณของมนุษย์มีอยู่จริง โดยอาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ เป็นธรรมชาติที่ไม่มี รูปร่าง เป็นนามธรรม มีความสัมพันธ์กับร่างกาย และมีความสำคัญกว่ากาย มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีปัญญาหรือมีเหตุผล ในการดำเนินชีวิต ธรรมชาติของร่างกายมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถดำรงอยู่ในภาวะเดิมตลอดไปได้

๕. สรุปและวิเคราะห์

จากที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า ปฏิจจสมุปบาท มุ่งถึงอาการที่ธรรมทั้งหลาย อาทิ อวิชชา อาศัยกัน และกันเกิดขึ้นร่วมกันโดยต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน ปฏิจจสมุปบาทจึงฐานะและความสำคัญแปล พอให้ใดความหมายในเบื้องต้นว่า การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัย กันๆ จึงเกิดมีขึ้น หรือการที่ทุกขเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา ปฏิจจสมุปบาทเป็น หลักธรรมอีกหมวดหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุบัติของพระศาสดาทั้งหลาย มีความสัมพันธ์กับแนวคิดธรรมชาตินิยมที่มองว่า มนุษย์เป็น ผลผลิตหนึ่งของธรรมชาติ ในแง่ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ต่อไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่ได้เป็นผลผลิตจากการสร้างของ อำนาจเหนือธรรมชาติแต่ประการใด และยิ่งถือว่า มนุษย์ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วนคือกายกับจิต ทั้งสองส่วน นี้ต่างก็มีความสัมพันธ์กัน การพิจารณาแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมตามที่ยกมาทั้ง ๔ ประการนี้ คำสอนเรื่อง ปฏิจจสมุปบาทมีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม เพราะเชื่อว่า กฎธรรมชาติเป็นสิ่งที่นิรันดร์ ปฏิเสธอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นมูลการณะ (First Cause) ของสิ่งทั้งหลาย เชื่อในการพิสูจน์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้วยหลักของเหตุผล และมองมนุษย์ว่าเป็นผลผลิตมาจากธรรมชาติ

เอกสารอ้างอิง

บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจลสมุปาบท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕.

พระพุทโธสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : ประยูร วงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปจายตา** พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

ภัทรภรณ์ มูลสวัสดิ์. “ความคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,มหาวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

วัชระ งามจิตฺตเจริญ. **พระพุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๑.

การศึกษาวิเคราะห์ภยเกรวสูตร

An Analytical Study of the Bhayabherava Sutta

พระไพรัช พุทธิสารโร (โพธิ์ประพาฬทอง)^๑

Phrapairat Buddhisaro (Bhodhipraparntong)

ดร. อธิเทพ ผาธา^๒

Dr. Athitthep Phatha

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ภยเกรวสูตร มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาของภยเกรวสูตร เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องความกลัวในพระไตรปิฎก เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องความกลัวในภยเกรวสูตร โดยมีระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบการวิจัย เชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า ภยเกรวสูตร เป็นพระสูตรที่มีขนาดเล็กที่กล่าวถึงเรื่อง ของการถามปัญหาของชาณูสโสนิพราหมณ์กับพระพุทธองค์โดยพระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายเหตุที่เป็นบ่อเกิดของความกลัว และวิธีการที่จะกำจัดความกลัว คือ สาเหตุที่ก่อให้เกิดความกลัวเมื่อสมณพราหมณ์หรือนักบวชผู้ยังไม่หมดกิเลสเข้าไปสู่ป่ามีอยู่ ๑๖ ประการ มีความมีกาย วาจา และใจไม่บริสุทธิ์ เป็นต้น และทรงแสดงเหตุที่พระสาวกของพระองค์ไม่กลัว เพราะเหตุ ๑๖ ประการตรงข้ามนั้น นอกจากนั้นทรงแสดงเหตุที่จะลดความกลัวก็คือ (๑) ต้องรู้ธรรมชาติของความกลัวว่าความกลัวคือกิเลส (๒) เมื่อขณะปฏิบัติธรรมแล้วเกิดความกลัวให้พิจารณาตามอาการที่เกิดในอริยาบถต่างๆ (๓) หมั่นปฏิบัติธรรมเพื่อละนิวรณ์และบรรลุมรรค ๔ และพัฒนาไปสู่การบรรลุวิชา ๓ ก็จะสามารถตัดกิเลสและความกลัวลงไปได้อย่างสิ้นเชิง

คำสำคัญ : ภยเกรวสูตร,การระงับความกลัว

Abstract

This article is significant part of thesis entitled ‘Bhayabherava Sutta’ The thesis has three objectives, namely (1) to study the structure and content of Bhayabherava Sutta and (2) to study the principle of fear in Bhayabherava Sutta (3) to analytical study of the principle of fear in Bhayabherava Sutta. Research methodology adapted on this thesis is of documentary research by using descriptive analysis. The results of the study were as follows: This Sutta is related to the asking questions of fear and intrigue, ways to eliminate fear in Buddhism between Chanussoni Brahmin and The Load Buddha. The Buddha described the cause of fear and how to get rid of fear that is sixteen the cause of fear when the monk or Brahmin whom not yet attained went to inside the forest such as: physical, verbal, and impure minds and so

^๑ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
M.A. Student, Tipitaka Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒ อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
Permanent Lecturer, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

on, and then he explain about the cause of his Fearlessness that opposites from the 16 cause of Fear. In addition, he also explain how to reduce fear such as: (1) to know the nature of fear that fear is the passion. (2) When meditating, fear is considered by the symptoms in the various movements. (3) To practice meditation to stop the five hindrances (Nāvaraḍa) and to attain four absorption (Jhāna) and to develop to attain the Threefold Knowledge, it can cut off passion and fear altogether.

Keywords: Bhayabherava Sutta, How to cut out of the fear.

๑.บทนำ

เป็นธรรมดาที่เดียวสำหรับมนุษย์เราที่เกิดมาแล้วย่อมเป็นคนที่มีกลัว ซึ่งความกลัวนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ หรือแม้กระทั่งสัตว์ทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้นไม่แตกต่างกัน ล้วนเป็นผู้ที่มีความกลัวเป็นพื้นฐานของจิตใจ คือกลัวต่อความตาย กลัวภัยที่เข้ามาคุกคาม ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย^๑ และเมื่อมนุษย์ถูกภัยคุกคามแล้ว ก็จะแสดงออกต่อความกลัวนั้นไปต่าง ๆ กัน เช่นเข้าไปพึ่งภูเข ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ^๒ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ให้ทัศนะเอาไว้ว่า มนุษย์เรานั้นตราบที่ยังไม่บรรลุธรรมย่อมจะมีความกลัว แต่เมื่อบรรลุธรรมขั้นสูงสุดแล้วนั้นเองจึงหมดความกลัว ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

ผู้บรรลุความสำเร็จแล้วไม่มีความสะดุ้งกลัว

ปราศจากตัณหา ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน

ตัดลูกศรที่นำไปสู่ภพได้ขาดแล้ว

ร่างกายนี้จึงเป็นร่างกายสุดท้าย^๓

อนึ่ง เราจะพบว่าในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งความกลัวที่มนุษย์มีอยู่เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) กลัวต่อภัยที่เข้ามาคุกคามชีวิต กลัวว่าจะต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รักหรือกลัวที่จะไม่ได้สิ่งที่ตนเองปรารถนา ซึ่งประเด็นนี้เป็นความกลัวที่เกิดมาจากกิเลส (๒) ความกลัวต่อการกระทำความผิดหรือกลัวต่อการกระทำความชั่ว อันนี้จัดว่าเป็นความละอายต่อการกระทำความชั่ว การคบคนชั่ว เป็นต้น ซึ่งความกลัวทั้ง ๒ ประการนั้นถือว่าข้อที่ (๑) เป็นความกลัวในเชิงลบ (Negative Fear) ส่วนข้อที่ (๒) นั้นจัดเป็นความกลัวที่เป็นไปในทางบวก (Positive Fear) ในความกลัวทั้งสองประเภทนี้พระพุทธศาสนาสนับสนุนให้มนุษย์มีความกลัวในประเภทที่

^๑ จ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙/๗๒.

^๒ จ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๙๒.

^๓ จ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๑/๑๔๒.

(๒) และให้หลีกเลี่ยงหรือกำจัดความกลัวประเภทที่ (๑) แต่อย่างไรก็ตามเมื่อมีการกล่าวถึงความกลัวโดยทั่วไป ก็มักจะเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาได้สอนเฉพาะเรื่องความกลัวในข้อที่ (๒) เท่านั้น เพราะความจริงแล้วพระพุทธศาสนาได้สอนในเรื่องของความกลัวเอาไว้ทั้ง ๒ ประการ

อนึ่ง จะพบว่าเมื่อกล่าวถึงความกลัวในทางพระพุทธศาสนานั้น โดยมากจะเป็นคำอธิบายที่มีการอธิบายเกี่ยวกับความกลัวที่เป็นกิเลส คือโดยเนื้อหาของความกลัวนั้นมาจากการที่มนุษย์ยังมีกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ เป็นพื้นฐาน เพราะมนุษย์มีพื้นฐานของกิเลสดังกล่าวนี้เองเป็นผลทำให้มนุษย์เกิดความกลัว เมื่อเกิดความกลัวก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในทำนองของการกระทำที่จะก่อให้เกิดการปกป้องตนเองให้รอดพ้นจากความกลัวก็คือ (๑) กลัวว่าจะถูกทำร้ายก็จึงทำร้ายคนอื่นก่อน (๒) กลัวว่าจะถูกคุกคามก็จึงประกอบพิธีกรรมเพื่อลดทอนความกลัวลง หรือ(๓) กลัวว่าจะแก่จึงพยายามหาวิธีการที่จะทำให้ตนเองไม่แก่ เป็นต้น ซึ่งเมื่อมนุษย์เกิดความกลัวแล้วย่อมแสดงพฤติกรรมต่างๆออกมา บางพฤติกรรมก็ก่อให้เกิดประโยชน์ บางพฤติกรรมก็ก่อให้เกิดโทษ ดังนั้น ในแง่ของผลที่เกิดจากความกลัวเราจะพบว่า เพราะความกลัวนี้เองที่เป็นเหตุทำให้เกิดการพัฒนาการของสิ่งต่างๆในสังคม เช่น เกิดการปกครอง เกิดศาสนา เกิดการบัญญัติกฎหมาย จารีต ประเพณี เป็นต้นขึ้นมาในโลกนี้

พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาหนึ่งที่สอนในเรื่องของความกลัวและยอมรับว่าความกลัวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และความกลัวนั้นก่อให้เกิดผลหลายประการ และพระพุทธศาสนาก็ได้พยายามสอนให้มนุษย์รู้จักการบรรเทาความกลัวหรือใช้ความกลัวให้เกิดประโยชน์กับชีวิต เช่น ถ้ากลัวผลร้ายที่จะตามมาก็ไม่ควรทำกรรมชั่ว หรือ ถ้ากลัวว่าจะยากจนก็ต้องขยัน เป็นต้น ซึ่ง คำสอนที่พระพุทธศาสนาได้สอนเรื่องความกลัวนั้นก็มีปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายพระสูตร ซึ่งภยเวรวสูตรก็เป็นหนึ่งในพระสูตรที่สอนเรื่องความกลัวเอาไว้

สำหรับคำว่า ภยเวรวสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยความขลาดกลัว ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ซึ่งกล่าวถึงเหตุสะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๖ ประการ พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาณุสโสนิพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดแห่งพระสูตร นี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาสิกะ คือทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของผู้ถามเกี่ยวกับเรื่องความกลัวว่าทำอย่างไรเวลาไปปฏิบัติธรรมในป่าช้าจึงจะไม่กลัว ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงเหตุของความกลัวของพระภิกษุที่เข้าไปปฏิบัติธรรมในป่าช้าว่า

สมณพราหมณ์พวกอื่นสะดุ้งกลัวเพราะ (๑) มีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ (๒) มีวจีกรรมไม่บริสุทธิ์ (๓) มีมโนกรรมไม่บริสุทธิ์ (๔) มีอาชีพไม่บริสุทธิ์ (๕) มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น (๖) มีจิตวิบัติ คิดชั่วร้าย (๗) มีจิตถูกถีนมิทธะ (ความหดหู่และความเชื่องซึม) กลุ้มรุม (๘) เป็นผู้ฟุ้งซ่าน จิตไม่สงบ (๙) เป็นผู้เคลือบแคลงสงสัย (๑๐) เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น (๑๑) เป็นคนมักขลาดมักกลัว

(๑๒) ประรณาลาภสักการะ (๑๓) เป็นคนเกียจคร้าน ไม่มีความเพียร (๑๔) เป็นคนขาดสติสัมปชัญญะ (หลงลืม) (๑๕) มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง (๑๖) เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา^๖

เมื่อพระภิกษุมีความไม่บริสุทธิ์ดังกล่าวแล้วเข้าไปใกล้ย่อมเกิดความกลัวขึ้นมาได้ เมื่อเกิดความกลัวขึ้นมาแล้วก็ย่อมจะทำให้เกิดปัญหาคือไม่อาจจะปฏิบัติธรรมได้เนื่องจากจิตใจไม่เป็นสมาธินั่นเอง แต่ปัญหาดังกล่าวย่อมไม่มีในพระอริยบุคคลเลย^๗ จากนั้นทรงอธิบายถึงวิธีการกำจัดความกลัวในคราวที่ยังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณว่าการบรรเทาหรือการจัดความกลัวนั้นควรทำอะไร ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่มีประโยชน์สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อุภยภราวสูตร” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

- ๒.๑ เพื่อศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาของอุภยภราวสูตร
- ๒.๒ เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องความกลัวในพระไตรปิฎก
- ๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องความกลัวในอุภยภราวสูตร

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์อุภยภราวสูตรในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่เอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่าพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการวิเคราะห์อุภยภราวสูตร

(๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสาร วารสารที่เกี่ยวข้อง

(๓) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

^๖ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔-๕๔/๓๓-๓๘.

^๗ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔-๕๔/๓๖-๓๗.

๔. ผลการวิจัย

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาณฺสโสนิพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดแห่งพระสูตร นี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาสกิกะ คือ ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของผู้ถาม

โดยที่ชาณฺสโสนิพราหมณ์ทูลถามว่า กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเจาจงท่าน พระโคตม ท่านพระโคตมเป็นหัวหน้าของกุลบุตรเหล่านั้น ทรงมีอุปการะ แนะนำให้ทำตาม และชุมชน นั้นก็ถือปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านพระโคตมหรือ จากนั้นพระพุทธรองค์ทรงรับว่า เป็นเช่นนั้น จากนั้น ชาณฺสโสนิกราทูลว่า เสนาสนะป่าอยู่ลำบาก ทำให้สงบได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยว ก็หาความรื่นรมย์ได้ยาก ป่าทั้งหลายมักจะชักนำจิตของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิ ให้เกิดความหวาดหวั่นได้

พระพุทธรองค์ทรงรับว่า ในสมัยที่พระองค์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ก็ทรงเห็นอย่างนั้น แล้วทรงอธิบายเหตุ สดุดีการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๐ ประการ ของสมณพราหมณ์พวกอื่น เปรียบเทียบกับเหตุไม่สดุดีการ อยู่ในเสนาสนะป่าของพระองค์ และพระอริยะทั้งหลาย ว่าสมณพราหมณ์พวกอื่นสดุดีการเพราะ (๑) มี กายกรรมไม่บริสุทธ (๒) มีวจีกรรมไม่บริสุทธ (๓) มีมโนกรรมไม่บริสุทธ (๔) มีอาชีวะไม่บริสุทธ (๕) มี ปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น (๖) มีจิตวิบัติ คิดชั่วร้าย (๗) มีจิตถูกถีนมิทธะ (ความหดหู่และความ เชื่องซึม) กลุ้มรุม (๘) เป็นผู้ฟุ้งซ่าน จิตไม่สงบ (๙) เป็นผู้เคลือบแคลงสงสัย (๑๐) เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น (๑๑) เป็นคนมักขลาดมักกลัว (๑๒) ปราศรณาลาภสักการะ (๑๓) เป็นคนเกียจคร้าน ไม่มีความเพียร (๑๔) เป็นคนขาดสติสัมปชัญญะ (หลงลืม) (๑๕) มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง (๑๖) เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ส่วนพระองค์และพระอริยะทั้งหลายไม่สดุดีการอยู่ในเสนาสนะป่า เพราะเหตุ ๑๖ ประการมีนัยตรงกัน ข้าม จากนั้นทรงอธิบายต่อไปว่า ขณะที่พระองค์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ทรงเลือกการอยู่ในเสนาสนะป่า และเมื่อความ กลัวความขลาดเกิดขึ้นในขณะที่ทรงอยู่ในอิริยาบถใด ก็ทรงพิจารณากำจัดความกลัวความขลาดให้หมดไปใน อิริยาบถนั้น เช่น เกิดขึ้นขณะจงกรม ก็ทรงกำจัดให้หมดไปในขณะจงกรมนั่นเอง ไม่ทรงเปลี่ยนอิริยาบถ จนกว่าจะทรงกำจัดได้ แล้วทรงบำเพ็ญเพียรต่อไปจนได้มาน ๔ และวิชา ๓ จนบรรลุธรรม ตามลำดับ

นอกจากนั้นในภยเกรวสูตรนั้นยังได้อธิบายถึงอุปายที่จะบรรเทาความกลัวลงไปได้ด้วยการปฏิบัติ ตามเหตุที่จะไม่ก่อให้เกิดความกลัว ๑๖ ประการ ได้แก่ (๑) มีกายกรรมบริสุทธ (๒) มีวจีกรรมบริสุทธ (๓) มีมโนกรรมบริสุทธ (๔) มีอาชีวะบริสุทธ (๕) มีปกติไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น (๖) มีจิตไม่วิบัติ ไม่ คิดชั่วร้าย (๗) มีจิตไม่ถูกถีนมิทธะ กลุ้มรุม (๘) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน จิตสงบ (๙) เป็นผู้หมดความสงสัย (๑๐) เป็นผู้ไม่ยกตนข่มผู้อื่น (๑๑) ไม่เป็นคนขี้กลัว (๑๒) ไม่ปราศรณาลาภสักการะ (๑๓) ไม่เป็นคนเกียจคร้าน มีความเพียร (๑๔) เป็นคนมีสติสัมปชัญญะ (ไม่หลงลืม) (๑๕) มีจิตตั้งมั่น มีจิตมั่นคง (๑๖) เป็นคนมี ปัญญา และนอกจากเหตุทั้ง ๑๖ ประการนี้แล้วยังมีเหตุอื่นอีกก็คือ (๑) การพิจารณาความกลัวที่เกิดในแต่ละ อิริยาบถ (๒) การปฏิบัติธรรมเพื่อละกิเลส เพราะความกลัวนั้นจัดเป็นกิเลส เมื่อกำจัดกิเลสได้ก็เท่ากับสามารถ

กำจัดความกลัวได้โดยลำดับการปฏิบัติธรรมเพื่อกำจัดความกลัวในภยเกรวสูตรนั้นก็มิตั้งต่อไปนี้ (๑) ปฏิบัติตามหลักสมถกรรมฐานเพื่อละนิวรณ์ ๕ (๒) เมื่อละนิวรณ์ ๕ ได้แล้วก็พัฒนาจิตเพื่อให้บรรลุฌาน ๔ (๓) จากนั้นแผ่เมตตาอภัยปมัญญา (๔) จากนั้นพัฒนาจิตเพื่อให้บรรลุวิชชา ๓ ได้แก่ (๑) บุเพสันนิวาสานุสติญาณ คือ การระลึกชาติก่อนได้ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง จนถึง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (๓) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้น เมื่อบรรลุวิชชา ๓ นี้แล้วก็ถือว่าเป็นผู้บรรลุธรรมและสามารถที่จะตัดความกลัวได้อย่างแท้จริง

นอกจากนั้น จากการศึกษาหาทั้งหมดจะพบว่า ภยเกรวสูตรยังมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในฐานะที่ภยเกรวสูตรนั้นเป็นเรื่องของการศึกษาความกลัวและความกลัวนั้นก็เป็นกิเลสชนิดหนึ่งการที่มนุษย์เราจะกำจัดความกลัวได้ก็จะต้องกำจัดกิเลสและการกำจัดกิเลสนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการบรรลุธรรม ภยเกรวสูตรมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมดังต่อไปนี้ นอกจากนั้นภยเกรวสูตรยังมีคุณค่าจากการประยุกต์ความกลัวไปใช้กับการดำเนินชีวิตหลายประการ ได้แก่ (๑) คุณค่าในการเห็นความจริงเรื่องความกลัว มีอยู่ ๕ ประการคือ (๑) ความกลัวเป็นเรื่องของจิตใจที่มีกิเลส (๒) ความกลัวหลอกให้คนกลัว (๓) ความกลัวนั้นสามารถที่จะทำให้หายไปได้ (๔) ความกลัวนั้นไม่คงที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (๕) ความกลัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ (๒) คุณค่าในเรื่องของการสอนธรรม (๓) คุณค่าในเรื่องการพัฒนาตนเอง ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการได้แก่ (๑) การพัฒนาตนเองทางกาย (๒) การพัฒนาตนเองในด้านจิตใจ (๓) การพัฒนาตนเองในด้านปัญญา

๕. บทสรุป

จากการศึกษาหาทั้งหมดจะพบว่า ความกลัวจัดเป็นกิเลสที่สำคัญของมนุษย์เป็นรากเหง้าของกิเลสที่ฝังอยู่ในจิตใจของมนุษย์ เมื่อมนุษย์เกิดมายุ่อมจะต้องมีความกลัวเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีใครที่จะไม่กลัว แต่ความกลัวที่วุ่นนี้ก็เป็นสิ่งที่สามารถบรรเทาหรือกำจัดไปได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ก็คือ การรักษา กาย วาจา และจิตให้สงบระงับเมื่อกายวาจา และจิตสงบระงับด้วยการปฏิบัติธรรมกรรมฐานตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วย่อมสามารถจะบรรเทาความกลัวลงไปได้เมื่อบรรเทาความกลัวลงไปได้แล้วย่อมสามารถที่จะสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้นในชีวิตได้ มนุษย์เราเกิดมายุ่อมมีความรู้สึกลัว แต่เมื่อกลัวแล้วย่อมไม่อาจจะทำความดีต่างๆขึ้นมาได้ แต่เมื่อไหร่ก็ตามที่เรารู้จักวิธีการกำจัดความกลัวแล้ว เราก็สามารถที่จะทำความดีให้เกิดขึ้นในชีวิตได้ ภยเกรวสูตร เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำหรือสั่งสอนเรื่องของแนวทางในการกำจัดความกลัวให้หมดไปจากจิตใจของตนเอง ซึ่งการจะกำจัดความกลัวได้ก็ต้องอาศัยแนวคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นเป็นพื้นฐานนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. ความจริงของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗.

ฐานวุฑโฒภิกขุ. มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท. หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจคุณแม่ อาเตียงแซ่จิว ๓ มิถุนายน ๒๕๓๓.

ธนิต อยู่โพธิ์. อาณิสสวชิรปริสสนากรรมฐาน. ครั้งที่ ๖. ม.ป.ท, ๒๕๓๙.

นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช. จิตวิทยาของความดับทุกข์. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๔.

บุญทัน มูลสุวรรณ. พระไตรปิฎกสำหรับพระนวกะและพุทธศาสนิกชนทั่วไป เล่ม ๙. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๙.

บุญมี เมธางกูร. ความมหัศจรรย์ของจิต. กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๕.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต. พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อระกา, ๒๕๔๘.

_____. พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____. หลักแม่บทของการพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____. พุทธธรรม ฉบับขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระพุทธโฆษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระอุปัชฌาย์. **คัมภีร์วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระราชวรมุนี ประยูร ธมฺมจิตฺโต และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

สุริย์ มีผลกิจ - วิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอนฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๘.

พระมหาอุทัย ฐริเมธี ขะกิจ. **“ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

การศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร
An Analytical Study of the Uccaya Sutta

พระอธิการพอม อภฺกวิส (ดาวเรรัมย์)^๑

Phra Pom Akkhavangso (Daoreram)

ดร. อธิเทพ ฝาตา^๒

Dr. Athitthep Phatha

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาโครงสร้าง เนื้อหา ของอุชชยสูตร เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในอุชชยสูตร และ เพื่อ ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในอุชชยสูตร โดยมีระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า อุชชยสูตร เป็นพระสูตรที่มีขนาดเล็กที่กล่าวถึงเรื่อง (๑) ญาณธรรมมกัตถประโยชน์ หรือหลักธรรมที่ช่วยให้สามารถสร้างปัจจุบันนี้ให้มั่นคง (๒) หลักคำสอนเรื่องอบายมุข (๓) หลักธรรมเรื่องสัมปรายิกัตถประโยชน์ หมายถึงหลักธรรมที่จะสามารถสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นกับชีวิต ในอนาคต ๔ ประการได้แก่ (๑) สัทธาสัมปทา หมายถึงเชื่อการตรัสรู้ของพระตถาคต (๒) สีลสัมปทา หมายถึงมีศีล ๕ (๓) จาคสัมปทา หมายถึงมีใจปราศจากความ ตระหนี่ เสียสละ (๔) ปัญญาสัมปทา หมายถึงมีปัญหาพิจารณาตามความเป็นจริง โดยหลักธรรมในพระสูตรนี้ถือว่ามีประโยชน์ต่อการ ดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

คำสำคัญ : อุชชยสูตร , ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

Abstract

This article is significant part of thesis entitled Uccaya Sutta The thesis has three objectives, namely (1) to study the structure and content of Uccaya Sutta and (2) to study of the teaching of Uccaya Sutta (3) to an Analytical Study of the teaching of the Uccaya Sutta. Research methodology based on documentary research by using descriptive analysis.

The results of the study were as follows:

^๑นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย M.A. Student, Tipitaka Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , Permanent Lecturer, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Ucchaya Sutta is a short sutta which tell us about (1) The virtues conducive to benefits in the present in four ways: (1.1) Uññhānasampadā: to be endowed with energy and industry (1.2) Arakkhasampadā : to be endowed with watchfulness (1.3) Kalyāṇamittatā : The association with good people (1.4) Samajāvitā: balanced livelihood (2) The sources for the destruction of the amassed wealth in four ways: (2.1) Itthādhutta: seduction of women (2.2) Surādhutta: drunkenness (2.3) Akkhadhutta: indulgence in gambling (2.4) Pāpamitta: bad company (3) The virtues conducive to benefits in the future in four ways: (3.1) to be endowed with faith (3.2) to be endowed with morality (3.3) to be endowed with generosity (3.4) to be endowed with wisdom. All of the studies will find that principle in this sutra is considered to be very useful to the lives of the villagers.

Keywords: Ucchaya Sutta, Benefits to life.

๑.บทนำ

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ ปัจจุบันแนวโน้มของชาวพุทธที่จะหันมาสนใจพระพุทธศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะความสนใจในแง่ของหลักการทางพระพุทธศาสนาทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากการที่โลกได้มีแหล่งข้อมูลให้ค้นคว้าและศึกษาเพิ่มมากขึ้นทำให้ขอบฟ้าแห่งความรู้ของชาวพุทธในยุคโลกาภิวัตน์ได้ขยายตัวออกไปมากขึ้นจากเดิมที่มีความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาคือพระสงฆ์ วัดและกิจกรรมที่เกิดขึ้นวัด ภารกิจการศึกษาพระพุทธศาสนาในแง่ของหลักการได้จำกัดอยู่เฉพาะพระสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบวชเรียนเขียนอ่านมาเท่านั้น ผู้คนที่อยู่นอกขอบเขตวัดแทบจะไม่มีส่วนในการรับรู้เรื่องแหล่งที่มาของคำสอนของพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกเลย เนื่องจากเดิมทีสังคมไทยและชาวพุทธเชื่อว่าพระไตรปิฎกเป็นของสูง เป็นสิ่งที่ล้ำค่าจนคนธรรมดาไม่อาจจะแตะต้องได้ แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมได้เปลี่ยนไปผู้คนในสังคมไทยมีความรู้และการศึกษาที่ดีขึ้น ประกอบกับแหล่งความรู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาและโครงสร้างรวมถึงองค์ความรู้ของพระไตรปิฎกก็มีมากขึ้น ทำให้เกิดความสะดวกและสามารถเข้าไปศึกษาได้อย่างง่ายดาย เพราะเหตุนี้เองทำให้สังคมไทยมีทัศนคติในการศึกษาพระไตรปิฎกที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก

อนึ่ง เราจะพบว่าความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นได้มีส่วนช่วยให้ชาวพุทธได้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีได้ด้วยการนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังจะพบว่ามีหลายพระสูตรที่มีหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของคนเรา เช่น หลักธรรมที่เกี่ยวกับการแสวงหาทรัพย์สมบัติมาเพื่อเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงามและเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำบุญกุศลเพื่อเป็นทรัพย์ที่จะนำติดตัวไปในภพชาติหน้า ดังนั้นในระดับชาวบ้านทรัพย์สมบัติหรือเงินทองนั้นย่อมมีความจำเป็นในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่จะนำความสุขสบายมาให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งหลักการแสวงหาทรัพย์เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามนั้น

พระพุทธศาสนาได้สอนไว้ในพระสูตรที่ชื่อว่า อุชชยสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่สอนในเรื่องของการกำหนดเป้าหมายของชีวิตไว้โดยไม่ประมาณใน ๒ ระดับ คือ (๑) เป้าหมายชีวิตในระดับตาเห็นที่เรียกว่า หลักทักขณัมมิกัฏฐประโยชน์ คือระดับที่จะต้องสอนให้มนุษย์เราแสวงหาทรัพย์ได้ง่าย ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) อุดมฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหา (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๓) กัลยาณมิตตตา การรู้จักคบเพื่อที่ดี และ (๔) สมชีวิตา การรู้จักใช้ชีวิตให้สม่ำเสมอ ไม่ฟุ้งเฟ้อ^๓ ซึ่งในระดับนี้การที่เป้าหมายจะประสบความสำเร็จได้นั้นจะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ๔ ประการคือ (๑) เป็นนักแสดงหญิง (๒) เป็นนักแสดงสุรา (๓) เป็นนักแสดงการพนัน (๔) เป็นผู้มิดชิดชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว^๔ เพราะหากเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขทั้ง ๔ ประการแล้วทรัพย์ที่หามาได้ย่อมจะหมดไป ดังนั้นเพื่อป้องกันความเสื่อมแห่งทรัพย์ท่านจึงสอนให้หลีกเลี่ยงจากอบายมุขทั้ง ๔ ประการนี้เสีย (๒) เป้าหมายชีวิตในระดับเลียดตาเห็น คือเป้าหมายของชีวิตในโลกหน้า ในอุชชยสูตรนั้นได้กำหนดเป้าหมายชีวิตในระดับนี้ด้วยการสอนให้มนุษย์รู้จักการวางแผนทำบุญเพื่อจะได้เป็นทรัพย์ไว้รองรับในโลกหน้า ด้วยการดำรงตนอยู่ในหลักการที่สำคัญทั้ง ๔ ประการนี้ คือ (๑) สัทธา สัมปทา (๒) สีสสัมปทา (๓) จาคสัมปทา (๔) ปัญญาสัมปทา^๕ คือบุคคลต้องเป็นผู้ที่มีศรัทธา มีศีล มีการแบ่งปัน และมีปัญญาในการกระทำกิจการทุกอย่าง เพียงเท่านั้นก็จะสามารถทำที่พึงให้กับตนเองในภพหน้าได้

จากหลักธรรมที่ปรากฏในอุชชยสูตรนั้นจะพบว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนเราที่ได้เกิดมาในโลกนี้ โดยเฉพาะในระดับชาวบ้านที่จำเป็นต้องพึ่งทรัพย์สินในการเป็นอยู่โดยไม่ลำบาก หากมีทรัพย์มากก็พอที่จะเอาตัวรอดและเป็นอยู่ได้อย่างมีความสุข แต่หากไม่มีปัญญาในการหาทรัพย์แล้วก็จะกลายมาเป็นคนยากจนข้นแค้น มีแต่ความลำบาก ซึ่งหลายคนเกิดมาหากมีปัญญาก็จะตั้งตนอยู่ได้ด้วยทรัพย์ที่หามาได้ บางคนกลับไม่สามารถแสวงหาทรัพย์หรือหากมีทรัพย์แล้วก็จะถูกทำลายหรือทำให้ย่อยยับไปได้ด้วยความประมาท ดังนั้น หลักธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของการกำหนดเป้าหมายของชีวิตในอุชชยสูตรจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวบ้านที่จะสร้างชีวิตของตนเองให้มีความสุขตามวิถีของชาวบ้านได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า และหลักธรรมที่ปรากฏในอุชชยสูตรนี้ก็มีประโยชน์สำหรับสังคมไทยอยู่มาก หากมีการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิตในการกระตุ้นให้สังคมได้รู้ว่า(๑) คนเราเกิดมาต้องมีเป้าหมาย ซึ่งเป้าหมายนั้นมีอยู่ ๒ ระดับดังกล่าวมา และ (๒) การที่จะใช้ชีวิตให้ประสบผลสำเร็จนั้นจะต้องไม่ประมาทในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขต่าง ๆ ซึ่งสังคมไทยยังตระหนักในเรื่องอันตรายของอบายมุขน้อยมาก

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าอุชชยสูตร เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นพระสูตรที่มีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องสำคัญ ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการกำหนดเป้าหมายในการ

^๓อง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๕.

^๔อง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๖.

^๕อง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๗.

ดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท และแนวทางในการดำเนินชีวิตไปตามแนวทางของคำสอนนั้นให้ประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะเข้าไปศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรนี้เพื่อนำเอาความรู้เรื่องดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิตและเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้ให้กับสังคมต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

- ๒.๑ เพื่อศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาของอุชชยสูตร
- ๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมธรรมที่ปรากฏในอุชชยสูตร
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมธรรมที่ปรากฏในอุชชยสูตร

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ เอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่าพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร

(๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสารวารสารที่เกี่ยวข้อง

(๓) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

๔. ผลการวิจัย

จากการดำเนินการศึกษาวิจัยในเรื่องของอุชชยสูตรมาทั้งหมดจะพบว่า คำว่า อุชชยสูตรนี้เป็นชื่อที่เอาชื่อของพราหมณ์ผู้เข้าไปกราบทูลถามพระพุทธองค์คืออุชชยพราหมณ์ มาตั้งเป็นชื่อของพระสูตร ดังนั้น พระสูตรนี้จึงได้ชื่อว่า อุชชยสูตร ซึ่งจะพบว่าพระสูตรนี้มีที่มาคือมีปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓ อังคุตรนิกาย สัตตกนิบาต ในหมวดตปุณณาสกซึ่งเป็นการจัดพระสูตรขนาดเล็กไว้ในหมวดเดียวกัน โดยจัดเป็นกลุ่มได้ทั้งหมดกลุ่มละ ๕๐ สูตรโดยอุชชยสูตรนี้มีอยู่ในโคตมีวรรค มี ๑๐ สูตร เป็นพระสูตรที่มีขนาดสั้น ๆ มีเนื้อหาไม่มากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการถามปัญหา

ของอุชชยพราหมณ์เกี่ยวกับการขอให้พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นประโยชน์ในภพนี้และประโยชน์ในภพหน้า เนื่องจากพวกตนเป็นคฤหัสถ์การที่จะไปเรียนรู้หรือฟังหลักธรรมที่มีความละเอียดลึกซึ้งได้นั้นจึงถือว่าเป็นเรื่องยาก เมื่อเป็นเช่นนั้นพระพุทธรองค์จึงทรงแสดงธรรมที่เป็นประโยชน์ในภพนี้แก่ชาวบ้าน ๔ ประการ และธรรมที่เป็นประโยชน์ในภพหน้าของชาวบ้านอีก ๔ ประการทั้งนี้ก็เพื่อว่าพวกตนเองจะได้มีกรอบในการคิดวางแผนเพื่อที่จะได้เสาะแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ไปเพื่อประโยชน์ในการเลี้ยงตัวและเลี้ยงครอบครัวให้มีความสุขได้ โดยพระสูตรนี้กล่าวถึงการสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์โดยใช้หลักธรรมคือ

(๑) ติฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หรือหลักธรรมที่ช่วยให้มนุษย์เราสามารถที่จะสร้างปัจจุบันนี้ให้มั่นคงได้ด้วยหลักธรรม ๔ ประการ คือ (๑) อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการหมั่น (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา (๓) กัลยาณมิตตัตตา ถึงพร้อมด้วยการมีมิตรที่ดี และ (๔) สมชีวิตา รู้จักการใช้จ่ายอย่างมีประมาณในการบริโภคมีการใช้จ่ายหรือการดำเนินชีวิต เป็นต้น โดยมีหลักในการจดจำหลักการทำงานเอการสร้างฐานะนี้ว่า รู้จักหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร ใช้ชีวิตให้เหมาะสม”

(๒) หลักคำสอนเรื่องอบายมุข หรือ ปากแห่งความเสื่อม เป็นหลักธรรมเกี่ยวกับช่องทางที่ผู้หวังในการสร้างฐานะไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง เนื่องจากว่าเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข ๔ ประการนี้แล้วย่อมเป็นเหตุให้สูญเสียทรัพย์สินได้ โดยอบายมุข ๔ นั้นก็ได้แก่ (๑) การเป็นนักเลงหญิง หรือเรียกกันว่าเป็นคนเจ้าชู้เที่ยวแสวงหาความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกับผู้หญิงไปทั่ว (๒) การเป็นนักเลงสุรา หมายถึงการเป็นคนชอบดื่มเหล้าและติดเมรัย คือยาเสพติดต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งของความประมาท และเป็นที่ตั้งแห่งความหลงลืมสติและมีความประมาท (๓) การเป็นนักเลงการพนัน หมายถึงการเป็นคนทีหลงใหลในการเล่นการพนันจนไม่อาจจะเลิกได้ (๔) การคบคนชั่วเป็นมิตร หมายถึง การคบคนพาลที่จะนำไปสู่การกระทำความผิดหรือความเสื่อมเสียต่าง ๆ เป็นต้น

(๓) หลักธรรมเรื่องสัมปรายิกัตถประโยชน์ หมายถึงหลักธรรมที่จะสามารถสร้างความมั่นใจให้เกิดกับชีวิตในอนาคต กล่าวคือเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรม ๔ ข้อนี้แล้วย่อมจะเกิดความมั่นใจและมีความหวังหลังจากที่ได้จากโลกนี้ไปแล้วว่าจะมีสุคติเป็นที่หวัง โดยหลักสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ ประการนั้นก็ได้แก่ (๑) สัทธาสัมปทา หมายถึงเชื่อการตรัสรู้ของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา) (๒) สีลสัมปทา หมายถึงมีศีล ๕ (๓) จาคสัมปทา หมายถึงมีใจปราศจากความตระหนี่ เสียสละ (๔) ปัญญาสัมปทา หมายถึงมีปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดและความดับของสังขาร ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

(๔) หลักธรรมที่เป็นเงื่อนไขของการทำชีวิตให้รุ่งเรืองหรือเสื่อม ว่าการที่จะทำชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองหรือไม่นั้นต้องมีหลักการที่จะทำให้เกิดสิ่งนั้นอยู่อย่างละ ๔ ได้แก่ (๑) ทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ คือ (๑) เป็นนักเลงหญิง (๒) เป็น นักเลงสุรา (๓) เป็นนักเลงการพนัน (๔) มีมิตรชั่ว (๒) ส่วนทางเจริญแห่งโภคทรัพย์มีนัยตรงกันข้าม

สรุปว่า ในสูตรนี้มีหมวดธรรม ๔ หมวด หมวดละ ๔ ประการ จัดเป็น หมวดธรรมคู่ได้ ๒ คู่ คู่ละ ๘ ประการ คือ

คู่ที่ ๑ ธรรมที่เป็นประโยชน์ในภพนี้ ๔ ประการกับธรรมที่เป็นประโยชน์ในภพหน้า ๔ ประการ (รวมเป็นธรรม ๘ ประการ)

คู่ที่ ๒ ทางเสื่อมแห่งโกศทรัพย์ ๔ ประการกับทางเจริญแห่งโกศทรัพย์ ๔ ประการ (รวมเป็นธรรม ๘ ประการ)

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างในเรื่องของหลักธรรมนั้นในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการใช้ชีวิตให้พร้อมมูลใน ๒ โลก คือ (๑) ในโลกนี้ว่าจะใช้ธรรมอะไร และเว้นธรรมอะไรเพื่อที่จะทำให้ชีวิตนั้นประสบความสำเร็จหรือต้องเว้นอะไรบ้าง (๒) ในโลกหน้า ควรเตรียมอะไรไว้เพื่อก่อให้เกิดที่พึงเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว โดยหลักการทั้ง ๒ ประการนี้ถือว่าเป็นหลักการที่มนุษย์ในระดับชาวบ้านทั่วไปจะต้องคำนึงถึงหรือต้องวางท่าทีให้เหมาะสมกับสิ่งที่เกิดขึ้นในขณะที่มีชีวิต

๕. บทสรุป

จากการศึกษาความสำคัญของหลักธรรมในอุชชยสูตรจะพบว่า (๑) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์นั้นถือว่าเป็นหลักคำสอนหรือหลักธรรมที่มีความสำคัญ (๑) มีความสำคัญในฐานะที่เป็นแผนหรือเป้าหมายในการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต (๒) ทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนเชื่อฟังนับถือ (๓) เป็นเป้าหมายที่สำคัญของชีวิต (๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ เป็นคำสอนที่ทรงแสดงเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักการกำหนดโลกหน้าไว้ให้ตัวเองเมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกนี้สมบูรณ์แล้วก็ต้องเตรียมความพร้อมไว้ในโลกหน้าด้วย โดยความสมบูรณ์ความพร้อมในโลกหน้านั้นพระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “เป้าหมายที่เมื่อเวลาเราละจากโลกนี้ไปแล้ว” หากไม่กำหนดเป้าหมายนี้ไว้ก็ถือว่าเป็นการเตรียมทางเพียงเส้นเดียวคือเส้นที่กำลังเดิน แต่ลืมเตรียมทางที่กำลังจะมาถึงหรือเส้นทางที่มีอยู่ในอนาคตเอาไว้ การที่จะมีชีวิตที่สมบูรณ์นั้นพระพุทธองค์เห็นว่าเราต้องเตรียมการหรือสร้างความมั่นคงในโลกทั้งสองเอาไว้พร้อม ๆ กันด้วย (๓) คำสอนเรื่องอบายมุข ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งอบายมุขไว้เป็น ๒ หมวด คือ (๑) อบายมุข ๔ ได้แก่ เป็นนักร้องหญิง นักร้องสุรา นักร้องการพนัน และคบคนชั่วเป็นมิตร และ (๒) อบายมุข ๖ ได้แก่ ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร และเกียจคร้านในการทำงานหากประพฤติเข้าแล้วก็เกิดเหตุให้เกิดความฉิบหาย ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ร่างกายเหมือนกันทุกข้อ

เมื่อนำหลักธรรมทั้งหมดมาวิเคราะห์เชิงประยุกต์เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในปัจจุบันจะพบว่า หลักคำสอนเรื่องทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์นั้นสามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้ คือ (๑) ปัญหาการขาดความเพียรโดยใช้อุฏฐานสัมปทา (๒) ปัญหาการไม่รู้จักประหยัดทรัพย์โดยใช้อารักขสัมปทา (๓) ปัญหาการคบคนพาลโดยใช้กัลยาณมิตตา (๔) ปัญหาการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะโดยใช้สมชีวิตา ส่วนการแก้ไขปัญหามุข ๔ ก็ใช้หลัก การไม่เป็นนักร้องทั้ง ๔ ด้านก็จะสามารถแก้ไขได้ นอกจากนั้นยังมีการประยุกต์หลักการนำไปใช้เกี่ยวกับสัมปรายิกัตถประโยชน์ที่ชาวพุทธจะต้องมีความเชื่อมั่นในพระพุทธองค์มีศีลสมบูรณ์และมีการให้ทานรวมถึงมีสติปัญญาในการตัดสินใจการกระทำที่เป็นสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **สังคมทุรชน : ยุทธศาสตร์แห่งความล่มสลายของสังคม.**

กรุงเทพมหานคร : ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๓๙.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒน และวิธาน สุชีวกุปต์. **หลักการดำรงชีวิตในสังคม.** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดี สุรเตโช. **หลักการพัฒนาตน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง,

๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมบุญชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____. **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระครูโพธิธรรมานุกุล บรรเทา ชุตจัน. “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อ

แก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อในพระวินัยปิฎก
An Analytical Study of the Behavior of the Obstinate Buddhist Monks in
Vinaya Tipitaka

พระสมพร ธรรมกาโม (จุลเอียด)^๑

Phrasomporn Dhammagamo (Juleiad)

ดร. อธิเทพ ผาธา^๒

Dr. Athithep Phatha

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์อุชชยสูตร มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาพฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อในพระวินัยปิฎก และเพื่อศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อในพระวินัยปิฎก โดยมีระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบการวิจัย เชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุหัวดื้อในพระวินัยปิฎก มีพัฒนาการมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์แล้วตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมา ภิกษุหัวดื้อโดยมากจะเป็นคนที่ว่ายากสอนยาก ไม่นำพาต่อการอบรมสั่งสอนของผู้รู้หรือผู้ที่มีศีลเป็นที่รัก และไม่ละอาย เป็นคนทุศีลรวมกลุ่มกันหรือดื้อเป็นส่วนบุคคลตามแต่จริตและความประสงค์ของบุคคลและกลุ่ม นอกจากนี้จะพบว่า พฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อมีผลกระทบอยู่ ๒ ประการก็คือ (๑) ผลกระทบต่อตนเอง (๒) ผลกระทบต่อสังคม โดยพระพุทธองค์ทรงมีพุทธวิธีแก้ไขปัญหามาตามหลักการของพระธรรมวินัย

คำสำคัญ : พฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อในพระวินัยปิฎก

Abstract

This article is significant part of thesis entitled “An Analytical Study of the Behavior of the Obstinate Buddhist Monks in Vinaya Tipitaka”. The thesis has three objectives, namely (1) to study the behavior of the Obstinate Buddhist Monks in the discipline of Tipitaka and (2) to study and analyze the behavior of the Obstinate

^๑นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A. Student, Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒อาจารย์ที่ปรึกษา, อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Advisor, Permanent Lecturer, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Buddhist Monks in the discipline of the Tipitak. Research methodology based on documentary research by using descriptive analysis. The results of the study were as follows:

The research found that the obstinate Buddhist monks in the discipline of Tipitaka have evolved from the enlightenment of the Buddha and set up a monk with the form of the administrative structure of the monk. The most of the Obstinate Buddhist Monks are very difficult to teach. They do not lead to the teachings of those who know or those who have a sacred love and are not ashamed to be a person.

All of them are precepts are grouped together or stubbornly as personal, as per the wishes and wishes of individuals and groups. Moreover, the effect of the behavior of the obstinate Buddhist Monks, was found that 2 kind: (1) self-impact (2) impact on society and the Buddha has a Buddhist solution to the problem by the discipline of Tipitaka.

Keywords: the Behavior of the Obstinate Buddhist Monk in Vinaya Tipitaka.

๑.บทนำ

เมื่อเอ่ยถึงพฤติกรรมที่เรียกว่าดื้อในความเข้าใจของคนทั่วไปคงหมายถึง ความซนความแก่นของเด็ก ๆ ซึ่งความเป็นจริงแล้วเราอาจจะเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคำนี้ได้ ตามความหมายของพจนานุกรมไทย คำว่าดื้อนั้น แปลว่า ไม่ยอมเชื่อฟังหรือทำตาม และมีคำอธิบายเพิ่มเติม คือ ดื้อ ดึง หมายถึงการขัดขืนจะเอาชนะ ดื้อด้าน หมายถึงดื้อเสียจนชิน ดื้อแพ่ง หมายถึง ไม่ยอมฟังเหตุผล ขัดขืนไม่ปฏิบัติตามหรือไม่ยอมให้ความร่วมมือ^๑ จากความหมายดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า พฤติกรรมที่เรียกว่า ดื้อนั้น เป็นพฤติกรรมที่ขัดขืนไม่ทำตามต้องการเอาชนะอย่างไม่มีเหตุผล

ในสมัยพุทธกาลนั้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศศาสนาแล้วทรงรับบุคคลากรเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก ซึ่งต่างก็มาจากที่หลาย ๆ แห่ง ต่างจิตต่างใจ ดังนั้นจึงมักจะมีบางกลุ่มบางพวกที่มีพฤติกรรมที่เรียกว่า "ดื้อ" รวมอยู่บ้าง ซึ่งพระภิกษุหัวดื้อนี้เองที่เป็นต้นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยหลาย ๆ ข้อ จึงจะเห็นว่าภิกษุหัวดื้อนั้นก็มีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ

จากการศึกษามาจะพบว่าคนในสมัยพุทธกาลนิยมมีพรรคพวกไปไหนมาไหนก็นิยมไปเป็นกลุ่ม หรือนิยมเรียกกันเป็นคณะเป็นพรรคพวก เช่น กษัตริย์ลิจฉวี ซึ่งก็ไม่นิยมจำเพาะเจาะจงเรียกชื่อคนนั้นคนนี้ถ้ามาจากกรุงเวลีสักก็จะเรียกว่า กษัตริย์ลิจฉวี เป็นต้น นอกจากนั้นในส่วนของคนสามัญธรรมดา ก็เช่นเดียวกัน ก็จะเรียกชื่อในนามกลุ่ม เช่น กลุ่มภัททิยกุมาร ซึ่งมีอยู่จำนวน ๓๐ คนที่มักจะกันออกไปหาความสำราญนอกเมืองเป็นประจำ ดังนั้น เมื่อคนเหล่านั้นบวชโดยส่วนมากก็มักจะบวชกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ เป็นพรรคพวกและเมื่อบวชมาแล้วก็มักจะจับกลุ่มกันเป็นพรรคพวก หรือยึดกลุ่ม/

^๑สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๔๓.

พวกของตนเองอยู่อย่างนั้น ในบางสาวกถูกพระพุทธร่องค์ทรงตำหนิอยู่บ่อย ๆ เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม สนทนาหรือจะทำอะไร ๆ ก็มักจะทำเป็นกลุ่มว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าทำเพราะการรวมกลุ่มมักจะเกิดการ พุดคุย สนทนากันทำให้ไม่มีการเร่งปฏิบัติธรรมเพื่อหวังนิพพานหรือมรรคผลขึ้นได้ขึ้นหนึ่งแต่อย่างใด จะพบว่าพระภิกษุที่บวชมาแล้วมักจะมีชื่อเรียกกันตามกลุ่มของตน เช่น ปัญจวัคคีย์ ซึ่งคำว่า วรค หรือวัคคะ นั้นหมายถึง กลุ่มหรือกลุ่มพระที่มีพฤติกรรมหัวดื้อที่เฝือสร้างความุ่นวายให้กับคณะสงฆ์ อยู่บ่อย ๆ ก็คือพระกลุ่มฉัพพัคคีย์ หรือกลุ่มพวก ๖ ซึ่งกลุ่มนั้นจะมีพระอยู่ ๖ รูป เป็นต้น นี่เป็น ตัวอย่างของพฤติกรรมที่ชอบทำเป็นกลุ่มและพระที่อยู่กันเป็นกลุ่มจะด้วยความสนิทชิดเชื้อหรือด้วย เหตุผลอื่นก็ตามนี้มักจะมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่หลายที่และแต่ละคราวที่กลุ่มพระเหล่านี้แสดง พฤติกรรมออกมา ก็จะเป็นปฐมบัญญัติหรือเป็นเรื่องราวที่สงฆ์จะต้องนำไปฟ้องหรือกราบทูลให้แกพระ พุทธร่องค์ให้ทรงทราบทุกครั้ง

สำหรับพฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อที่ปรากฏตามคัมภีร์คือมีทั้งที่เป็นพฤติกรรมรายบุคคล และพฤติกรรมกลุ่ม สำหรับพฤติกรรมรายบุคคลเป็นพฤติกรรม “ดื้อ” เฉพาะตัวเองไม่เกี่ยวกับกลุ่ม ได้แกพระอุปันนทศากยบุตร, พระอุทายี, พระฉันนะ เป็นต้น ส่วนพฤติกรรมดื้อแบบกลุ่มก็จะเป็นการ แสดงพฤติกรรมเป็นกลุ่ม ซึ่งผลจากการศึกษาในแต่ละกลุ่มของภิกษุหัวดื้อมีบางกลุ่มที่สามารถระบุ ผู้นำรูปสำคัญของกลุ่มได้ดังนี้ คือ

ก. กลุ่มพระฉัพพัคคีย์ได้แกกลุ่มพระภิกษุผู้ก่อการในคณะสงฆ์จำนวน ๖ รูป (ฉ+วคค = พวก ๖) ซึ่งมีภูมิลำเนาที่แตกต่างกันแต่มีพฤติกรรมที่คล้าย ๆ กัน

ข. กลุ่มพระเทวทัต ได้แกกลุ่มพระภิกษุผู้มีอำนาจทางการเมืองอยู่ในมือเพราะถือช้างของ พระเทวทัต ซึ่งเป็นเจ้าชายกรุงเทวทหะ และมีศักดิ์เป็นพี่ชายอดีตชายาของพระพุทธร่องค์ด้วย จึงทำให้ มีผู้เข้ากลุ่มและจงรักภักดีอยู่มาก เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดจากพระกลุ่มนี้มักจะมี ความรุนแรงถึงขั้นทำให้ คณะสงฆ์ปั่นป่วนและมีปัญหา ซึ่งสมาชิกหรือแกนนำกลุ่มนอกจากจะมีพระเทวทัตแล้วก็มีพระโกกาลิ กะ^๔ เป็นลูกน้องคนสนิท

ค. ภิกษุกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ปรากฏชื่อ เช่น พวก ๑๗ (สัตตรสวัคคีย์) ภิกษุชาวเมืองวัชชี, ชาวเมืองอาหวิ หรือถ้าไม่สังกัดเมืองใดเมืองหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็จะถูกกล่าวถึงในนามของกลุ่ม ภิกษุหลายรูป^๕

สำหรับพฤติกรรมของภิกษุหัวดื้อที่ส่งผลกระทบต่อพระวินัยก็มีอยู่หลายประการ เริ่ม ตั้งแต่การละเมิดพระวินัยที่พระพุทธร่องค์ได้บัญญัติไว้แล้วหรือการแสดงพฤติกรรมเสียหายเป็นเหตุให้มีการบัญญัติพระวินัย ซึ่งผลจากการแสดงพฤติกรรมดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียกับ

^๔ วิ.ม.(ไทย)๑/๔๑๗/๔๔๔

^๕ วิ.ม. (ไทย)๒/๕๕๗/๗๓

พระพุทธานุภาพก็คือ ผลดีทำให้มีการบัญญัติพระวินัย ผลเสียก็คือก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีต่อพระศาสนาหรือต่อคณะสงฆ์

จากการศึกษาจะพบว่าในอดีตการศึกษาพระพุทธานุภาพเรามักแต่จะคำนึงถึงพฤติกรรมที่ดีของพระแต่ไม่เคยมีใครคิดที่จะหันมาศึกษาถึงพฤติกรรมด้านลบของพระ การมองพระแต่ในด้านดีนั้น เรามักจะให้ค่าพระสูงเกินกว่าความเป็นจริง เช่น เห็นว่าพระทุกรูปดีเหมือนกันหมด หรือเมื่อพบพระทำไม่ดีก็เหมารว่าพระเลวทั้งหมด ซึ่งสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า เรามองอะไร ๆ แต่ในด้านเดียวอย่างเดียวโดยไม่คิดถึงความผิดพลาดก็มักจะเข้าใจไม่ได้ เมื่อเวลาที่พลาดมาถึง เฉกเช่นเดียวกับการมองพระเฉพาะส่วนดี เมื่อเจอพระทำไม่ดีบางคนถึงกับรับไม่ได้ ดังนั้น จึงเป็นเหตุสำคัญทำให้ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยในเรื่องนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดีในพระวินัยปิฎก” สำหรับ วัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๒ ข้อ คือ

๒.๑ เพื่อศึกษาพฤติกรรมของภิกษุหัวดีในพระวินัยปิฎก

๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดีในพระวินัยปิฎก

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดีในพระวินัยปิฎก โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่เอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่าพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวดีในพระวินัยปิฎก

(๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสารวารสารที่เกี่ยวข้อง

(๓) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

๔. ผลการวิจัย

จากการดำเนินการศึกษาวิจัยในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎกมาทั้งหมดจะพบว่าประเด็นที่เป็นสาระสำคัญของเรื่องทั้งหมดดังนี้

(๑) ประเด็นเรื่องพัฒนาการของกลุ่มพระภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎก พบว่าพัฒนาการของพระภิกษุหัวต้อนั้นมีพัฒนาการมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์แล้วตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมา โดยมีรูปแบบของการจัดโครงสร้างการปกครองสงฆ์โดยมีพระธรรมวินัยเป็นแก่นในการปกครอง และมีสังฆเป็นผู้ดำเนินการปกครองแทนพระพุทธองค์ภายใต้กรอบของการดำเนินการในเรื่องของพระวินัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว โดยพระวินัยนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาจากการกระทำความผิดของบรรดาภิกษุหัวต้อทั้งหลายที่ได้ละเมิดพระธรรมวินัยจนพระพุทธองค์ต้องบัญญัติเป็นสิกขาบทไว้ ดังนั้น พัฒนาการของภิกษุหัวต้อจึงเกิดมาจากการพัฒนาการในเรื่องการก่อตั้งองค์กรสงฆ์ของพระพุทธองค์ โดยพฤติกรรมของเหล่าพระภิกษุหัวต้อนี้ก็คือเป็นผู้ที่ไม่มีความละอายและกระทำความผิดที่ขัดแย้งต่อพระวินัยอยู่ตลอดเวลา โดยพระภิกษุหัวต้อหรือพฤติกรรมของพระภิกษุหัวต้อนั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ต้อเป็นรายบุคคล ได้แก่พระฉนณะ หรือพระอุทายี เป็นต้น และ(๒) ต้อเป็นรายกลุ่ม ได้แก่กลุ่มของพระฉัพพัคคีย์และกลุ่มพระเทวทัต

(๒) ประเด็นพฤติกรรมของภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎก พบว่าพฤติกรรมของภิกษุหัวต้อที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกนั้นจะพบว่า ภิกษุหัวต้อโดยมากจะเป็นคนที่ว่ายากสอนยาก ไม่นำพาต่อการอบรมสั่งสอนของผู้รู้หรือผู้ที่มีศีลเป็นที่รัก และไม่ละอาย เป็นคนทุกศีลรวมกลุ่มกันหรือต้อเป็นส่วนบุคคลตามแต่จริตและความประสงค์ของบุคคลและกลุ่ม โดยจากการศึกษามาทั้งหมดพบว่าพฤติกรรมของภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎกนั้นก็ศึกษาได้จากกรณีของพระภิกษุเหล่านี้ก็คือ (๑) กรณีพฤติกรรมที่ต้อเป็นรายบุคคล ได้แก่ (๑) กรณีของพระเทวทัต ที่พยายามทำร้ายพระพุทธองค์และทำสังฆเภทเพื่อแยกสงฆ์ให้แตกจากกัน (๒) กรณีของพระอุทายี ท่านเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมที่กระด้างมักประสพทุกข์สลดและแสดงการกระทำที่ไม่เหมาะสมหลายประการ (๓) กรณีของพระธนิยะ เป็นต้นบัญญัติของการโกงไม้ของพระเจ้าพิมพิสาร (๔) กรณีของพระติสสะ เป็นพระหัวต้อร้ายคล้ายๆกับพระฉนณะ (๕) กรณีของฉนณะ เป็นพระภิกษุที่บวชเมื่อแก่มีทิฏฐิกล้า กระด้างและไม่ยอมรับการสั่งสอนจากผู้อื่น (๖) กรณีพระอุปนันทากยบุตร เป็นพระที่มีพฤติกรรมแหวกแนวคล้ายๆกับพระอุทายี (๒) พฤติกรรมของภิกษุหัวต้อรายกลุ่ม (๑) กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์ (๒) กลุ่มพระเทวทัต โดยที่กลุ่มพระหัวต้อเหล่านี้ได้เป็นผู้ก่ออธิกรณ์และเป็นต้นบัญญัติพระวินัยจำนวนมาก

๕. บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎกมาทั้งหมดจะพบว่า พฤติกรรมของภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎก มีเรื่องที่ต้องศึกษาที่สำคัญก็คือ

(๑) ผลกระทบของพฤติกรรมภิกษุหัวต้อนั้นก็มีอยู่ ๒ ประการก็คือ (๑) ผลกระทบต่อตนเองก็คือผู้ที่เป็ภิกษุหัวต้อจะต้องได้รับผลจากการกระทำของตนเองก็คือบาปกรรม (๒) ผลกระทบต่อสังคมก็คือ (๑) ทำให้เกิดการละเมิดหลักการคือพระธรรมวินัย (๒) การก่อกวนหมู่คณะ (๓) การทำลายสงฆ์ให้แตกกัน (๔) การทำให้พระสัทธรรมเสื่อม

(๒) นอกจากนั้นจะพบว่าการแสดงพฤติกรรมของภิกษุหัวต้อนั้นมีมูลเหตุสำคัญก็คือ (๑) เป็นผู้มีความปรารถนาที่เป็นบาป (๒) เป็นผู้ยกตน ข่มผู้อื่น (๓) เป็นผู้มักโกรธ ถูกความโกรธครอบงำแล้ว (๔) เมื่อถูกใจแล้วไม่สงบ (๕) เป็นผู้ลบหลู่คุณท่าน ตีเสมอ (๖) เป็นผู้ริษยา ตระหนี่ (๗) เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา (๘) เป็นผู้กระด้าง มักดูหมิ่นผู้อื่น (๙) เป็นผู้ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ถือรั้น สลัดไถ่ยาก (๑๐) ความเป็นผู้ทุศีล ไม่เอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย (๑๑) ความเป็นผู้ที่เกียจคร้าน (๑๒) ความไม่มีศรัทธา

(๓) นอกจากนั้นผลการศึกษาจะพบว่าพระพุทธองค์ทรงมีพุทธวิธีแก้ไขปัญหการประพฤตเสียหยาของพระภิกษุหัวต้อไว้ดังนี้ คือ (๑) ตำหนิ + บัญญัติเป็นสิกขาบทที่เรียกว่าเป็น“อาทิพรหมจริยาสิกขา” (๒) ทรงดำเนินการแก้ไขพฤติกรรมโดยใช้อธิกรณ์สมณะ (๓) ทรงแก้ไขปัญหโดยใช้กระบวนการด้านการลง “นิคหกรรม” (๔) ทรงให้รวบรวมสิกขาบททั้งหมดเป็นอุเทศแล้วให้ยกแสดงทุกกึ่งเดือน

(๔) จากการศึกษวิเคราะห์จะพบว่าในการศึกษาพฤติกรรมภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎกนั้นพบว่ามีหลักธรรมที่แสดงเนื่องจากพฤติกรรมของพระภิกษุหัวต้อยู่หลายประการ ได้แก่ (๑) คำสอนเรื่อง ลามกสักการะ (๒) หลักคำสอนเกี่ยวกับมิตรชั่ว (๓) หลักธรรมเรื่องความเป็นผู้ว่ายาก ซึ่งมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ คือ(๑) ความยึดถือข้างข้างขึ้น (๒) ความพอใจในการโต้แย้ง (๓) ความไม่เอื้อเฟื้อ (๔) ความไม่เคารพ (๕) การไม่รับฟัง ในเมื่อถูกว่ากล่าวโดยชอบ(๖) คำสอนเรื่องความไม่ซื่อตรง (อนัชชวะ) (๗) คำสอนเรื่องความไม่อ่อนโยน (อมัททวะ) (๘) คำสอนเรื่องความไม่อดทน (อขันติ) (๙) คำสอนเรื่องความไม่เสถียร (อโสรัจจะ) (๑๐) คำสอนเรื่อง ความเป็นผู้มีวาจาหยาบคาย (อสาขัลยะ) (๑๑) คำสอนเรื่องการไม่รู้จักการต้อนรับ (อัปปสิสณณาร) (๑๒) คำสอนเรื่องความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรี (๑๓) คำสอนเรื่องความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค (๑๔) ความระลึกไม่ได้ (มูฐฐัสสัจจะ)

(๕) จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการศึกษาพฤติกรรมของภิกษุหัวต้อในพระวินัยปิฎก พบว่ามีคุณค่าจากการศึกษาอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) คุณค่าในด้านการศึกษา ได้แก่ (๑) คุณค่า

ด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง (๒) คุณค่าด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม (๒) คุณค่าในด้านการรักษาพระธรรมวินัย ได้แก่ (๑) ต้องรู้หลักของพระธรรมวินัย (๒) ต้องพัฒนาคนที่จะสามารถรักษาพระธรรมวินัย (๓) ต้องรู้แนวทางในการรักษาหลักการของพระธรรมวินัย และ(๓) คุณค่าในด้านการนำมาเป็นอุทาหรณ์

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, กรุงเทพมหานคร :

อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕

ศึกษาวิเคราะห์กรรมและการเกิดใหม่ที่ปรากฏในวิมานวัตถุ

An analytical study of Karma and reincarnation that appear in Vimanavatthu

น.ส.สิริรัศมี สิงห์สนธิ^๑

Miss Sirirasami Singhasonthi

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ, ดร.^๒

Phramaha Yutthana Narajettho, Dr.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวิมานวัตถุ ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรม และ ๓) เพื่อวิเคราะห์เรื่องกรรมในวิมานวัตถุ เป็นบทความเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า วิมานวัตถุ คือประมวลเรื่องของผู้เกิดในวิมานจำนวน ๘๕ เรื่อง แต่ละเรื่องเป็นเรื่องราวส่วนใหญ่เจ้าของเรื่องเป็นผู้เล่า เหตุที่เล่าเพราะมีผู้ถาม เหตุที่ถามเพราะเมื่อได้เห็นวิมานและทิพยสมบัตินั้น ๆ แล้วรู้สึกแปลกใจ รู้สึกชื่นชมยินดี จึงถามเพื่อขอทราบความเป็นมา พระพุทธเจ้าและพระเถระเป็นผู้ถามเทพบุตร เทพธิดาทั้งหลาย กรรมคือการกระทำอันประกอบด้วยเจตนา ในพระพุทธศาสนา แบ่งกรรมออกเป็น ๓ อย่าง คือ กุศลกรรม อกุศลกรรม และอัปายาทกรรม กุศลกรรมส่งผลให้ได้วิมานต่าง ๆ

คำสำคัญ : กรรม, วิมานวัตถุ

Abstract

This Article has three purposes: 1) to study introduction to Vimanavatthu, 2) to study the concept of Karma and 3) to analytical study of Karma in Vimanavatthu. It is the documentary article. The result from studying is found that Vimanavatthu is a compilation of 85 stories of the births of the castles. The reason for this is because people have asked, the reason for asking, when seeing the castles and other dhipaya treasures, was surprised. Feel joy therefore asked to know the history. The Lord Buddha and Thera asked the gods, goddesses. Karma is an action consisting of intention. In Buddhism, Karma is divided into 3 kinds, namely: wholesome, unwholesome and neutral conduct. Wholesome results in various castles.

Keywords: Karma and, Vimanvatthu

^๑นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A. Student, Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา, ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎก
ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Permanent Lecturer, Director of M.A. program, Tipitaka Studies, Department of Buddhism,
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

๑. บทนำ

ตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในส่วนของพระสูตรตันตปิฎกนั้น บางส่วนได้กล่าวถึงนรกสวรรค์ เทพบุตร เทพธิดา และวิมานต่างๆ มีชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่ศรัทธา มีความเชื่อมั่นในเรื่องนี้ ในโลกปัจจุบันนี้ยังมีปัญหาอยู่หลายเรื่องที่อยู่ในความสงสัยและความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ไม่ว่าเกี่ยวกับชาติหน้า ชาติหน้า ความดี ความชั่ว ตายแล้วเกิด นรก สวรรค์ เรื่องดวงวิญญาณที่จะต้องเกิดใหม่ เปนมูลเหตุให้เกิดนรกและสวรรค์ขึ้น เปนที่อยู่ของคนทำความชั่วและทำความดีสวรรค์จึงกลายเป็นรูป เปนถิ่นที่อยู่อันสำราญบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคารของผู้ทำความดี สวรรค์กลายเป็นที่เต็มไปด้วยทุกขทรมาน มีแต่ความนาเกลียด นากลัว และทารุณกรรม เปนที่ต้อนรับผู้ทำความชั่วเมื่อตายไปจากโลกมนุษย์ ปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน มักจะมีความรุนแรงขึ้นทุกวัน เนื่องจากบุคคลไม่ได้ใส่ใจในมนุษยธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์อันหมายถึง เบญจศีลและเบญจธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนเราจะต้องมีเครื่องระลึกอยู่เสมอเพื่อเตือนดำรงอยู่ในคุณธรรมอันประเสริฐ ในที่นี้ขอกล่าวถึงเทวดานุสติหมายถึง การระลึกถึงเทวดาหรือการระลึกถึงธรรมซึ่งทำให้มนุษย์เป็นเทวดา ในเบื้องต้นให้ระลึกถึงเทวดาในตนเองก่อน กล่าวคือความมีภาวะที่สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน เพราะมีคุณธรรม ๒ ประการคือ หิริความละอายต่อบาป และโอตตปัสสะ ความเกรงกลัวต่อบาปและความชั่วทั้งปวงอีกประการหนึ่ง ทานและศีล ก็จัดเป็นเทวดธรรมเช่นกัน ทาน คือ การให้การบริจาคนิสัย สอนศีลก็คือความประพฤติดีงดเว้นจากความชั่วเสียหายเป็นภัยทางกาย ทางวาจาด้วยความตั้งใจธรรม ๒ ข้อนี้ก็ส่งผลให้จิตใจของผู้ปฏิบัติมีภาวะที่สูงขึ้นเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้สวรรค์จึงเป็นสถานที่เกิดใหม่ของสัตว์ผู้ทำบุญทุกจำพวก บางลัทธิถือว่าเปนดินแดนอมตะ สัตว์ที่สามารถเขาถึงสวรรค์ได้แล้ว จะดำรงอยู่ในดินแดนนั้นตลอดไปโดยไม่กลับมาเกิดในภูมิอื่นอีก และเรื่องราวเหล่านี้มีปรากฏในวิมานวัตถุเป็นสวนหนึ่งของคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสูตรตันตปิฎก ซึ่งพูดถึงความดีที่บุคคลทั้งชายและหญิงได้ทำไวขณะเป็นมนุษย์อันเป็นเหตุทำให้ได้วิมาน พวกเขาทำความดีตามหลักพุทธธรรมอะไรหรือจึงเป็นเหตุให้ได้วิมาน และเนื้อหาสาระของวิมานวัตถุที่ว่าด้วยเทวดาที่เป็นเจ้าของวิมานนั้น ๆ

๒. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวิมานวัตถุ

ประเด็นเกี่ยวกับคัมภีร์วิมานวัตถุ จะกล่าวถึงในประเด็น ความหมายตามรูปศัพท์ของวิมานวัตถุ ที่มาของชื่อ ที่มาของเรื่อง รูปแบบของเรื่อง และประเภทของวิมาน มีรายละเอียดดังจะกล่าว ดังนี้

๒.๑ ความหมายตามรูปศัพท์ของวิมานวัตถุ

วิมานวัตถุ ประกอบด้วยคำ ๒ คำคือ วิมาน + วัตถุ (วัตถุ) คำว่า วิมาน แปลว่า ที่อยู่ของเทวดา, เทววิมาน, เรือน ๗ ชั้น^๓ คำว่า วัตถุ แปลว่า เป็นที่ตั้งแห่งอานิสสงส์, เป็นที่โปรยแห่งอานิสสงส์, เป็นที่หลังแห่งอานิสสงส์, เป็นที่หลังอานิสสงส์, ที่อยู่, ที่ตั้งบ้านเรือน^๔

^๓ พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๕๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต) ได้วิเคราะห์ความหมายของรูปศัพท์ว่า “วิมาน” ตามรากศัพท์ มีใจความว่า สถานที่อันเป็นที่เดินไปในอากาศของพวกเทวดา, ที่อันกรรมกำหนดโดย พิเศษ, ที่อันกรรมที่ประพฤติดีแล้วเนรมิตให้โดยพิเศษ, ที่อันกรรมเนรมิตไว้โดยมีสัณฐานเหมือนนก คือ ล่องลอยอยู่บนฟ้า, ที่ที่ถูกลบถือว่าวิเศษสุดเพราะประกอบด้วยความงดงามอย่างวิเศษ,ที่ที่พึงปรารถนาโดย วิเศษ^๕

เมื่อรวมกัน จึงมีความหมายว่า สถานที่อันเป็นที่หลังอันสงฆ์คือที่อยู่ของเทวดา ซึ่งเป็นความหมาย ที่ประสงค์เอาในคัมภีร์วิมานวัตถุ หรือจะหมายถึงสถานที่อยู่ของพวกเทวดาที่เป็นวิมานต่าง ๆ ซึ่งได้รับเพราะ กุศลกรรมที่ทำได้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั่นเอง

๒.๒ ที่มาของชื่อเรื่อง^๖

วิมานวัตถุ แปลว่า เรื่องวิมาน, ที่ตั้งของวิมาน หรือ เรื่องของผู้เกิดในวิมาน ในที่นี้หมายถึงประมวล เรื่องต่าง ๆ ของพวกเทพบุตรและเทพธิดาผู้เกิดในวิมานหรือ ผู้ได้วิมาน และเล่าประวัติของตนเองว่าได้ทำกุศล กรรมอะไรไว้จึงได้วิมานเช่นนั้น

คำว่า วิมาน หมายถึง ที่เล่นที่อยู่ของเหล่าเทวดาหรือเทพ ซึ่งถือว่าเป็น สถานที่อันประเสริฐเพราะ เกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งกุศลกรรมของเทวดาผู้เป็นเจ้าของ วิมานนั้น ๆ วิมานเหล่านี้จึงรุ่งเรืองสว่างไสวแพรว พราวหลากสีด้วยอำนาจแห่งรัตนชาติ ต่าง ๆ มีรูปทรงอันวิจิตรบรรจง มีขนาดต่าง ๆ คือ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์ บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง กว่า ๑๒ โยชน์บ้าง ภายในวิมานเหล่านั้นมีเครื่องประดับตกแต่งสวยงาม และเพียบพร้อม ด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคอันเป็นทิพย์มากมาย ความแตกต่างของวิมานเหล่านั้นขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่เจ้าของ วิมานได้สั่งสมไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เช่น เป็น วิมานทองคำบ้าง วิมานเงินบ้าง วิมานแก้วมณีบ้าง วิมานแก้ว ไพฑูรย์บ้าง วิมาน แก้วพลีบ้าง หรือต่างกันที่ขนาดเช่น วัดโดยรอบ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง ชื่อวิมานวัตถุ ตั้งขึ้นเพื่อแสดงความเป็นมาของวิมานและเจ้าของวิมานต่าง ๆ จำนวน ๘๕ วิมาน หรือ ๘๕ เรื่อง

๒.๓ ที่มาของเรื่อง

วิมานวัตถุ คือประมวลเรื่องของผู้เกิดในวิมานจำนวน ๘๕ เรื่องดังกล่าวข้างต้น แต่ละเรื่องเป็นเรื่อง เล่าซึ่งส่วนใหญ่เจ้าของเรื่องเป็นผู้เล่า เหตุที่เล่าเพราะมีผู้ถาม เหตุที่ถามเพราะเมื่อได้เห็นวิมานและทิพย์สมบัติ นั้น ๆ แล้วรู้สึกแปลกใจ รู้สึกชื่นชมยินดี จึงถามเพื่อขอทราบความเป็นมา ผู้ถามได้แก่พระผู้มีพระภาคบ้าง (ใน กรณีที่เทวดานั้น ๆ ลงมาเฝ้า) ท้าวสักกะจอมเทพบ้าง (เมื่อทรงทราบประวัติของวิมานใดแล้ว ก็ ตรัสบอกแก่ ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระในกาลต่อมา) เทวดากันเองบ้าง พระเถระทั้งหลายบ้าง แต่ส่วนมากได้แก่ท่าน พระมหาโมคคัลลานเถระผู้เป็นเลิศทางฤทธิ์

^๕พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียง เชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒๐.

^๖มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า [๗-๑๕].

๒.๔ รูปแบบของเรื่อง

วิมานวัตถุแต่ละเรื่อง เป็นแบบการถาม-ตอบ ในรูปของคำถามที่เรียกกันว่า คาทา ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของพระพุทธพจน์ ๙ รูปแบบที่เรียกว่า นวักสัทธุศาสน์ ลักษณะการถาม ตอบในวิมานวัตถุ มิใช่การถามตอบแบบโต้ว่าทะเลาะประคารมเพื่อหักล้างวาทะหรือทฤษฎีของกันและกัน แต่เป็นแบบถามด้วยมุกตลกขบขัน เพื่อขอทราบสาเหตุที่ได้ทิพยสมบัตินั้น ๆ ผู้ตอบก็ตอบด้วยความเคารพ ด้วยไมตรีจิต และด้วยอารมณ์เบิกบานแจ่มใสในผลกรรมของตน

๒.๕ ประเภทของวิมาน

วิมานวัตถุแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) อิตถีวิมาน มี ๕๐ วิมาน แบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรคคือ ปฐมวรรค วิมาน มี ๑๗ วิมาน, จิตตลดาวรรค มี ๑๑ วิมาน, ปาริฉัตตวรรค มี ๑๐ วิมาน, มัญชิภูตวรรค มี ๑๒ วิมาน ๒) ปุริสวิมาน มี ๓๕ วิมาน แบ่งเป็นวรรคได้ ๓ วรรคคือ มหารวรรค มี ๑๔ วิมาน, ปายาสีวรรค มี ๑๐ วิมาน, สุนิกขิตตวรรค มี ๑๑ วิมาน^๗

๓. แนวคิดเรื่องกรรม

คำว่า กรรม แปลว่าการกระทำ โดยเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือว่าความตั้งใจจึงจะจัดว่าเป็นกรรม ทั้งนี้การกระทำทุกอย่างไม่ว่าจำเป็นหรือไม่จำเป็นต้องเป็นกรรมเสมอไป ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ^๘ กรรม จึงหมายถึง การกระทำที่มีความหมายเป็นคำกลาง ๆ คือเป็นการกระทำที่ไม่ถือว่าดีหรือชั่ว จะดูหรือช่วยอยู่ที่องค์ประกอบทางการกระทำคือ “เจตนา” เจตนาจะเป็นตัวกำหนดว่าการกระทำนั้นจะเป็นกรรม เมื่อทำกรรมแล้วก็จะได้รับผลเสมอเหมือนกันหมด จะมากหรือน้อย ช้าหรือเร็วเท่านั้น ดังนั้น เมื่อพูดถึงกฎแห่งกรรม ก็หมายถึง กฎแห่งความเป็นเหตุและผลกันนั่นเอง

๓.๑ ประเภทของกรรม

๓.๑.๑ ประเภทแห่งกรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การแบ่งกรรมในพระไตรปิฎกนั้น พบเห็นหลายลักษณะ ใช้การแบ่งตั้งแต่น้อยสุด ไปจนถึงมากที่สุด ขอนำมากล่าวเพียงบางส่วน ดังนี้

ในอกุศลสูตร ได้กล่าวถึงถึงกรรม ๒ ประการ ที่เป็นคุณลักษณะของพาลและบัณฑิต ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่เป็นอกุศล วจีกรรมที่เป็นอกุศล มโนกรรมที่เป็นอกุศล บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นคนพาล บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๓ ประการอะไรบ้างกายกรรมที่

^๗มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า [๑๒-๑๕]

^๘อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

เป็นกุศล วชิกรรมที่เป็นกุศล มโนกรรมที่เป็นกุศล บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุนี้^๙

นอกจากนี้ ในสาวัชชสูตร ยังกล่าวถึงกรรม ๓ อย่างซึ่งกรรม ๓ อย่างนี้เป็นกรกล่าวถึงประเภทของกรรม กำหนดโดยทางแห่งการกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจที่จัดเป็นกรรมเกิดได้ ๓ ทางคือ ทางกาย เรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วชิกรรม ทางใจ เรียกว่า มโนกรรม^{๑๐}

การกระทำทางกายและทางวาจาที่จัดเป็นกรรมจะต้องมีใจเข้าไปประกอบด้วยเสมอไป นั่นก็คือ จะต้องมีการเจตนาในการกระทำ แต่การกระทำทางใจนั้นลำพังความตั้งใจอย่างเดียวก็จัดเป็นกรรมได้ คนทั่วไปมักจะมองข้ามมโนกรรม โดยเห็นว่าความดีความชั่วจะต้องปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมทางกายหรือทางวาจา แต่สำหรับพุทธปรัชญานั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ใจ เพราะพฤติกรรมทางกายหรือทางวาจาเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดด้วยใจหรือความคิดที่เริ่มต้นขึ้นในใจ กายและวาจาเป็นเพียงผู้รับบัญชาจากใจเท่านั้น มโนกรรมที่นับว่าเป็นความชั่วที่ส่งผลร้ายแรงที่สุดก็คือ มิจฉาทิฏฐิ ที่แปลว่า ความเห็นผิด คำว่า ความเห็นผิด ที่จัดเป็นมิจฉาทิฏฐินี้ หมายถึง การเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่ากรรมดีกรรมชั่วหรือบาปบุญไม่มี ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบที่เข้าถึงความหลุดพ้นแล้วไม่มี ฯลฯ เมื่อมีมิจฉาทิฏฐิหรือความเห็นผิดย่อมเป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิดทางกายทางวาจา เมื่อมีการกระทำผิด ผลที่เป็นความทุกข์ความเดือดร้อนหรือความวิบัติก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้กระทำอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง ส่วนมโนกรรมที่จัดว่าเป็นความดีสูงสุดตามทัศนะของพุทธปรัชญาก็คือสัมมาทิฏฐิ ที่แปลว่า ความเห็นชอบ ในระดับธรรมดาสามัญ ความเห็นชอบได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ได้แก่ เห็นว่าบุญบาปหรือกรรมดีกรรมชั่วมี ผลของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง ฯลฯ ในระดับสูงสุดสัมมาทิฏฐิ หมายถึงการ การเห็นแจ้ง ในอริยสัจ ๔ ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง จิตหรือใจมีความสำคัญ

นอกจากนี้ยังแบ่งประเภทของกรรม โดยกำหนดเจตนาในการกระทำ กรรมที่จัดประเภทตามนัยนี้แบ่งเป็น ๓ อย่าง เช่นกันคือ

๑) กุศลกรรม คำว่า กุศลกรรม แปลว่า กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ดี กุศลกรรมนี้อาจเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ได้ เช่น คิดบริจาคทานเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้ประสบภัยธรรมชาติ ก็จัดเป็นกุศลกรรมฝ่ายมโนกรรม พุดชักชวนก็เป็นกุศลกรรมฝ่ายกายกรรม เป็นต้น

๒) อกุศลกรรม คำว่า แปลว่า กรรมไม่ดีหรือกรรมชั่ว เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากอกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ไม่ดี อกุศลกรรมนี้อาจเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ได้เช่นเดียวกับกุศลกรรม เช่น คิดจะยิงนกก็เป็นอกุศลกรรมฝ่ายมโนกรรม พุดชักชวนคนอื่นไปยิงนกก็เป็นอกุศลกรรมฝ่ายวชิกรรม ลงมือยิงนกด้วยตนเองก็เป็นอกุศลกรรมฝ่ายกายกรรม เป็นต้น

๓) อพยากตกรรม คำว่า อพยากตกรรม แปลว่า กรรมที่เป็นกลาง ๆ หรือการกระทำที่ไม่อาจจัดได้ว่าดีหรือชั่วทางศีลธรรม เป็นการกระทำที่เกิดจากอพยากตเจตนา หรือเจตนาที่เป็นกลาง ๆ ซึ่งไม่จัดอยู่ในฝ่ายกุศลหรือ

^๙ดูรายละเอียดใน อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๖/๑๔๔-๑๔๕, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๔๗/๓๔๖.

^{๑๐}อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๗/๑๔๕.

อกุศล เช่น หยิบแก้วน้ำที่วางอยู่บนโต๊ะทำงานจากที่หนึ่งไปวางไว้อีกที่หนึ่งเพื่อจะได้ทำงานสะดวก อย่างนี้ไม่จัดเป็น กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมทางศีลธรรม แต่ถ้าเห็นแก้วน้ำวางอยู่ใกล้มือเด็กเล็กที่กำลังเล่นสนุกสนานอยู่กับเพื่อน เกรงว่าเด็กจะเผลอทำแก้วน้ำแตกแล้วจะถูกแก้วบาดเอา จึงหยิบแก้วน้ำนั้นไปวางไว้ที่อื่นให้พ้นจากที่เล่นของเด็ก อย่างนี้จัดเป็นการกระทำที่อยู่ฝ่ายกุศลกรรม หรือตัวอย่างอื่น เช่น เข้าไปในห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่ง เห็นของที่เคย คิดอยากได้ก็หยิบขึ้นมาดูโดยยังไม่ได้ตัดสินใจว่าจะซื้อหรือไม่ซื้อ การกระทำอย่างนี้จัดเป็นการกระทำที่กลาง ๆ ไม่ได้ ไม่ชั่วทางศีลธรรม แต่ถ้าเห็นของที่ชอบใจแล้วหยิบขึ้นมาโดยเจตนาที่จะขโมย การกระทำอย่างนี้จัดเป็นอกุศลกรรม

โดยทั่วไปการจัดแบ่งประเภทของกรรมโดยถือเอาเจตนาเป็นหลักในการแบ่งนั้น ท่านแบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ กุศลกรรมกับอกุศลกรรม เท่านั้น แต่ในการดำรงชีวิตของบุคคลที่ดำเนินไปในแต่ละวันนั้น การกระทำของเขา ไม่ได้มีแต่ความดีกับความชั่วหรือกุศลกับอกุศลเท่านั้น แต่ยังมีการกระทำที่เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว ทางศีลธรรม เรียกว่า อภัยกตกรรม ที่เกิดจากอภัยกตเจตนาอยู่ด้วย และเป็นการกระทำส่วนมากในการดำเนินชีวิตในวันหนึ่ง ๆ ด้วยเช่น ทำงานจนถึงเวลาพักกลางวัน จึงเดินออกจากที่ทำงานไปซื้ออาหารรับประทานที่โรงอาหารหรือร้านที่ ใกล้เคียง พอถึงตอนเลิกงานตอนเย็นก็เดินออกจากที่ทำงานไปขึ้นรถประจำทางกลับบ้าน พอรถจอดตรงป้ายที่ใกล้ บ้านก็เดินลงจากรถ แล้วเดินต่อไปจนถึงบ้าน เมื่อเข้าไปในบ้านแล้วก็ผลัดเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว สวมใส่ชุดอยู่กับบ้าน แล้วนั่งพักผ่อน การกระทำทั้งหมดดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการกระทำที่เป็นกลาง ๆ ที่เรียกว่า อภัยกตกรรม ซึ่ง ไม่ได้จัดว่าดีหรือชั่วทางศีลธรรม เป็นการกระทำที่เกิดจากอภัยกตเจตนาหรือเจตนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่ทั้งกุศลและ อกุศล ด้วยเหตุที่การกระทำซึ่งเป็นกลาง ๆ มีอยู่ และมีอยู่เป็นส่วนมากของการกระทำเพื่อดำรงชีพอายุในแต่ละวัน ด้วย การจัดแบ่งประเภทของกรรมโดยถือเอาเจตนาเป็นหลักในการแบ่ง จึงควรรวมอภัยกตกรรมที่เกิดจากอภัยกต เจตนาไว้ด้วย^{๑๑}

๓.๑.๒ กรรมตามที่อยู่ภายในคัมภีร์อื่น ๆ

เมื่อกล่าวถึงเรื่องกรรมตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อื่น ๆ ในที่นี้ขอนำกรรม ๑๒ มากล่าว กรรม ๑๒ หรือกรรมสี่ ๓ หมวด ตามที่ท่านแสดงไว้ในอรรถกถาและฎีกาทั้งหลาย มีหัวข้อและความหมายโดยย่อ ดังนี้^{๑๒}

หมวดที่ ๑ ว่าโดยกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล

๑. *ทิวฐธรรมเวทณียกรรม* กรรมให้ผลในปัจจุบันคือภพนี้ ได้แก่ กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่กระทำ ในขณะที่แห่งชวนจิตดวงแรก ในบรรดาชวนจิตทั้ง ๗ แห่งชวนวิถีหนึ่งๆ พุดเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ชวน เจตนาที่หนึ่ง กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้นถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ ก็กลายเป็นโอสถกรรม ไม่มีผล ต่อไป เหตุที่ให้ผลในชาตินี้ เพราะเป็นเจตนาดวงแรก ไม่ถูกกรรมอื่นครอบงำ เป็นการปรุงแต่งแต่เริ่มต้น จึงมี

^{๑๑}สุนทร ณ รัชชี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

^{๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒๑-๓๒๒. รายละเอียดเรื่องกรรม ๑๒ ดูใน วิสุทธิ.(บาลี) ๓/๒๒๓-๒๒๔.

กำลังแรง แต่ไม่ให้เกิดผลต่อจากชาตินี้ไปอีก เพราะไม่ได้การเสพคุ้น จึงมีผลเล็กน้อย ท่านเปรียบว่า เหมือนพรานเห็นเนื้อ หยิบลูกศรยิงไปทันที ถ้าถูกเนื้อก็ล้มที่นั่น แต่ถ้าพลาดเนื้อ ก็รอดไปเลย

๒. *อุปัชฌายะกรรม* กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือในภพหน้า ได้แก่ กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่กระทำในขณะที่แห่งขวนจิตดวงสุดท้าย ในบรรดาขวนจิตทั้ง ๗ แห่งขวนวิถีหนึ่งๆ พุดเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ขวนเจตนาที่ ๗ กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาติถัดจากนี้ไปเท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาติหน้า ก็กลายเป็นอโหสิกรรม ที่เป็นเช่นนี้ เพราะเป็นเจตนาท้ายสุดของขวนวิถี เป็นตัวให้สำเร็จความประสงค์ และได้ความเสพคุ้นจากขวนเจตนาก่อนๆ มาแล้ว แต่ในเวลาเดียวกัน ก็มีกำลังจำกัด เพราะเป็นขณะจิตที่กำลังสิ้นสุดขวนวิถี

๓. *อปราปรียะกรรม* กรรมให้ผลในภพต่อไป ได้แก่ กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่ทำในขณะที่แห่งขวนจิตทั้ง ๕ ในระหว่าง คือ ในขวนจิตที่ ๒-๖ แห่งขวนวิถีหนึ่งๆ พุดเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ ขวนเจตนาที่สอง ถึงที่หก กรรมนี้ให้ผลได้เรื่อยไปในอนาคต เมื่อเลยจากภพหน้าไปแล้ว คือ ได้โอกาสเมื่อใด ก็ให้ผลเมื่อนั้น ไม่เป็นอโหสิกรรม ตราบเท่าที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ ท่านเปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อ ตามทันเมื่อใดก็กัดเมื่อนั้น

๔. *อโหสิกรรม* กรรมเลิกให้ผล ได้แก่ กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ซึ่งไม่ได้โอกาสที่จะให้ผลภายในเวลาที่จะออกผลได้ เมื่อผ่านล่วงเวลานั้นไปแล้ว ก็ไม่ให้ผลอีกต่อไป (อโหสิกรรมนี้ ความจริงเป็นคำสามัญแปลว่า “กรรมได้มีแล้ว” แต่ท่านนำมาใช้เป็นคำศัพท์เฉพาะในความหมายว่า “มีแต่กรรมเท่านั้น วิบากไม่มี”^{๑๓} มิใช่แปลว่าเลิกให้ผล หรือให้ผลเสร็จแล้ว อย่างที่แปลแบบให้เข้าใจกันง่ายๆ ตามสำนวนที่เคยชิน)

หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือ จำแนกการให้ผลตามหน้าที่

๕. *ชนกกรรม* กรรมแต่งให้เกิด หรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด ได้แก่ กรรมคือเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่เป็นตัวทำให้เกิดขั้นที่เป็นวิบาก ทั้งในขณะที่ปฏิสนธิ และในเวลาชีวิตเป็นไป (ปวัตติกาล)

๖. *อุปัทภักกรรม* กรรมสนับสนุน ได้แก่ กรรมพวกเดียวกับชนกกรรม ซึ่งไม่สามารถให้เกิดวิบากเอง แต่เข้าช่วยสนับสนุน หรือซ้ำเติม ต่อจากชนกกรรม ทำให้สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในขั้น ซึ่งเป็วิบากนั้น เป็นไปนาน

๗. *อุปปีฬกรรม* กรรมบีบคั้น ได้แก่ กรรมฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม ซึ่งให้ผลบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัทภักกรรม ทำให้สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในขั้น ซึ่งเป็วิบากนั้น ไม่เป็นไปนาน

๘. *อุปฆาตกรรม* กรรมตัดรอน ได้แก่ กรรมฝ่ายตรงข้ามที่มีกำลังแรง เข้าตัดรอนความสามารถของกรรมอื่นที่มีกำลังน้อยกว่าเสีย ห้ามวิบากของกรรมนั้นขาดไปเสียทีเดียว แล้วเปิดช่องแก่วิบากของตน เช่น ปิตุฆาตกรรมของพระเจ้าอชาตศัตรู ที่ตัดรอนกุศลกรรมของพระองค์เสีย เป็นต้น

หมวดที่ ๓ ว่าโดยระดับความรุนแรงในการให้ผล คือ จำแนกตามแรงที่ยกเยื้องกัน คือลำดับความแรงในการให้ผล

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๖๘๕-๖๘๗/๓๕๐-๓๕๑.

๙. *ศรุกรกรรม* กรรมหนัก ได้แก่ กรรมที่มีผลแรงมาก ในฝ่ายดี ได้แก่สมบัติ ๘ ในฝ่ายชั่ว ได้แก่ อนันตริยกรรม มีมาตุฆาตเป็นต้น ย่อมให้ผลก่อน และครอบงำกรรมอื่นๆ เสีย เปรียบเหมือนห้วงน้ำใหญ่ไหล บ่ามาท่วมทับน้ำน้อยไป

๑๐. *พหุกรรม* หรือ *อาจิณณกรรม* กรรมทำมาก หรือกรรมชิน ได้แก่ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ ประพฤติมาก หรือทำบ่อย ๆ สังสมเคยชินเป็นนิสัย เช่น เป็นคนมีศีลดี หรือเป็นคนทุศีล เป็นต้น กรรมไหนทำ บ่อย ทำมาก เคยชิน มีกำลังกว่า ก็ให้ผลได้ก่อน เหมือนนักมวยปล้ำ ลงสู้กัน คนไหนแข็งแรง เก่งกว่า ก็ชนะไป กรรมนี้ ต่อเมื่อไม่มี*ศรุกรกรรม* จึงจะให้ผล

๑๑. *อาสนนกรรม* กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย ได้แก่ กรรมที่กระทำหรือระลึกขึ้นมาใน เวลาใกล้จะตาย จับใจอยู่ใหม่ ๆ ถ้าไม่มีกรรม ๒ ข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อนกรรมอื่นๆ (แต่คัมภีร์อภิธัมมัตถวินิภาวินี ว่า อาสนนกรรมให้ผลก่อนอาจิณณกรรม) เปรียบเหมือนโคแอ่อดอยู่ในคอก พอนายโคบาลเปิดประตูออก โค ไตอยู่ริมประตูคอก แม้เป็นโคแก่อ่อนแอ ก็ออกไปได้ก่อน

๑๒. *กตัตตากรรม* หรือ *กตัตตาวาปนกรรม* กรรมสักว่าทำ ได้แก่กรรมที่ทำด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้น ๆ โดยตรง เป็นกรรมที่เบา เปรียบเหมือนลูกศรที่คนบ้ายิงไป ต่อเมื่อไม่มีกรรมสามข้อ ก่อน กรรมนี้จึงจะให้ผล

สรุปได้ว่า หลักคำสอนเรื่องกรรมในพุทธศาสนามีแหล่งที่มานับว่าสำคัญก็คือพระไตรปิฎก รองลงมา ก็คืออรรถกถาและปกรณ์วิเศษที่อยู่อันดับเดียวกับอรรถกถา อย่างคัมภีร์วิสุทธิมรรค นอกจากนี้ก็มีอยู่ในคัมภีร์ฎีกา บ้าง แต่ก็เป็นกรณำเอาหลักที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถามาอธิบายขยายความอีกทีหนึ่ง

๔. วิเคราะห์แนวคิดเรื่องกรรมในวิมานวัตถุ

จากที่ได้กล่าวเรื่องกรรมมาแล้ว จะเห็นได้ว่า เรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์วิมานวัตถุ จะเป็นเรื่อง กุศลกรรม คือกรรมดีที่แต่ละคนได้สร้างไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ซึ่งขอบข่ายของกุศลกรรม จะเป็นเรื่องบุญกิริยา วัตถุ ๓ คือ ๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน ๒) สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ๓) ภาวนามัย บุญ สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา รวมถึงการประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมบางข้ออย่างแน่วแน่มั่นคง ในวิมานวัตถุจึง สะท้อนให้เห็นเรื่องกุศลกรรม ดังตัวอย่าง

ก. เรื่องการให้ทาน

ปฐมปัญวิมาน ว่าด้วยวิมานตั้งเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานตั้งทองคำ ขนาด ๑๒ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี เพราะ ได้จัดตั้งถวายให้พระเถระรูปหนึ่งซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือน ตนได้นั่งฉันภัตตาหาร และในโอกาสนั้น นางได้กราบ ได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และปฏิบัติรับใช้พระ เถระจนฉันเสร็จ

ทุติยปัญวิมาน ว่าด้วยวิมานตั้งเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานแก้วไพฑูรย์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่ หญิงคนหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี เพราะได้จัดตั้งถวายให้ พระเถระรูปหนึ่งซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนตนได้นั่งฉัน

ภัตตาหาร และในโอกาสนั้น นางได้กราบ ได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และได้ปฏิบัติรับใช้พระเถระจนฉันทเสร็จ^{๑๔}

ปทีปวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายประทีป เป็นวิมาน ที่มีแสงสว่างโชติช่วงในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายประทีปคือหญิงชาวกรุงสาวัตถี ได้ตามประทีปไว้หน้าธรรมาสน์แล้วนั่งฟังพระธรรมเทศนา^{๑๕}

ติลทกขิณวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายเมล็ดงา เป็นวิมานทองคำขนาด ๑๒ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายเมล็ดงาคือหญิงคนหนึ่ง ชาวกรุงราชคฤห์ ได้ถวายเมล็ดงาแด่พระผู้มีพระภาค^{๑๖}

ข. การรักษาศีล

อุโปสถวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอุโปสถอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ แต่นางมีใจผูกพันกับทิพยสมมติในสวนนันทวัน ของเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์จนเกินไป มิได้ปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้นตามพระพุทธานุญาต นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และอยู่ที่นั่นถึง ๖๐,๐๐๐ ปีทิพย์ แล้วกลับไปเกิดในโลกมนุษย์อีก ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระปลอบใจนางว่า พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ไว้ว่านางจะบรรลुโสดาปัตติผลเมื่อกลับไปเกิดเป็นมนุษย์อีก^{๑๗}

สุนิทธาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสุนิทธาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สุทินนาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสุทินนาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๘}

ค. กุศลกรรมอื่น ๆ

ปฐุมปัตติพพตาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื่อสัตย์ เป็นวิมานที่ลาดด้วยบุปผชาตินำรินรมย์ มีนกนานาพันธุ์ส่งเสียงไพเราะน่าฟังในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีในที่นี้คือหญิงชาวกรุงสาวัตถี เป็นผู้รักษาศีล ให้ทาน ขอบช่วยเหลือผู้อื่น และได้ถวายข้าวและน้ำเป็นอันมากด้วย ความเคารพ

หุตติยปัตติพพตาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีในที่นี้คือหญิงชาวกรุงสาวัตถี เป็นอุบาสิกา ได้ถวายข้าวและน้ำเป็นอันมากแด่พระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ด้วยความเคารพ^{๑๙}

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๑-๒๒/๑-๕.

^{๑๕}ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๗๕-๘๔/๑๓-๑๕.

^{๑๖}ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๕-๙๒/๑๕-๑๖.

^{๑๗}ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๒๙-๒๔๕/๓๙-๔๑.

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๔๖-๒๖๙/๔๑-๔๓.

^{๑๙}ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๓-๑๐๗/๑๖-๑๘.

จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมที่เทพธิดาเหล่านี้ได้กระทำ ล้วนอยู่ในขอบเขตของบุญกิริยาวัตถุ ๓ หรือบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ อันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ กุศลกรรมที่ทำเหล่านี้ ส่งผลให้ได้รับวิมานต่าง ๆ เมื่อได้รับวิมาน เทพธิดาเหล่านี้ก็เท่ากับเจ้าของวิมาน โดยชื่อของวิมานต่าง ๆ ก็จะมีชื่อตามวัตถุสิ่งของที่เจ้าของวิมานได้เคยถวายบ้าง เช่น ปฐมนาวาวิมาน เกิดจากการที่เจ้าของวิมานถวายเรือ ปทีปวิมาน เกิดจากการที่เจ้าของวิมานถวายประทีป เป็นต้น บางครั้งชื่อวิมานก็ได้ชื่อตามเจ้าของวิมาน เช่น อุตตราวิมาน วิมานของนางอุตตรา สิริมาวิมาน วิมานของนางสิริมา โสณทินนาวิมาน วิมานของนางโสณทินนา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมเป็นตัวส่งผลให้ได้รับวิมาน การได้รับวิมาน เป็นการให้ผลของกรรม ในลักษณะที่เป็น “อุปัชชเวทนียกรรม” คือกรรมที่จะให้ผลในภพหน้า หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว และยังเป็นชนกกรรม ที่ยังผลให้เกิดในสุคติภูมิ อันเป็นผลมาจากการทำกุศลกรรม

๕. สรุปและวิเคราะห์

วิมานวัตถุที่กล่าวมา ถ้ามองโดยภาพรวมจะได้ข้อสรุปอย่างหนึ่ง คือเทพบุตรและเทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้นต่างก็ได้ทำบุญกุศลไว้เมื่อครั้งอยู่ในโลกนี้ เช่น ทำอัญชลีกรรมต่อท่านผู้มีศีลบ้าง ถวายทานบ้าง รักษาศีลบ้าง ตามประทีปโคมไฟบ้าง ฟังธรรมบ้าง ตั้งอยู่ในธรรมเช่นมีความสัตย์ ความไม่โกรธ ความซื่อสัตย์ ต่อสามี บำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา หรือแม้แต่กับที่มีความเลื่อมใสในพระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาคขณะทรงแสดงธรรมอยู่ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ ภาพรวมนี้ถ้ามองเดิน ๆ อาจเห็นว่า การไปเกิดในสวรรค์นั้นง่ายเหลือเกิน เพราะทำความดีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ไปได้แล้ว ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ที่ได้ไปเกิดในสวรรค์ล้วนเคยทำบุญกุศลถูกต้องครบถ้วนตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีใช่จะทำได้โดยง่าย การจะไปเกิดในสวรรค์ได้ต้องมีคุณธรรมพื้นฐานคือศีล ๕ เทวธรรม ๒ คือหิริและโอตตปปะ รวมถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ผู้ที่ยึดมั่นในความดีงามเสมอ ทำคุณงามความดีตลอด อธิฐานจิตเพื่อให้ได้ผลที่ปรารถนา สิ่งที่ปรารถนาที่จะสำเร็จ ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า จากการที่ได้ศึกษาประวัติของเทพธิดา เทพบุตร ที่ได้วิมานต่าง ๆ เพราะทำกรรมบางอย่างเพียงอย่างเดียว หรือเพราะทำกุศลกรรมเล็กน้อยนั้น อาจจะชวนให้เข้าใจผิดไปว่า การจะไปสวรรค์ไม่ยาก แต่ในความเป็นจริง ผู้ที่ได้วิมานต่าง ๆ นั้น ล้วนเป็นผู้สั่งสมความดีมาเป็นระยะเวลานาน การที่มีจิตใจที่ฝึกฝนในความดีตลอด ย่อมส่งผลให้เป็นผู้ไม่ตกต่ำ ยิ่งการได้พบพระอรหันต์ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกต่าง ๆ ได้ฟังธรรมจากท่านเหล่านั้น เป็นประจำ ย่อมทำให้จิตใจตั้งมั่นอยู่ในความดี เรื่องวิมานวัตถุนี้ น่าจะเป็นเครื่องมือสอนธรรมได้เป็นอย่างดีในประเด็นว่า เมื่อใจตั้งมั่นอยู่ในความดี ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน อย่างน้อยก็ทำให้คนเรามีความสุขในปัจจุบันนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียง-
เชียง, ๒๕๕๐.

พันธุ์ ป.หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคอ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุนทร ณ รัชชี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ศึกษาหลักธรรมอนัตตาในคัมภีร์พระไตรปิฎก
A Study of Anatta Principle in the Tipitaka

น.ส.ณัฐฐาพรรณ กรรณิรมย์พิชรา^๑

Ms. Nattapan Kanpirompachira

พระมหาอุทธาน นรเชฏฐ, ดร.^๒

Phramaha Yutthana Narajettho, Dr.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของอนัตตาในพระไตรปิฎก และ ๒) เพื่อศึกษาเรื่องอนัตตาในหมวดธรรมต่าง ๆ เป็นบทความเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเรื่องอนัตตา เป็นหลักคำสอนที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นหลักความจริงของสรรพสิ่งว่าไม่มีตัวตน เป็นเพียงสภาวะที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามเหตุปัจจัย คำสอนเรื่องอนัตตาแสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาในเรื่องการปฏิเสธอัตตา อนัตตาแปลว่าไม่มีตัวตน เป็นสภาพที่ว่างเปล่าจากอัตตาหรือตัวตน การสอนเรื่องอนัตตา เพื่อต้องการให้เห็นว่าสรรพสิ่ง เมื่อมองแบบแยกย่อยไปจนถึงที่สุดแล้ว ก็เป็นสภาพที่ปราศจากตัวตน อนัตตาปรากฏอยู่ในหมวดธรรมต่าง ๆ คือ ขันธ์ ๕, ไตรลักษณ์, ปฏิจจสมุปบาท และมัชฌิมนิคมเทศนา.

คำสำคัญ : อนัตตา, พระไตรปิฎก

Abstract

This article has two purpose: 1) to study the background and the significant of Anatta in Tipitaka, and 2) to study Anatta as found in various doctrines. This is the documentary article. The result from studying is found that the doctrine “Antta” is a doctrine that is important in Buddhism. This shows that the truth of the universe does not exist just the state that is located, extinguished according to the factors. The Anatta shows Buddhism's position in rejecting Atta (Self). Anatta means selflessness. It is an empty state from the self. The purpose of teaching about Anatta is to see that everything

^๑นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A. Student, Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา, ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Permanent Lecturer, Director of M.A. Program, Tipitaka Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

when looking at the digestion to the end does not exist. Anatta appears in various theology categories, namely Five Aggregates, Three Characteristic, The Law of causation and the Middle teaching.

Keywords: Anatta, Tipitaka

๑.บทนำ

เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องอนัตตา จะเห็นว่ามี ๒ คำที่ต้องกล่าวถึงเป็นเบื้องต้นคือ คำว่าหลักธรรม และคำว่า อนัตตา คำว่า “หลักธรรม” ที่ใช้ในบทความนี้ หมายถึง สภาวธรรมที่เป็นไปในอนัตตลักขณสูตร ได้แก่ ชันธ์ ๕ การพิจารณาชันธ์ ๕ โดยไตรลักษณ์ มาพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลแล้วนำมาเปรียบเทียบในสภาวธรรมที่ปรุงแต่งขึ้นของสังขารว่า สรรพสิ่งปรุงแต่งขึ้นด้วยรูปและนามและชันธ์ ๕ เป็นหน่วยประกอบกันเข้าเป็นรูปธรรมและนามธรรม และอารมณ์สำหรับพิจารณาให้เห็นความเป็นเหตุและผลของรูปกับนาม ได้แก่ ชันธ์ ๕, อายตนะ, ธาตุ, อินทริย์, อริยสัจ, ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น^๓ ส่วนคำว่า “อนัตตา” หมายถึง ไม่ใช่ตัวตัวตน มีลักษณะที่ให้เห็นว่าเป็นของมิใช่ตัวตน ได้แก่ ๑. เป็นของสูญ คือเป็นเพียงการประชุมขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อย ๆ ทั้งหลายว่างเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือการสมมติเป็นต่าง ๆ , ความไม่มียึดมั่นถือมั่น ๒. เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง ๓. ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร ๆ ๔. เป็นสภาวธรรมอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย ไม่มีอยู่โดยลำพังตัว แต่เป็นไปโดยสัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่กับสิ่งอื่น ๆ ๕. โดยสภาวะของมันเองก็แย้งหรือค้านต่อความเป็นอนัตตา มีแต่ภาวะที่ตรงข้ามกับความเป็นอนัตตา^๔ คำสอนเรื่อง “อนัตตา” ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชน ใช้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎก จึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรคผล นิพพาน เป็นที่สุด^๕

^๓พระชาลชนก ยโสธโร (ชาลชนก), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในอนัตตลักขณสูตร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้าบทคัดย่อ.

^๔พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๓๓๖.

^๕วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/ - /๑.

๒. ความเป็นมาของคำสอนเรื่องอนัตตาในพระไตรปิฎก

เมื่อกล่าวถึงความเป็นมาของคำสอนเรื่องอนัตตาแล้ว จะพบว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอนัตตลักขณสูตร โดยมีใจความว่า ในสมัยนั้น ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี (เขตเมืองสารนาถ ประเทศอินเดียในปัจจุบัน) พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้พวกปัญจวัคคีย์ยอมรับในอนัตตสัมมาสัมโพธิญาณ (ด้วยภิกษุปัจจวัคคีย์เคยเฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในสมัยนั้น) แล้วทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พวกเขา เมื่อแสดงธรรมจบ โภณทัณณะผู้เป็นหัวหน้า ได้ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม คือโสดาปัตติมารคญาณ) เป็นโสดาบัน ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ พระผู้มีพระภาคทรงบวชให้ท่านวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา และได้สมณนามจากพระผู้มีพระภาคว่า “อัญญาโภณทัณณะ” แปลว่า “โภณทัณณะได้รู้แล้วหนอ” ต่อจากนั้น ทรงแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ที่เหลือ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ทำให้ท่านเหล่านั้นได้ธรรมจักขุ ทั้งหมดได้ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงบวชให้พวกเขาด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อจากนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร ทำให้พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้บรรลุอรหัตผล^๖

เนื้อหาสาระเกี่ยวกับอนัตตลักขณสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ โดยมีใจความสำคัญของพระสูตรว่า^๗ “ภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นอนัตตา ภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้ อย่าได้เป็นอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของเราจะเป็นอย่างนี้ อย่าได้เป็นอย่างนั้น”

จากพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เป็นอนัตตา มิใช่อัตตา ทรงตรัสถึงทั้งห้านี้พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ มิได้เป็นของเรา จะกำหนดให้เป็นอย่างที่เราให้เป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนั้น คงจะไม่ได้ ดังเช่นที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถามปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ อีกว่า รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง สัญญาเที่ยงหรือไม่เที่ยง สังขารเที่ยงหรือไม่เที่ยง วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง พระพุทธองค์จึงตรัสอีกว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”^๘ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ทั้งห้านี้ หมายถึง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผัน ถือ

^๖วิ.ม. (ไทย) ๔/ - /๑๗.

^๗วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๗.

^๘วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑/๒๘-๒๙.

ว่าเป็นอนัตตา ที่ไม่มีตัวตน ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่น ไม่แน่นอน ทุกอย่างล้วนอนิจจัง โดยทั้งหมดนี้เป็นเพียงองค์ประกอบที่เกิดขึ้นมาเรียกว่า ชันธ์ ๕ ชันธ์ ๕^๙ นี้จึงหมายถึง กอง พวก หมวด หมู่ ลำตัว หมวดหนึ่งๆ ของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมดแบ่งออกเป็น ๕ กอง คือ รูปชันธ์ กองรูป กองเวทนา สัญญา ชันธ์ กองสัญญา สังขารชันธ์ กองสังขาร วิญญาณชันธ์ กองวิญญาณ เรียกรวมว่า “เบญจชันธ์” หรือ “ชันธ์ ๕”

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า “อนัตตา” (อนตตา) คือความมิใช่ตัวตน เป็นหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงตรัสสอนปัญจวัคคีย์ในอนัตตลักขณสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น เป็นหลักธรรมที่ทรงเทศน์สอนต่อจากอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ส่วนอนัตตลักขณสูตรเป็นหลักธรรมที่ ๒ ที่ทรงสอนปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เมื่อได้ฟังพระสูตรนี้แล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

๒.๑ ความสำคัญของหลักของหลักคำสอนเรื่องอนัตตา

จุดมุ่งหมายของหลักธรรมในอนัตตา พระพุทธเจ้าพึงให้ละฉันทะ ราคะ ฉันทราคะ ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ด้วยทั้ง ๕ นี้ เป็นอนัตตา ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ให้เล็งเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือชันธ์ ๕ นั้น ไม่เพียง เป็นทุกข์ มีความแปรไปเป็นธรรมดา ไม่ควรยึดติดสรรพสิ่งใด ๆ ว่า นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา

๒.๒ หลักการสำคัญในอนัตตา

อนัตตลักษณะ ลักษณะที่เป็นอนัตตา, ลักษณะที่ให้เห็นว่าเป็นของมิใช่ตัวตน ได้แก่ ๑. เป็นของสูญ คือเป็นเพียงการประชุมข้าวขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อย ๆ ทั้งหลาย วางเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือ การสมมติเป็นต่าง ๆ ๒. เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง ๓. ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร ๆ ๔. เป็นสภาวะธรรมอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย ไม่มีอยู่โดยลำพัง แต่เป็นไปโดยสัมพันธ์ อิงอาศัยกันอยู่กับสิ่งอื่น ๆ ๕. โดยสภาวะของมันเองก็แย้งหรือค้านต่อความเป็นอัตตา มีแต่ภาวะที่ตรงข้ามกับความเป็นอัตตา^{๑๐}

๒.๓ ลักษณะแห่งอนัตตา

พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกพระปัญจวัคคีย์มาตรัสว่า^{๑๑} ฯลฯ แล้วได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้จักเป็นอนัตตาแล้วไซ้ ทั้งห้านี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในทั้งห้านี้ว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้ รูป

^๙พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๗.

^{๑๐}พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๓๖๖.

^{๑๑}ส.ข. (ไทย) ๑๗/๕๙/๙๔.

เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ก็เพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของเราจงเป็นอย่างนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น

นี่เป็นลักษณะที่หนึ่งของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา ที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

พระผู้มีพระภาค ทรงตรัสถามอีกว่า^{๑๒} “ภิกษุทั้งหลาย จะเข้าใจความช้อนั้นอย่างไร รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง” “ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา”

นี่เป็นลักษณะที่สองของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา ที่ไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอน เป็นทุกข์ มีความแปรผันไปตามกฎแห่งธรรมชาติ

พระผู้มีพระภาคทรงตรัสต่ออีกว่า^{๑๓} “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือ ประณีต โกลหรือใกล้ก็ตาม รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเป็นด้วย ปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อิตตาของเรา”

นี่เป็นลักษณะที่สามของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา ที่ไม่ว่าทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต โกลหรือใกล้ เหล่านี้ก็ยังมิใช่ที่จะเป็นของเรา ที่เราจะกำหนดให้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ได้

พระบรมศาสดาได้ทรงแสดง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา มิใช่ อัตตาตัวตน ถ้าทั้งห้านี้ พึงเป็นอัตตาตัวตน ทั้งห้านี้ก็ถึงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลก็จะพึงได้ในส่วนทั้งห้านี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุว่าทั้งห้านี้มีใช่อัตตาตัวตน ฉะนั้น ทั้งห้านี้จึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลก็ย่อมไม่ได้ส่วนทั้งห้านี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

สรุปได้ว่า อนัตตาในชั้น ๕ นี้ มีลักษณะที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และถึงแม้ว่า ไม่ว่าจะเป็อดีต อนาคต และปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็ภายในหรือภายนอก จะหยาบหรือละเอียด จะเลวหรือจะประณีต จะไกลหรือจะใกล้ ก็ยังมีใช่เป็นของเราอีกเช่นกัน

ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ ได้กล่าวไว้ว่า อนัตตตา ความเป็นอนัตตา (“อนัตตตา” เป็นคำนาม ถ้าเป็นคุณศัพท์จะเป็น “อนัตตา”) คือความไม่ใช่และไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา”

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๕-๙๖.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๖.

รวมทั้งลักษณะของความไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ความเป็นอนัตตา ในทฤษฎีไตรลักษณ์จึงมีความหมายหลัก ๒ อย่าง คือ^{๑๔}

๑) ความเป็นอนัตตา หมายถึงความไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” (อาตมัน ในภาษาสันสกฤต) คือตัวตน ซึ่งในสมัยพุทธกาลผู้เชื่อเรื่องอัตตา มีความเห็นแตกต่างกันไปเกี่ยวกับลักษณะของอัตตา แต่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” คำว่า “อัตตา” ที่เราใช้กันในชีวิตประจำวันเป็นเพียงภาษาหรือสมมติโวหารที่เราสร้างขึ้นมานั่นเอง สิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็น “ตัวตน” หรือ “ตัวเรา” เป็นเพียงการประสมกันของขันธ์ ๕ หรือนามและรูป ไม่ใช่ “อัตตา” ที่เป็นตัวตนของเราอย่างแท้จริง อนัตตลักษณะ ในที่นี้จึงหมายถึง ความที่ขันธ์ ๕ ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งหรือทั้งหมดรวมกันไม่ใช่อัตตา และไม่มีอัตตาทั้งภายในและภายนอกขันธ์เหล่านี้ ดังพุทธพจน์ในสมนุสสันนาสูตร^{๑๕} และอนุราธสูตร^{๑๖} ตรัสยืนยันเรื่องนี้ไว้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคเห็นว่า ความเป็นกลุ่มก้อน (ขณะ) ที่ปิดบังโครงสร้างที่แท้จริงไว้ ทำให้เรามองไม่เห็นอนัตตลักษณะ^{๑๗} จึงถือกันว่า ขณะปิดบังอนัตตลักษณะ

๒) ความเป็นอนัตตา หมายถึง ลักษณะที่ไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ในอนัตตลักษณะสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงอนัตตลักษณะของขันธ์ ๕ โดยหมายถึงลักษณะของการไม่อยู่ในอำนาจสั่งการ กล่าวคือ เราไม่สามารถสั่งให้รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเป็นไปอย่างที่เราต้องการ เช่น ไม่สามารถสั่งร่างกายไม่ให้เจ็บป่วยได้^{๑๘} อนัตตลักษณะในที่นี้จึงได้แก่ลักษณะความไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ความเป็นอนัตตาในความหมายนี้เป็นอนัตตลักษณะที่ครอบคลุมทั้งสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” และสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นสังขารหรือสังขตธรรมรวมทั้งนิพพานที่เป็นอสังขตธรรม อนัตตลักษณะในไตรลักษณ์เน้นความเป็นอนัตตาในความหมายนี้ ดังที่คัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายว่า “อนัตตลักษณะ คืออาการที่ไม่เป็นไปในอำนาจ” (อวสวตตนาการो อนตตลกขณ) ^{๑๙} โดยหมายเอาอาการที่ขันธ์ ๕ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา แต่อนัตตาในความหมายนี้ไม่ได้แยกขาดจากความหมายที่ ๑ เพราะอัตตาที่ถูกปฏิเสธในความหมายที่ ๑ ก็ถูกปฏิเสธในความหมายนี้ด้วยเช่นกัน เพราะอัตตาในที่นี้หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตนเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ไว้ว่า อนัตตตา (soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ดังนี้ “สิ่งทั้งหลายหากจะ

^{๑๔}วัชรระ งามจิตรเจริญ. ศ.ดร., **พุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๑) หน้า ๗๕-๗๖.

^{๑๕}ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๗/๖๕.

^{๑๖}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๑๑/๔๗๖-๔๗๗.

^{๑๗}วิสุทธิ. ๓/๒๗๕.

^{๑๘}วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๗-๒๘, ส.ข. ๑๗/๕๙/๙๔-๙๕.

^{๑๙}วิสุทธิ. ๓/๒๗๖.

กล่าวว่ามิกก็ต้องว่ามีอยู่ในรูปของกระแส ที่ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน เกิดดับ สืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง เมื่อต้องเกิดดับไม่คงที่ และเป็นไปตาม เหตุปัจจัยที่อาศัย ก็ย่อมมีความบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว และเมื่อทุกส่วนเป็นไปในรูปกระแสที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ ก็ย่อมไม่เป็นตัวของ ตัว มีตัวตนแท้จริงไม่ได้”^{๒๐}

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เดวิด ฮูม นักปรัชญาชาวสกอต ได้ให้ข้อสรุปเช่นเดียวกับที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในช่วงห้าศตวรรษก่อนคริสตกาลว่า^{๒๑}

“ถ้ามีความรู้สึกใดที่ทำให้เกิดความคิดได้ด้วยตนเองแล้ว ความรู้สึกนั้นต้องคงทนไม่เปลี่ยนแปลงตลอดชีวิตของเรา เนื่องจากเราคาดว่าตัวตนนั้นจะปรากฏหลังจากเกิดความรู้สึกนั้นแล้ว แต่ไม่มีความรู้สึกใดที่คงทนไม่เปลี่ยนแปลง ความเจ็บปวดและความพอใจ ความเศร้าใจและความดีใจ ความหลงใหลและสัมผัสต่าง ๆ เกิดขึ้นต่อกัน แต่ไม่ปรากฏในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ตัวตนจึงไม่สามารถ เกิดขึ้นจากความรู้สึกเหล่านี้ หรือจากความรู้สึกอื่นที่เห็นว่าความคิดเรื่องตัวตนเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น จึงไม่มีความคิดเช่นนั้น...

“สำหรับผมมัน เมื่อผมเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าตัวตนแล้ว ผมมักจะติดอยู่กับการรับรู้บางอย่าง เช่น ความร้อนหรือความเย็น ความสว่างหรือความมืด ความรักหรือความเกลียด ความเจ็บปวดหรือ ความพอใจ ผมไม่เคยจับได้ว่ามีเวลาไหนที่ปราศจากการรับรู้ และไม่เคยสังเกตสิ่งอื่นใดนอกจากการ รับรู้...ผมอาจจะเสี่ยงที่จะยืนยันกับมนุษย์ส่วนที่เหลือว่า พวกเขาไม่ได้เป็นอะไรนอกไปจากกลุ่มของ การรับรู้ที่แตกต่างกันไป และเกิดต่อเนื่องกันด้วยความรวดเร็วไหลไปเรื่อย ๆ จนไม่อาจทำเข้าใจได้”

“ในพุทธศาสนา ชันธ์ทั้งห้านี้เป็นเหตุเป็นผล ชันธ์ไหลไปตามกระแสแห่งเหตุและผล วัตถุประสงค์ของการเจริญสติก็เพื่อดำรงจากค้นหาของเราต่อชันธ์ และออกจากกระแส นั้นมองเห็นกระแสนั้นไหลผ่านไปแล้ว เราจึงจะมองเห็นภาพลวงตาของตัวตนที่ถูกสร้างขึ้น เมื่อมองเห็น ชากของจิตที่ไหลผ่านไป สิ่งที่เหลืออยู่ก็ไม่ใช่สิ่งอื่น นอกจากการรู้แจ้ง คำบาลีว่า “พุทธะ” แปลว่า “ผู้รู้” ความรู้นี้เป็นสิ่งเดียวที่เป็นผลจากการทำงานของจิต ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักทาง วิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญคือ การทำงานของจิตไม่ได้ขึ้นกับวิญญาณภายในหรือตัวตน”

^{๒๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒) หน้า ๖๙.

^{๒๑}คิงส์แลนด์, เจมส์ (แปลและเรียบเรียงโดยนายแพทย์นที สาครยุทธเดช), สมองลึกลับตระการ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๑) หน้า ๙๗ - ๙๘.

๓. อนัตตาในหลักธรรมหมวดต่าง ๆ

๓.๑ อนัตตาในชั้น ๕

ความจริงแล้ว สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแส ส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ ล้วนประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่น ๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของมันเองเป็นอิสระ ล้วนเกิดดับต่อกันไปเรื่อย ไม่เที่ยง ไม่คงที่ กระแสนี้ไหลเวียนหรือดำเนินต่อไป อย่างที่ดูคล้ายกับรักษารูปแบบและลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นไป ก็เพราะส่วนประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันอย่างหนึ่ง และเพราะส่วนประกอบเหล่านั้นแต่ละอย่างล้วนไม่มีตัวตนของมันเอง และไม่เที่ยงแท้คงที่อย่างหนึ่ง^{๒๒} สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ชั้น ๕” อันประกอบไปด้วย

(๑) รูป คือ ๑) สิ่งที่จะต้องสลายไปเพราะปัจจัยต่าง ๆ อันขัดแย้ง, สิ่งที่เป็นรูปร่างพร้อมทั้งลักษณะอาการของมัน, ส่วนร่างกาย จำแนกเป็น ๒๘ คือ มหาภูต หรือ ธาตุ ๔ และอุปาทายรูป ๒๔ (= รูปชั้นในชั้น ๕) ๒) อารมณ์ที่รู้ได้ด้วยจักขุ, สิ่งปรากฏแก่ตา (ข้อ ๑ ในอารมณ์ ๖ หรือในอายตนะภายนอก ๖) ๓) ลักษณะนามใช้เรียกพระภิกษุสามเณร

(๒) เวทนา คือ ความเสวยอารมณ์, ความรู้สึก, ความรู้สึกสุขทุกข์ มี ๓ อย่างคือ ๑. สุขเวทนา (ความรู้สึกสุขสบาย) ๒. ทุกขเวทนา (ความรู้สึกไม่สบาย) และ ๓. อุทกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ คือ เฉย ๆ เรียกอีกอย่างว่า อุเบกขาเวทนา เวทนา ยังมีความหมายอีกนัยหนึ่ง คือ เวทนา ๕ คือ ๑. สุข (สบายกาย) ๒. ทุกข์ (ไม่สบายกาย) ๓. โสมนัส (สบายใจ) ๔. โทมนัส (ไม่สบายใจ) ๕. อุเบกขา (เฉย ๆ)^{๒๓}

(๓) สัญญา^{๒๔} คือ การกำหนดหมาย, ความจำได้หมายรู้ คือ หมายรู้ไว้ ซึ่ง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและอารมณ์ที่เกิดกับใจว่า เขียว ขาว ดำ แดง ดัง เบา เสียงคน เสียงแมว เสียงระฆัง กลิ่นทุเรียน รสมะพร้าว เป็นต้น และจำได้ คือ รู้จักอารมณ์นั้นว่าเป็นอย่างนั้น ๆ ในเมื่อไปพบเข้าอีก (ข้อ ๓ ในชั้น ๕) มี ๖ อย่าง ตามอารมณ์ที่หมายรู้นั้น เช่น รูปสัญญา หมายรู้รูป สัททสัญญา หมายรู้เสียง เป็นต้น (ความหมายสามัญในภาษาบาลีว่าเครื่องหมาย ที่สังเกตความสำคัญว่าเป็นอย่างนั้น ๆ ในภาษาไทยมักใช้หมายถึง ข้อตกลง, คำมั่น

(๔) สังขาร หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งใจให้ดีหรือชั่ว, ธรรมมีเจตนาเป็นประธานที่ปรุงแต่งความคิด การพูด การกระทำ มีทั้งที่ดีเป็นกุศล ที่ชั่วเป็นอกุศล ที่กลาง ๆ เป็นอัพยาภฤต ได้แก่เจตสิก ๕๐ อย่าง (คือเจตสิกทั้งปวงเว้นเวทนาและสัญญา) เป็นนามธรรมอย่างเดียว, ตรงกับสังขารชั้น ใน

^{๒๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒) หน้า ๖๗.

^{๒๓}พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘๗.

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๙-๓๒๐.

ชั้น ๕ ได้ในคำว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ดังนี้เป็นต้น อีกความหมายหนึ่ง สังขารตามความหมายนี้ยกเอาเจตนาขึ้นเป็นตัวนำหน้า ได้แก่สัญญาเจตนา คือเจตนาที่แต่งกรรมหรือปรุงแต่งการกระทำ มี ๓ อย่าง คือ (๑) กายสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางกายคือกายสัญญาเจตนา (๒) วจีสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา คือวจีสัญญาเจตนา (๓) มโนสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจคือมโนสัญญาเจตนา

(๕) วิญญาณ^{๒๕} คือ ความรู้แจ้งอารมณ์, จิต. ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน เช่น รู้อารมณ์ในเวลาเมื่อรูปมากระทบตา ได้แก่ การเห็น การได้ยิน อาทิจน วิญญาณ ๖ คือ ๑. จักขุวิญญาณ (ความรู้ารมณ์ทางตา) เห็น ๒. โสตวิญญาณ (ความรู้ารมณ์ทางหู) ได้ยิน ๓. ฆานวิญญาณ (ความรู้ารมณ์ทางจมูก) ได้กลิ่น ๔. ชิวหาวิญญาณ (ความรู้ารมณ์ทางลิ้น) รู้รส ๕. กายวิญญาณ (ความรู้ารมณ์ทางกาย) รู้สิ่งต้องกาย ๖. มโนวิญญาณ (ความรู้ารมณ์ทางใจ) รู้เรื่องในใจ

๓.๒ อนัตตาในไตรลักษณ์

“ไตรลักษณ์” แปลว่า ลักษณะสาม คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความมิใช่ตัวตน (อนิจจตา, ทุกขตา, อนตตตา)^{๒๖} อธิบายเพิ่มเติมดังนี้ว่า “สามัญลักษณ์” คือ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง ได้แก่ ๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง (สพเพ สงขาราน อนิจจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง) ๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ (สพเพ สงขาราน ทุกขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์) ๓. อนตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน (สพเพ ธมมา อนตตตา ธรรมทั้งปวงมิใช่ตัวตน) ลักษณะเหล่านี้มี ๓ อย่าง จึงเรียกว่า “ไตรลักษณ์”, ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอน เป็นกฎธรรมดา จึงเรียกว่า “ธรรมนิยาม”^{๒๗} ไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of Existence) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สามัญลักษณ์” แปลว่า ลักษณะที่ทั่วไป หรือเสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ซึ่งได้ความหมายเท่ากัน โดยย่อดังนี้^{๒๘}

๑. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

๒. ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้

^{๒๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๓.

^{๒๖}พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๘๖.

^{๒๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔.

^{๒๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๘.

ความเสมอภาคแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้ยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป
อยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

๓. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความ
ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของนั่นเอง

หลักไตรลักษณ์ หรือในบางบริบทอาจเรียกว่า “ทฤษฎีไตรลักษณ์” ในภาษาบาลีเรียก “ติ
ลักษณะ” หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ ๓ อย่างที่มีทั่วไปแก่สรรพสิ่ง จึงมีชื่อ
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สามัญญลักษณะ” (ในภาษาสันสกฤต เรียกว่า “สามานยลักษณะ”) คำว่า “ไตร”
แปลว่า “สาม” คำว่า “ลักษณะ” หมายถึงสภาวะหรืออาการที่ปรากฏ “ไตรลักษณ์” จึงหมายถึง
ลักษณะ หรือสภาวะ ที่มีอยู่ประจำในสิ่งทั้งหลายที่ประกอบขึ้นจากธาตุ ๔ (รูปขันธ์) เช่น ภูเขาและ
ต้นไม้ หรือขันธ์ ๕ อย่างมนุษย์ซึ่งเรียกว่าเป็น “สังขาร” “สังขตะ” หรือ “สังขตธรรม” ซึ่งแปลว่า
“สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง” (ต่างจาก “สังขาร” ในสังขารขันธ์ที่หมายถึง “สภาวะธรรมที่ปรุงแต่งจิต”)
กล่าวอย่างสั้น ๆ ก็คือ ไตรลักษณ์เป็นลักษณะประจำของขันธ์ ๕ ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ในพระ
สูตรต่าง ๆ มีอนัตตลักษณะสูตร เป็นต้น ที่ตรัสถึงขันธ์ ๕ ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา และ
เนื่องจากไตรลักษณ์เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นมีแก่สิ่งทั้งปวงเหมือนกับกฎที่บังคับให้ทุกสิ่งต้องเป็นไปตามนั้น
ไตรลักษณ์จึงถือได้ว่าเป็น “กฎอย่างหนึ่งของธรรมชาติเหมือนกฎปฏิจจสมุปบาท”^{๒๙}

๓.๓ อนัตตาในปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท แปลว่า การที่ธรรมทั้งหลายอาศัยกัน เกิดขึ้นพร้อม สภาพอาศัยปัจจัย
เกิดขึ้น การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น ปฏิจจสมุปบาท เป็นกฎธรรมชาติที่แสดงวิธีการ
(กระบวนการ) เกิดและดับของโลก-ชีวิตและทุกข์ (ซึ่งโดยนัยก็คือขันธ์ธาตุ) เป็นกฎธรรมชาติ แสดง
ความเป็นไปของโลก ตถาคตทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั่นคือ ความตั้งอยู่ ตาม
ธรรมดา (ธรรมจัต) ความเป็นไปตามธรรมดา (ธรรมนิยาม) คำว่า “ธรรม” ในคำว่า “ธรรมจัต” “ธรรม
นิยาม” หมายถึง ขันธ์ธาตุ ในกระบวนการขันธ์ธาตุนี้ มีธรรมชาติชัดเจน คือ ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย
ของสิ่งนี้ (อิทัปปัจจยตา) ความเป็นอย่างนั้น (ตถตา) ความไม่คลาดเคลื่อนไป (อวิตถตา) และความไม่
เป็นอย่างอื่น (อนัญญตถตา)^{๓๐}

อิมสมิ สติ อิทั โหติ

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

อิมสสุปปาทา อิทั อุปปชติ

เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อิมสมิ อสติ อิทั น โหติ

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี

^{๒๙}วัชรระ งามจิตระเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
, ๒๕๖๑) หน้า ๖๘.)

^{๓๐}พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์, รศ. ดร.), พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑., ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๕.

อิมสฺส นิโรธา อิหํ นิรุจฺมตี

เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ

ข้อความนี้เป็นสูตร (ใหญ่) (สูตรรวม) ที่การแสดงกฎแห่งเหตุและผลระดับสากลซึ่งไม่จำกัดขอบเขต เป็นสูตรอธิบายได้ทั้งกับปรากฏการณ์ของสิ่งที่มีชีวิต (อุปาทินนกกสังขาร) และสิ่งที่ไม่มีชีวิต (อนุปาทินนกกสังขาร) ชันธธาคก็เช่นเดียวกัน มีกระบวนการเกิดดับซอຍຍอยเป็นขณะสืบเนื่องกันไป เมื่อขณะนี้มี ขณะนี้จึงมี เพราะขณะนี้เกิดขึ้น ขณะนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อขณะนี้ไม่มี ขณะนี้ก็ไม่มี เพราะขณะนี้ดับ ขณะนี้ก็ดับ^{๓๑} ความสำคัญของปฏิจจสมุปบาท เห็นได้จากพระพุทธดำรัสว่า^{๓๒} “ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นปฏิจจสมุปบาท” ส่วนลักษณะเด่นของปฏิจจสมุปบาท เห็นได้จากพระพุทธดำรัสว่า^{๓๓} “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียดย บัณฑิต (เท่านั้น) จึงจะรู้ได้”

หลักปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันเป็นรูปกระแส ในภาวะที่เป็นกระแสนี้ ขยายความหมายออกไปให้เห็นต่าง ๆ ได้คือ สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์ เนื่องอาศัยเป็นปัจจัยแก่กัน สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยความสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัย สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงที่อย่างเดิม แม้แต่ขณะเดียว สิ่งทั้งหลาย ไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง คือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน สิ่งทั้งหลายไม่มีมูลการณ์ หรือต้นกำเนิดเดิมสุด พุทธอีกนัยหนึ่งว่า อาการที่สิ่งทั้งหลายปรากฏเป็นรูปต่าง ๆ มีความเจริญเสื่อมเป็นไปต่าง ๆ นั้น แสดงถึงสภาวะที่แท้จริงของมันว่า เป็นกระแสหรือกระบวนการ ความเป็นกระแสถึงการประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ รูปกระแสปรากฏ เพราะองค์ประกอบทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน กระแสดำเนินไปแปรรูปได้ เพราะองค์ประกอบต่าง ๆ ไม่คงที่อยู่แม้แต่ขณะเดียว องค์ประกอบทั้งหลายไม่คงที่อยู่แม้แต่ขณะเดียว เพราะไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน ตัวตนที่แท้จริงของมันไม่มีมันจึงขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่าง ๆ เหตุปัจจัยต่าง ๆ สัมพันธ์ต่อเนื่องอาศัยกัน จึงคุมรูปเป็นกระแสได้ ความเป็นเหตุปัจจัยต่อเนื่องอาศัยกัน แสดงถึงความไม่มีต้นกำเนิดสุดของสิ่งทั้งหลาย พุทธในทางกลับกันว่า ถ้าสิ่งทั้งหลายมีตัวตนแท้จริง ก็ต้องมีความคงที่ ถ้าสิ่งทั้งหลายคงที่แม้แต่ขณะเดียว ก็เหตุปัจจัยแก่กันไม่ได้ เมื่อเป็นเหตุปัจจัยแก่กันไม่ได้ ก็ประกอบกันขึ้นเป็นกระแสไม่ได้ เมื่อไม่มีกระแสแห่งปัจจัย ความเป็นไปในธรรมชาติก็มีไม่ได้ และถ้ามีตัวตนที่แท้จริงอย่างใดในท่ามกลางกระแส ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างแท้จริงก็เป็นไปไม่ได้ กระแสแห่งเหตุปัจจัยที่ทำให้สิ่งทั้งหลายปรากฏโดยเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดำเนินไปได้ ก็เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ เกิดแล้วสลายไป ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน และสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน^{๓๔}

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๑. รายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๖/๑๖๔ – ๑๖๕.

^{๓๒}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๓. รายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๖/๓๓๘ – ๓๓๙

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓. ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๑/๓๐๕.

^{๓๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๘.

๓.๔ อนัตตาในคำสอนเรื่องมัชฌิมนิเทศนา

มัชฌิมนิเทศนา คือธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติ คือตามสภาวะที่สิ่งทั้งหลายมันเป็นของมันเอง ตามเหตุปัจจัย ไม่ติดข้อในทฤษฎี คือ ทฤษฎีหรือแนวความคิดเอียงสุดทั้งหลาย ที่มนุษย์वादให้เข้ากับสัญญาที่ผิดพลาดและความยึดความอยากของตนที่จะให้โลกและชีวิตเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ความหมายอีกนัยหนึ่งของมัชฌิมนิเทศนา หมายถึงหลักปฏิจจนูปบาท อันได้แก่กระบวนการแห่งการเกิดขึ้นพร้อมโดยอาศัยกันและกันของสิ่งทั้งหลาย กระบวนการปฏิจจนูปบาทที่ชี้แจงเรื่องความทุกข์ของมนุษย์นั้น ท่านได้แสดงไว้เป็น ๒ แบบ หรือ ๒ สาย คือ สายที่หนึ่ง แสดงการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เรียกว่า ปฏิจจนูปบาทสมุทวาร และจัดเป็นคำจำกัดความของอริยสัจข้อที่ ๒ คือ สมุทัยอริยสัจ สายที่สอง แสดงการดับไปแห่งทุกข์ เรียกว่า ปฏิจจนูปบาทนิโรธวาร และจัดเป็นคำจำกัดความของอริยสัจข้อที่ ๓ คือ นิโรธอริยสัจ คำสอนของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับความไม่มีตัวตนนั้นมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายของการตรัสรู้หรือนิพพาน เพราะความเข้าใจองค์ความรู้อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ การตระหนักและเป็นอิสระจาก “ฉัน ตัวฉัน ของฉัน” ของมนุษย์นั้น ใช้เวลาฝึกฝนจิตใจหลายปี เพื่อไม่ให้เกิดการระบุความเป็นตัวตนกับทุก ๆ ความอยากและอารมณ์ที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังรวมไปถึงการลบล้างนิสัยเดิมของจิตใจและสร้างนิสัยใหม่เข้าไปในส่วนของสมอง ผู้ฝึกสมาธิเรียนรู้ที่จะสังเกตว่าเมื่อใดที่รับรู้ความคิด อารมณ์ และสัมผัสแล้ว สามารถปล่อยผ่านไป หันความสนใจมาอยู่กับขณะปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น แทนที่จะคิดว่า “ฉันโกรธ” เมื่ออารมณ์เกิดขึ้น ก็ตอบสนองด้วยการกล่าวในใจว่า “นี่คือความโกรธ” ด้วยวิธีนี้ ผู้ฝึกจะเริ่มสร้างมุมมองที่ไม่ใช่ตัวตน เป็นมุมมองของคนอื่นสู่กระแสสำนึก การทำให้จิตใจออกจากความเป็นศูนย์กลางเช่นนี้ ต่างจากการฝึกทางปรัชญาหรือจิตวิญญาณ เพราะมีผลที่สามารถวัดได้ในด้านสุขภาพ การเจริญสติพิสูจน์แล้วว่า สามารถลดความเครียด ความกังวล และป้องกันการกลับมาของโรคซึมเศร้าในผู้ที่มีความเสี่ยงได้^{๓๕}

อนัตตา มีความสัมพันธ์กับหลักคำสอนเรื่องขันธ ๕ ไตรลักษณ์ ปฏิจจนูปบาท และมัชฌิมนิเทศนา ดังจะเห็นได้ว่า มีหลักธรรมใหญ่อยู่ ๒ หมวด ที่ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ และ ปฏิจจนูปบาท ความจริงธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ ถือได้ว่าเป็นกฎเดียวกัน แต่แสดงในคนละแง่ หรือคนละแนว เพื่อมองเห็นความจริงอย่างเดียวกัน คือ ไตรลักษณ์ มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันตามหลักปฏิจจนูปบาท ส่วนหลักปฏิจจนูปบาท ก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อ

^{๓๕} คิงส์แลนด์, เจมส์ (แปลและเรียบเรียงโดยนายแพทย์ณที สาครยุทธเดช), สมองลึกลับ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๑) หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

แก่กันเป็นกระแส จนมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็นไตรลักษณ์^{๓๖} ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ เกิดแล้วสลายไป เรียกว่า อนิจจตา ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยเกิดสลาย มีความกดดันขัดแย้งแฝงอยู่ ไม่สมบูรณ์ในตัว เรียกว่า ทุกขตา ภาวะที่ไร้ตัวตนที่แท้จริงของมันเอง เรียกว่า อนัตตตา ปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นภาวะทั้ง ๓ นี้ในสิ่งทั้งหลาย และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นปัจจัยแก่กันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น จนปรากฏรูปออกมาเป็นต่าง ๆ ในธรรมชาติ ภาวะและความเป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาทนี้มีแก่สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นรูปธรรม ทั้งที่เป็นนามธรรม ทั้งในโลกฝ่ายวัตถุ ทั้งแก่ชีวิตที่ประกอบพร้อมด้วยรูปธรรมนามธรรม โดยแสดงตัวออกเป็นกฎธรรมชาติต่าง ๆ คือ ธรรมนิยาม-กฎความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล อุดุนิยาม-กฎธรรมชาติฝ่ายอนินทรีย์วัตถุ พีชนิยาม-กฎธรรมชาติฝ่ายอินทรีย์วัตถุ รวมทั้งพันธุกรรม จิตนิยาม-กฎการทำงานของจิต และกรรมนิยาม-กฎแห่งกรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับเรื่องความสุข ความทุกข์ ของชีวิต และเป็นเรื่องจริยธรรมจะต้องเกี่ยวข้องโดยตรง^{๓๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ว่า^{๓๘} “ขันธ ๕ เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามกฎแห่งปฏิจจสมุปบาท คือมีอยู่ในรูปกระแสแห่งปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยสืบต่อกัน ไม่มีส่วนใดในกระแสที่อยู่นิ่ง มีแต่การเกิดขึ้นแล้วสลายตัวไปพร้อมกับที่เป็นปัจจัยให้มีการเกิดขึ้นแล้วสลายตัวต่อ ๆ ไปอีก ส่วนต่าง ๆ สัมพันธ์กัน เนื่องอาศัยกัน เป็นปัจจัยแก่กัน จึงทำให้กระแสหรือกระบวนการนี้ดำเนินไปอย่างมีเหตุผลและคุมเป็นรูปร่างต่อเนื่องกัน” เช่นนี้ ขันธ ๕ หรือ ชีวิต จึงเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อยู่ในภาวะแห่งอนิจจตา ไม่เที่ยง ไม่คงที่ อนัตตตา ไม่มีส่วนใดที่มีตัวตนแท้จริง และไม่อาจยึดถือเอาเป็นตัวตนได้ ทุกขตา ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัวอยู่ทุกขณะ และพร้อมที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ได้เสมอ ในกรณีที่มีการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความไม่รู้” ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ของกฎธรรมชาติที่เกิดขึ้นจาก รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตาแล้ว เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่เกิดขึ้นแห่งพระไตรลักษณ์ที่มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเสื่อมสลายไปจากเหตุปัจจัยอันเกิดจากหลักกรรมแห่งปฏิจจสมุปบาทแล้วนั้น ยังมีหลักกรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทาที่เป็นทางสายกลางให้มนุษย์ได้ปฏิบัติเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์

๕. สรุปและวิเคราะห์

^{๓๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๗.

^{๓๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘ - ๘๙.

^{๓๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องอนัตตาในพระไตรปิฎก พบว่าคำสอนเรื่องอนัตตาเป็นหลักคำสอนที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นหลักความจริงของสรรพสิ่งว่าไม่มีตัวตน เป็นเพียงสภาวะที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามเหตุปัจจัย **อนัตตา** ที่ได้ชื่ออย่างนี้เพราะว่า เพราะเป็นสภาพว่างเปล่า เพราะเป็นสภาพไร้เจ้าของ เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะแย้งต่ออัตตา คำสอนเรื่องอนัตตาแสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาในเรื่องการปฏิเสธอัตตาได้เป็นอย่างดี อนัตตา แปลว่าไม่มีตัวตน เป็นสภาพที่ว่างเปล่าจากอัตตาหรือตัวตน การสอนเรื่องอนัตตา เพื่อต้องการให้เห็นว่าสรรพสิ่ง เมื่อมองแบบแยกย่อยไปจนถึงที่สุดแล้ว ก็เป็นสภาพที่ปราศจากตัวตน แต่เป็นสภาพที่มีบัญญัติเพื่อเป็นการสื่อความหมายในการแสดงความจริง เพื่อให้คนได้เข้าถึงความจริง คำสอนเรื่องอนัตตา ปรากฏอยู่ในหมวดธรรมที่สำคัญ ๆ คือ ขันธ์ ๕ อันประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ไม่ใช่ตัวตน ในไตรลักษณ์ สรรพสิ่ง (สพเพ ธมมา) ทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม ล้วนเป็นอนัตตา ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของสรรพสิ่งในโลกนี้ ในปัจจุสมุปบาท แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย องค์ประกอบทั้งหมดเป็นเพียงการแสดงบทบาทหน้าที่ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้เป็นต้นเหตุในการเกิดสรรพสิ่งในจักรวาล ลักษณะคำสอนที่เป็นเหตุเป็นผล ปราศจากตัวตนที่แท้จริงเช่นนี้ เป็นการแสดงธรรมแบบเป็นกลาง ๆ ในพระพุทธศาสนา ไม่เอนเอียงไปทางแนวคิดที่สุดโต่ง ๒ แนวคิดคือแนวคิดแบบที่ถือว่ามีความตัวตน (อัตถิตา) และแนวคิดที่ถือว่าไม่มีตัวตน (นตถิตา)

คิงส์แลนด์, เจมส์. (แปลและเรียบเรียงโดยนายแพทย์นที สาคฤยตเดช. **สมองลี้ภัย**.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. ๒๕๖๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๒.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :

ด้านสุทธาการพิมพ์. ๒๕๒๘.

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์, รศ. ดร.). **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๖.

พระชาณุชนก ยโสธโร (ชาณุทางการ). **การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในอนัตตลักขณสูตร**. วิทยานิพนธ์

ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

วัชรระ งามจิตรเจริญ. ศ.ดร. **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์. ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

**คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับบทความ
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**

วารสาร มจร. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

เป็นวารสารของคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีกำหนดพิมพ์
เผยแพร่ปีละ ๒ ฉบับ (ราย ๖ เดือน) จำหน่ายราคาเล่มละ ๑๖๐ บาท

สถานที่ติดต่อ – สถานที่ส่งบทความ

คณะกรรมการฝ่ายบรรณาธิการ วารสาร มจร. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำลูกกา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๖ ภายใน ๑๑๐๓

E-mail. : Thira74@gmail.com, poom630@gmail.com

ติดต่อสอบถามได้ที่

พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน, ผศ. ดร. บรรณาธิการวารสาร

พระมหาพุทธณา นรเชษฐโก, ดร. โทร. ๐๘๐ ๙๓๓ ๙๗๔๕

พระมหาบุญเกิด ปญญาปวุฑฒิ, ดร. โทร. ๐๘๙ ๐๒๙ ๘๖๓๕

ประเภทบทความที่รับพิจารณาตีพิมพ์

๑. บทความพิเศษ ได้แก่ บทความทางวิชาการหรือบทความทั่วไป ที่ผู้บริหารหรือผู้ทรงคุณวุฒิ
ของมหาวิทยาลัย เป็นผู้เขียนเรียบเรียงขึ้น เพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน
๒. บทความวิจัย (Research Articles) ได้แก่ บทความที่สรุปเป็นบทความวิจัยจากรายงานการ
วิจัยใหม่ และไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดๆ มาก่อน ประกอบด้วย บทคัดย่อ บทนำ
วัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย สรุปและอภิปรายผล และ
เอกสารอ้างอิง

๓. บทความวิชาการ (Academic Articles) ได้แก่ บทความทางวิชาการที่เน้นการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์มาอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย บทความย่อ บทนำ เนื้อหา บทสรุป และเอกสารอ้างอิง
๔. บทความปริทรรศน์หนังสือ (Book Review) ได้แก่ บทความที่ย่อความรู้ สรุปองค์ความรู้จากหนังสือ ตำรา หรืองานนิพนธ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ ด้วยการสรุป วิเคราะห์ วิวิจารณ์ แสดงความคิดเห็นหรือแนะนำองค์ความรู้ที่ได้มีอยู่ ต่อสาธารณชน

การเตรียมต้นฉบับ

๑. บทความทุกบทความต้องประกอบด้วยชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียนทุกคน (กรณีผู้เขียนหลายคน) บทความย่อ คำสำคัญ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
๒. ในหน้าแรกของบทความ ต้องระบุชนิดของบทความ แหล่งทุนสนับสนุน ตำแหน่ง และสถานที่ทำงานของผู้เขียนด้วย
๓. การอ้างอิงให้ใช้ตามรูปแบบที่กำหนดโดยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือให้เป็นแบบเชิงบรรณ ที่ประกอบด้วยชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือ สถานที่พิมพ์ ปีที่พิมพ์ และหน้าปรากฏด้านล่างของแต่ละหน้าเรียงไปตามลำดับ และให้มีเอกสารอ้างอิง/บรรณานุกรมไว้ท้ายบทความด้วย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในคู่มือการทำสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แหล่งข้อมูล [ออนไลน์].
<http://www.mcu.ac.th/BO/download/Document%20Form/20112010140221dFile2704.p>
๔. ขนาดอักษรและชนิดอักษร ให้ใช้ TH SarabunPSK ขนาด ๑๖ ส่วนเอกสารภาษาอังกฤษใช้แบบอักษร Time New Roman ขนาด ๑๒
๕. ความยาวของบทความ รวมทั้งเอกสารอ้างอิง และอื่นๆ ไม่ควรเกิน ๑๕ หน้ากระดาษ A4
๖. บทความย่อ ความยาวไม่ควรเกิน ๓๐๐ คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
๗. องค์ประกอบของบทความวิจัย มีดังนี้
 - ๑) ชื่อเรื่อง (Title) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

- ๒) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้ระบุตำแหน่งทางวิชาการ ตำแหน่งงาน และสถานที่ทำงานด้วย
- ๓) บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ
- ๔) คำสำคัญ (Keyword) ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ
- ๕) เนื้อหา ประกอบด้วย
 - (๑) บทนำ ที่กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา และการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วย
 - (๒) วัตถุประสงค์ กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษา
 - (๓) ขอบเขตการศึกษาวิจัย กล่าวถึงขอบเขตของการศึกษาอย่างละเอียด
 - (๔) วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย กล่าวถึงวิธีการศึกษาที่ใช้ ไม่ว่าจะเป็นเชิงปริมาณหรือคุณภาพ และขั้นตอนการศึกษาตามลำดับ
 - (๕) ผลการศึกษา กล่าวถึงผลศึกษาที่ได้รับจากการศึกษา ด้วยการวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ได้รับจากการศึกษา และการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นด้วย
 - (๖) สรุปผลการการศึกษาวิจัย สรุปผลการศึกษาในประเด็นที่สำคัญ
 - (๗) ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติและข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อ กล่าวถึงข้อเสนอแนะทั่วไป ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย และประเด็นที่ควรศึกษาต่อ
 - (๘) บรรณานุกรม เรียงตามลำดับอักษร และต้องเป็นเอกสารที่มีอยู่จริงในการอ้างอิงของบทความนี้
๘. องค์ประกอบบทความวิชาการ มีดังนี้
 - ๑) ชื่อเรื่อง (Title) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 - ๒) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้ระบุตำแหน่งทางวิชาการ ตำแหน่งงาน และสถานที่ทำงานด้วย
 - ๓) บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ
 - ๔) คำสำคัญ (Keyword) ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ

- ๕) บทนำ ที่กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา และการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วย
- ๖) เนื้อหา ตามประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ของบทความ
- ๗) บทสรุป สรุปสาระสำคัญของบทความที่ได้นำเสนอมาแล้ว
- ๘) เอกสารอ้างอิง เรียงตามลำดับอักษร และต้องเป็นเอกสารที่มีอยู่จริงในการอ้างอิงของบทความนี้

ถ้ามีภาพประกอบหรือตารางในบทความ ให้พิมพ์หน้าละ ๑ ภาพ หรือ ๑ ตาราง โดยให้มีคำอธิบายประกอบของภาพหรือตารางนั้น อยู่ด้านล่าง และระบุแหล่งที่มาด้วย

แบบฟอร์มการส่งบทความทางวิชาการ/บทความวิจัย
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ข้าพเจ้า/อาตมาภาพ.....ฉายา.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง.....สังกัด.....

วุฒิการศึกษาสูงสุด.....สาขา.....

วุฒิการศึกษาที่กำลังศึกษา.....

สถานที่ทำงาน.....

สถานะ ☐สายวิชาการ ☐สายสนับสนุน ☐นิสิต/นักศึกษา

ขอส่ง ☐บทความวิจัย ☐บทความวิชาการ ☐บทความจากวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

ชื่อเรื่อง

(ภาษาไทย).....

(ภาษาอังกฤษ).....

เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

สิ่งที่ส่งมาด้วย :

๑. ต้นฉบับบทความ จำนวน ๒ ชุด พร้อม ซีดี ๑ แผ่น

๒. หลักฐานการชำระค่าธรรมเนียม ☐ปริญาโท ๒,๐๐๐ บาท

☐ปริญาเอก/นักวิจัย ๓,๐๐๐ บาท

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าบทความนี้ ☐เป็นผลงานของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว

☐เป็นผลงานร่วมระหว่างข้าพเจ้ากับผู้ร่วมงานตามชื่อที่ระบุใน
บทความจริง

☐ยังไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการ
พิจารณาจากวารสารอื่น

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๒ ๑๓๓

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้ส่งบทความ

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบประเมินบทความวิชาการ/บทความวิจัย
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. ชื่อผู้ประเมิน.....
๒. รหัสบทความวิชาการ/บทความวิจัยที่ประเมิน.....
๓. ชื่อบทความ

๔. หัวข้อที่พิจารณา

หัวข้อ	ผ่าน	ข้อแก้ไข/ข้อเสนอแนะ
๑. บทคัดย่อ (Abstract)		
๒. บทนำ (Introduction)		
๓. วิธีการศึกษา (Methodology)		
๔. ผลการศึกษา/ผลการดำเนินการ (Result)		
๕. สรุป (Conclusion)		
๖. เอกสารอ้างอิง (References)		
๗. คุณค่าทางวิชาการ (Academic Quality)		
๘. ความชัดเจนของปัญหาและวัตถุประสงค์		
๙. ความถูกต้องของข้อมูล		
๑๐. ความใหม่ของแนวคิด/ทฤษฎี/การประยุกต์		
๑๑. ความยาวของบทความ		
๑๒. บทความมีองค์ประกอบครบถ้วน		

๕. อื่น.....
-
-

สรุปผลการประเมิน ☐ ผ่านดีเยี่ยม ☐ ผ่าน ☐ ผ่านและมีการแก้ไข ☐ ไม่ผ่าน

๖. ความเห็นของผู้ประเมินบทความ: บทความนี้มีความเหมาะสมให้อยู่ในกลุ่มบทความมีคุณภาพใน
ระดับ ☐ ดีมาก ☐ ดี ☐ พอใช้ ☐ ต้องปรับแก้ไข

ลงชื่อผู้ประเมิน.....

(.....)

วันที่...../...../.....

ใบสมัครสมาชิกวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า/อาตมาภาพ..... ฉายา..... นามสกุล.....

อายุ..... ปี การศึกษา.....

ที่อยู่ปัจจุบัน

โทรศัพท์..... E – Mail.....

ขอสมัครเป็นสมาชิกวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

() สมาชิกรายปี ๓๐๐ บาท/ปี (๒ เล่ม)

() สมาชิกต่อเล่ม ๆ ละ ๑๖๐ บาท

ข้าพเจ้าได้ส่ง/แนบ

() ธนาณัติ สั่งจ่าย ไปรษณีย์ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

() ตัวแลกเงินไปรษณีย์

() แคชเชียร์เช็ค ในนาม.....

() สลิปการโอนเงินผ่านธนาคาร.....

ขอให้ส่งวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ตามที่ชื่อ และที่อยู่ ข้างล่างนี้

ชื่อ..... ที่อยู่ บ้าน/วัด.....

สถานที่ทำงาน..... เลขที่..... ถนน.....

หมู่ที่..... ตำบล/แขวง..... อำเภอ/เขต.....

จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์..... โทร.....

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้สมัคร